

2.ICHES

**International Humanities and
Educational Sciences Congress
(25-26 September 2020)
Antalya/Turkey**

ICHES

**2. Uluslararası İnsani Bilimler ve
Eğitim Bilimleri Kongresi
(25-26 Eylül 2020)
Antalya/Türkiye**

**TAM METİNLER KİTABI
PROCEEDING BOOK**

EDITOR

ASSOC. PROF. DR.

MERİÇ ERASLAN

www.icheskongre.com

Publishing Director / Yayın Yönetmeni: Muhammet Özcan

Editor/ Editör: Assoc. Prof. Dr. Meriç ERASLAN

Cover Design / Kapak Tasarımı: Emre Uysal

ISBN: 978-625-7813-11-2

Asos Yayınevi

1st Edition / 1.baskı: October/Ekim 2020

Address / Adres: Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu Cad. No:

67/2-4/MERKEZ/ELAZIĞ

E-Mail: asos@asosyayinlari.com

Web: www.asosyayinlari.com

Instagram: <https://www.instagram.com/asosyayinevi/>

Facebook: <https://www.facebook.com/asosyayinevi/>

Twitter: <https://twitter.com/Asosyayinevi>

ICHES

**2nd International Humanities and Educational Sciences Congress
(25-26 September 2020)
Antalya/Türkiye**

İCHES

**2. Uluslararası İnsani Bilimler ve Eğitim Bilimleri Kongresi
(25-26 Eylül 2020)
Antalya/Türkiye**

ABSTRACT BOOK / ÖZET KİTABI

Editör:

Doç. Dr. Meriç ERASLAN

KURULLAR

Düzenleme Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Kadir Pepe
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Ellie Abdi, MontclairState Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Hülya Gür, Balıkesir Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Modammad Ahmad Qudah, Ürdün Üniversitesi, Ürdün
Doç. Dr. Yüksel Akay Ünvan, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Hanna Rog, Tavriya Milli V.İ. Vernadskiy Üniversitesi, Ukrayna
Doç. Dr. Meriç Eraslan, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Dr. Tekin Çiftçi, Dicle Üniversitesi, Türkiye

Bilim ve Hakem Kurulu

Prof. Dr. Alekdandar Kadıjevic, Belgrad Üniversitesi, Sırbistan
Prof. Dr. Aslihan Doğan Topçu, Mersin Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ellie Abdi, Montclair State Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Gevat Cecilia, Constanța Üniversitesi, Romanya
Prof. Dr. Fatih Çatıkkaş, Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Gürhan Topçu, Mersin Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hilmi Demirkaya, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Ersan, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Yavuz Emler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Modammad Ahmad Qudah, Ürdün Üniversitesi, Ürdün
Prof. Dr. Murat Taş, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Mutluer, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Münir Yıldırım, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nadim Macid, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Orhan Baş, Ordu Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ömer Şenel, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Pelin Yıldız, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Roger Enoke, Colarado Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Tomasz Niznikowski, Józef Piłsudski Üniversitesi, Polonya

- Prof. Dr. Turgay Biçer, Marmara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yusuf Ayönü, Ege Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ahmet Ayık, Atatürk Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Camelia E. Calin, Golesti Müzesi, Romanya
Doç. Dr. Emina Berbić Kolar, J.J. Strossmayer Osijek Üniversitesi, Hırvatistan
Doç. Dr. Etem Yeşilyurt, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Füzuzan Aslan, Kırklareli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Harun Şahin, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Memli Krasniqi, Albanoloji enstitüsü, Kosova
Doç. Dr. Meriç Eraslan, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nihada Delibegović Džanić, Tuzla Üniversitesi, Bosna-Hersek
Doç. Dr. Ruhi İnan İnan, Balıkesir Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yener Lütfü Mert, İstanbul Galata Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yüksel Akay Ünvan, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Üstün, Ege Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Bayram Yıldız, Balıkesir Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Emin Kırkıl, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Jędrzej Paszkiewicz, Poznan Adam Mickiewicz Üniversitesi, Polonya
Dr. Öğr. Üyesi Mir Hamid Selahian, Tabriz Branch İslamic Azad Üniversitesi, İran
Dr. Öğr. Üyesi Münevver Muyo Yıldırım, Uskhin Hoti Prizren Eğitim Fakültesi, Kosova
Dr. Öğr. Üyesi Reza Behdari, East Tahrán Branch İslamic Azad Üniversitesi, İran
Dr. Anna Alexieva, Bulgar Bilimler Akademisi, Bulgaristan
Dr. Nada Tomovic, Montenegro Üniversitesi, Karadağ

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Covid 19 İle Mücadelenin Vergisel Boyutu: Devlet, Vatandaş, Ekonomi Üçgeninde Düşünceler	1
Medyanın Gerçekliği İnşasında Görselin Rolü	10
Distopik Bir Evren Tasarımı Olan Black Mirror’da Artırılmış Gerçeklik ve Sanal Gerçeklik Uygulamaları	20
COVID 19 Gölgesinde Yatırımcı Eğilimleri	28
Organizational Communication and Burnout Syndrome	41
İŞKUR’un İstihdam Hizmetleri ve Bütünleşik Yaklaşım.....	46
Türkiye’de Açık İşler ve İşsizlik Oranı İlişkisi: Kantil Regresyon Uygulaması	49
Galileo’nun Günahı Neydi?	56
İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Etkinliğine Yönelik Algının Sendikalaşma Eğilimi Üzerine Etkisi	61

Covid 19 İle Mücadelenin Vergisel Boyutu: Devlet, Vatandaş, Ekonomi Üçgeninde Düşünceler

Dr. Öğr. Üyesi Gamze Yıldız ŞEREN KURULAR

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü

gyseren@nku.edu.tr

Özet

“Yeni Koronavirüs Hastalığı” (Covid-19) şu günlerde tüm dünyanın gündemindedir. Çin, Wuhan kentinde ortaya çıkan virüs zamanla tüm dünyayı etkisi altına alan bir salgın halini almıştır. Covid-19’un bir salgına dönüşmesinin önceki yüzyıllardaki salgınlardan en önemli farkı günümüzün birbirine eklemlenen dünya ilişkilerinin, insan hareketliliğini son derece süratlendirmesidir. Küreselleşme olarak adlandırabileceğimiz söz konusu süreç; mal, sermaye, hizmet gibi unsurların hareketliliği önündeki engelleri kaldırdığı gibi insan hareketliliğinin de önündeki engelleri kaldırmıştır. Bu durum virüsün niçin tüm dünyayı tehdit eden bir olgu olduğunu da açıklar niteliktedir. Elbette devletler bu durum karşısında toplum sağlığı için gereken önlemleri almakla beraber ekonomi için de atılması gereken kimi adımları hayata geçirmiştir. Bu kapsamda piyasaya likidite sağlamak gibi para politikalarının yanı sıra vergi indirimleri, vergi ertelemeleri gibi maliye politikaları da uygulamaya konulmuştur. Bu çalışmanın amacı; Türkiye ve dünya özelinde, pandemi sürecinde atılan adımların vergi politikaları bağlamında incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Mali Paketler, Vergileme

THE TAX DIMENSION OF THE STRUGGLE WITH COVID 19: THOUGHTS IN THE STATE, CITIZEN, ECONOMY TRIANGLE

Abstract

Known as Covid-19, the "New Coronavirus Disease" is on the agenda of the whole world these days. The virus, which emerged in Wuhan, China, has become an epidemic that affects the whole world over time. The most important difference of Covid-19's turning into an epidemic from the epidemics in previous centuries is that the world relations that are articulated to each other accelerate human mobility immensely. Globalization has removed the obstacles to the mobility of elements such as goods, capital and services, as well as the obstacles to human mobility. This situation explains why the virus is a phenomenon that threatens the whole world. This situation explains why the virus is a phenomenon that threatens the whole world. Of course, while states have taken the necessary measures for public health, they have also taken some steps for the economy. In this context, fiscal policies such as tax cuts and tax delays were also put into practice, as well as monetary policies such as providing liquidity to the market. The aim of this study is; Turkey and in the world of private, tax policy is examined in the context of the steps taken in the process of pandemic

Key Words: Covid19, Fiscal Packages, Taxation

Giriş

Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 bulaşıcı olan bir solunum yolu hastalığıdır. 2019 senesi sonundan itibaren tüm dünyaya yayılan söz konusu virüs hiç kuşkusuz pek çok boyutta tesiri olan/olacak bir salgındır. Bu kapsamda dünya ülkeleri gerek sosyal gerek ekonomik anlamda sayısız neticelerle karşı karşıyadır ve tüm süratle gerekli önlemler alınmaktadır. Bu çalışma söz konusu önlemlerin mali ayağının vergi boyutuna odaklanarak bugün ve gelecek için kimi izlenim, görüş ve önerileri aktarmak gayesini taşımaktadır.

Vergiler, bir ülke ekonomisinin en temel kamu geliridir. Bu kamu geliri politikası ise konjontürel bir yapıya sahip olup dönem koşullarına göre genişletilerek ya da daraltılarak kullanılabilir. Bu yolla da

ekonomide olması arzu edilen ekonomik istikrar, büyüme ve adil bir gelir dağılımı gibi ekonomik hedeflere hizmet etmesi beklenmektedir. Salgın süreci sonrasında 1929 Dünya buhranından bu yana en fazla daralmayı kaydeden dünya ekonomileri de alınan önlemler arasında vergiyi söz konusu değişen konjonktür doğrultusunda kullanmış ve mali canlanma adına vergilerin de içerisinde bulunduğu paketler açıklamıştır. Covid-19 sürecinde kurumlar vergisi, gelir vergisi ve katma değer vergisi (KDV) gibi vergi türlerinde indirimler, beyanname ertelemeleri gibi önlemler alınmıştır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Covid-19 süreci kısa olarak anlatılarak sürecin önemine dikkat çekilmeye çalışılmış, bununla birlikte Covid-19'un gerek sosyal gerek ekonomik hayata etkileri incelenmiştir. İkinci bölümde Covid-19 ve vergiler başlığı altında Türkiye ve dünyada alınan vergi önlemleri konu edilmiştir. Son bölümde ise dünyanın salgın sonrası dönüşen dinamikleri mercek altına alınarak vergi özelinde bazı izlenimler açıklanmıştır.

1-Covid-19 Sürecine ve Covid-19'un Etkilerine Kısa Bir Bakış

İlk olarak Çin, Wuhan kentinde görülen, 2019 yılı Aralık ayı sonlarında solunum yolu belirtileriyle ortaya çıkarak 13.01.2020 tarihinde tanımlanan virüse Covid-19 denmektedir (T.C.Sağlık Bakanlığı, 2020a). Wuhan sonrasında tüm dünya ülkelerine yayılan Covid-19'un 11.03.2020 tarihinde 4000'i aşkın kişinin ölümüne sebep olmasıyla Dünya Sağlık Örgütü (WHO) söz konusu virüsü "pandemi" ilan etmiştir (Çöl ve Güneş, 2020: 1). Covid-19, son derece bulaşıcı olması neticesinde bir global sağlık sorununa dönüşmüştür ve günümüzde bu sorun halen devam etmektedir. Vaka ve vefat sayısının en fazla olduğu ülke Amerika Birleşik Devletleri olup diğer vaka sayısı en fazla ülkeler Tablo1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Toplam Vakanın En Fazla Olduğu 10 Dünya Ülkesi (24.09.2020 verileri)

Ülkeler	Toplam Vaka
1.Amerika Birleşik Devletleri	7,149,316
2.Hindistan	5,765,744
3.Brezilya	4,627,780
4.Rusya	1,128,836
5.Kolombiya	784,268
6.Peru	782,695
7.Meksika	710,049
8.İspanya	693,556
9.Güney Afrika	665,188
10.Arjantin	664,799

Kaynak: (Worldometer, 2020)

Buna göre vaka sayısının en fazla görüldüğü ülke olan Amerika Birleşik Devletleri'ni; Hindistan, Brezilya, Rusya ve Kolombiya takip etmektedir. Türkiye'de ise 24.09.2020 tarihi itibariyle toplam vaka sayısı 309.790 ve toplam vefat sayısı 7785'tir (TC.Sağlık Bakanlığı, 2020b). 24.09.2020 tarihi itibariyle dünyada toplam vaka sayısı 32,199,082 ve toplam vefat sayısı 983,686'dır (Worldometer, 2020).

Pandemi süreci, 2020 yılının başından itibaren dünya ülkelerinde çeşitli etkilere sahne olmuştur. Söz konusu etkiler hane içerisinde, ekonomik ve sosyal hayatta kendisini göstermiştir. Hane içerisinde yaşanan karantina süreçlerinin bir gereği olarak daha fazla zaman geçirilmesinin neticesinde ev için yapılan harcamalar artış kaydetmiş bunun yanı sıra lüks tüketimler azalarak, evde vakit geçirmeyi kolaylaştıracak harcamalara yönelim söz konusu olmuştur. Öte taraftan tasarrufa da bir yönelim gerçekleşmiştir. Sosyal hayata bakıldığında insanların sokağa çıkma yasakları sonucu toplum içerisinde zamanın azalmasının ve eğitimin/çalışmanın uzaktan yapılmasının bir neticesi olarak sosyal etkinlik katılımları azalmıştır. Otel ve restoran hizmetlerine talep düşmüştür. Ekonomik hayata bakıldığında ise hizmet sektöründe bir yavaşlama söz konusu olmuş, ulaşım sektöründe yine talep yoğun biçimde düşüş kaydetmiş/durma noktasına gelmiş bahsi geçen sektörlerin dışında da pek çok sektör ekonomik olarak pandemi sürecinden olumsuz etkilenmiştir (Deloitte, 2020: 3).

Covid19'un yaratmış olduğu konjonktür neticesinde dünya ülkeleri de pek çok tedbirin yanı sıra ekonomik ve mali tedbirle pandeminin ortaya çıkarttığı negatif etkileri kırma gayreti içerisinde girmişlerdir. Bilhassa insanların sosyal hayata karışmasına yönelik alınan önlemler hizmet sektöründen, taşımacılığa, turizmden konaklamaya kadar geniş bir ölçekte olumsuz etki yaratmıştır. Gerek arz gerek talebin yaşadığı düşüşler ülke ekonomilerini oldukça zor durumda bırakmıştır. Bu manada gelecek günler, virüsün etkisinin azalması halinde dahi, ülkeleri ekonomik kriz gerçeğiyle karşı karşıya bırakabilecektir (Özdemir, Atak, Hatıper, 2020: 197-198).

2-Covid19 ve Vergiler

Covid-19 krizi, ülkelerin mali durumları ve vergi sistemlerine bakılmaksızın meydana gelen salgın, doğal afet, terör gibi nadir olan olayların bireyleri ve işletmeleri nasıl etkilediğini göstermiştir (Laffitte ve diğerleri, 2020: 2). Söz konusu etkilerin bertaraf edilebilmesi adına ülkeler çeşitli önlem paketlerini devreye sokmuştur. Yaşanan sağlık krizinin de gerektirdikleri hiç kuşkusuz etkin bir maliye politikası uygulamaktan geçmektedir. Çünkü gerek Türkiye gerek dünyada yaşanan krizlerde ortaya konulan hızlı ve etkin kamu müdahalelerinin piyasa mekanizmasının kendi haline bırakılması seçeneğinin yanında çok daha hızlı sonuç verdiği bilinmektedir. Bu kapsamda Covid-19 sonrası ortaya çıkan krizin ekonomik neticelerini gidermek de bir bakıma kamu otoritelerinin vergi ve harcamalar hususunda atacağı adımlara göre değişiklik gösterecektir (Yücel, 2020).

Uygulanan mali önlemlerin en önemli ayağını oluşturan vergiler, hiç kuşkusuz pandemi sürecinde derinden etkilenmektedir. Bu krizde temel mal ve hizmetlere evrensel erişimin sağlanabilmesi adına vergilendirme hayati bir önem taşımaktadır. Sosyal gruplar arasında dahi farklı etkiler doğurabilen Covid-19 karşısında verginin eşitliğin sağlanmasına yönelik telafi edici bir pozisyon alması/kazanması gerekmektedir. Ayrıca dünya ekonomilerinin iyileşmesinde de vergiler oldukça önemli bir rol oynamaktadır. 2020 senesinde gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) vergilerin gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) içerisindeki oranında önemli düşüşler beklenmektedir. 2008 krizi sonrası kriz öncesine düzeyi yakalamanın sekiz yıl aldığı göz önüne alındığında bu pandeminin de mali sistemde kalıcı etkileri olacağını öngörmek mümkündür. Bu süreçte mali alanı sınırlı olan ülkeler, mali açıdan esnekliğe sahip ülkelere nazaran daha fazla etkilenecektir. Bu kapsamda kriz sonrası gelirlerin harekete geçirilmesi ve uzun vadeli vergi kapasitesinin oluşturulmasının desteklenmesi zaruri bir politika adımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergilendirme aynı zamanda büyümenin yeniden sağlanması adına da önemli rol oynamaktadır. Elbette uygun dengeyi bulmak çok kolay bir süreç değildir fakat teşvik zamanlamasının iyi yapılması ve mali sürdürülebilirliğin sağlanmasında ek gelirlerin sağlanmasının orantılı olması üzerinde durulması gereken noktalardandır. Dolayısıyla vergilerin "yeni normal" sürecin şekillenmesinde de üzerine düşen roller olacaktır (Gaspar, 2020). Covid19 sürecinde ek finansmanlar ve maliye politikalarıyla ekonomik faaliyetlerin aksamamasını (gerek hane halkı gerek işletmeler bakımından) hedefleyen ülkelerin ortaya koymuş olduğu mali önlemler şu şekildedir (EY, 2020b: 14 &Pwc, 2020:2):

- Düşük faizli kredi
- Vergi beyan ve ödeme sürelerinin ertelenmesi
- KDV ve ihracata alınan gümrük vergileri gibi vergilerin ertelemeleri
- Vergi indirimleri
- Vergi iade sürecinin kısaltılması
- Vergi teşvikleri
- Nakit destekler

Vergi önlemleri ağırlıklı olarak KDV, kurumlar vergisi ve ücret üzerinden alınan vergilerle sosyal güvenlik katkı payları kapsamında alınmıştır. Bu süreçte devletler söz konusu vergi önlemleriyle vatandaşa gelir desteği sağlayarak nakit akışını iyileştirmeyi gaye edinmiştir. Fakat bugün daha iyi anlaşılmaktadır ki pandemi kısa vadeli değil uzun vadeli politikaların önemini ortaya koymuştur. Dolayısıyla ekonomik canlanma ve güven ortamını tesis edici sürdürülebilir ve uzun vadeli vergi politikalarının oluşturulması kriz sürecinin etkin yönetimi bakımından zaruridir (Pwc, 2020:2).

2.1.Türkiye'de Alınan Vergisel Önlemler

Türkiye, pandemi sürecinde gerek ekonomik gerek sosyal alanlarda gerekli önlemleri almış ve özellikle toplumsal bilinçlenme adına önemli adımlar atmış bir ülkedir. Açıkladığı tedbir paketleri doğrultusunda ihtiyaç sahiplerine nakdi yardım, emekli aylıklarının artırılması, bayram ikramiyelerinin erken ödenmesi gibi önlemleri devreye sokmuştur. Bunların yanı sıra KDV indirimleri, icra-iflas takibini durdurulması, kredi

borçlarının ertelenmesi ve vergi yükümlülüklerinde kimi kolaylıkların sağlanması atılan diğer adımlardır (Duran, 2020: 21). Kimi işletmelerin faaliyetlerinin durdurulması ve kısmi sokağa çıkma yasakları doğal olarak vergi ödevlerinin yerine getirilmesine engel olacağından mücbir sebep halindeki mükellefler belirlenerek vergi ödevlerinin yerine gelmesi noktasında yaşanacak mağduriyetlerin önüne geçilmiştir (Gökkaya, 2020: 36-37). 213 sayılı Vergi Usul Kanunu (VUK) md13'te mücbir sebeplerin ortaya çıktığı haller arasında vergi ödevlerinin yerine getirilmesi önünde engel teşkil edecek afetler, ağır hastalık ve kazalar sayılmıştır. Hazine ve Maliye Bakanlığı söz konusu maddeye dayanarak mücbir sebep kapsamındaki mükelleflere erteleme kararı alarak bu mükelleflerin pandemi koşulları sebebiyle vergi ödevlerini yerine getirmelerini (beyan, bildirim, ödeme tarihleri) ertelemiştir (Gökkaya, 2020: 45). Türkiye ayrıca havayolu taşımacılığında KDV'nin düşürülmesi ve konaklama vergisi uygulamasının ertelenmesi gibi diğer önlemleri de uygulamıştır. Söz konusu önlemler devam eden sağlık krizi karşısında sektörel toparlanmaya katkıda bulunabilecektir (Gökkaya, 2020: 36-37). Türkiye'de pandemi sürecinde alınan vergi önlemlerinin daha net bir şekilde gözlemlenebilmesi adına Tablo 2'de söz konusu önlemler toplu olarak yer almaktadır.

Tablo 2: Türkiye'de Alınan Vergisel Önlemler

Faaliyetleri durdurulan veya faaliyette bulunamayan işletmelerin yıllık ilan ve reklam vergileri ile yıllık çevre temizlik vergilerinin, ilgili dönemlere isabet eden kısmı alınmadı	65 yaşın üstü ve kronik rahatsızlığı olan vergi mükelleflerinin beyanname ve ödemeleri ertelendi
Gelir vergisi mükellefi 1,9 milyon vatandaş mücbir sebep hali kapsamına alındı	Belediyelerin aylık vergi payı ödemelerinde borçlarına karşılık yapılan 3 milyar TL'lik 3 aylık kesinti yapılmadı.
Vergi beyanname verme ve tahakkuk eden vergi ödeme süreleri ertelendi	Konaklama vergisi ertelendi
Kurumlar vergisi beyannamelerinin verilme süresi uzatıldı	Turizm tesislerinin borçları 6 ay ertelendi
Yurtiçi havayolu taşımacılığında KDV oranı % 18'den % 1'e indi	Basit usule tabi mükellefler için defter beyan sistemine kayıt süreleri uzatıldı
Geri Kazanım Katılım Payı (GEKAP) uygulamasında beyan dönemleri 2020 yılında altı aylık, takip eden yıllar için üçer aylık olarak belirlendi	Vergi dairelerinde elden dilekçe alınması uygulamasına ara verildi (10.04.2020)
Elektronik defter beratları'nın oluşturulma, imzalanma ve yüklenme süresinde erteleme	Bazı ürünler için uygulanan ilave gümrük vergisi (İGV) oranları geçici olarak değiştirildi.
Kredi kartıyla ödenebilen vergi türlerinin kapsamında genişleme sağlandı	Muhtasar, KDV Ve Prim ödemeleri ertelendi

Kaynak: (EY, 2020a & PWC, 2020& T.C.Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020'den hazırlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur)

Tablo 2'den de görülebileceği üzere Türkiye; Covid-19 sonrası gerekli mali önlemleri alarak gerek işletmeler gerek vatandaşların vergi yükümlülüklerinin kolaylaştırılması açısından gereken adımları atmış ve vergi politikalarını bir sonraki bölümde görüleceği üzere diğer dünya ülkeleri gibi hayata geçirmiştir.

2.2.Dünyada Alınan Vergisel Önlemler

Tıpkı Türkiye gibi Covid-19 krizinden etkilenen diğer dünya ülkeleri ekonomik hayatlarının aksamaması adına pek çok mali tedbir almıştır. Türkiye'den çok da farklı olmayan söz konusu mali tedbirler işletmelerin ve vatandaşların zararlarını minimize etmek çerçevesinde düşük faizli krediler, nakit destekleri,

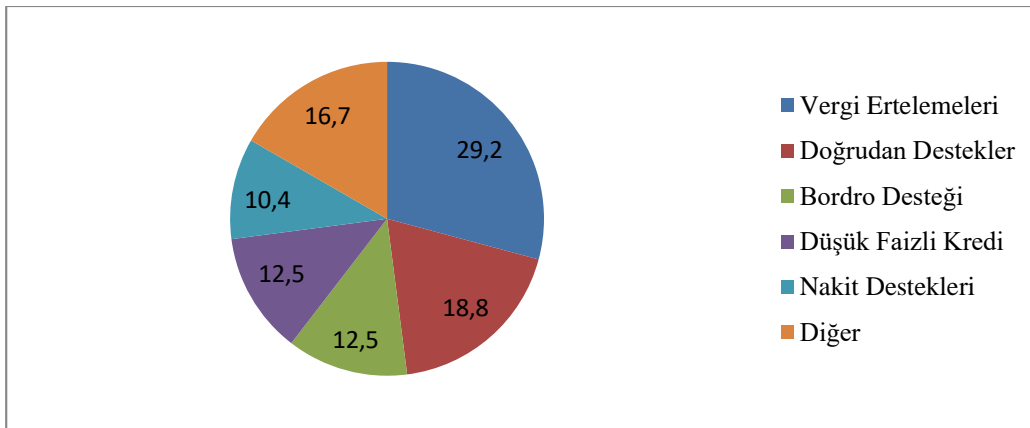
vergi ertelemeleri, süreçten etkilenen sektörlerin desteklenmesi gibi bileşenleri içermektedir (EY, 2020b: 14). Toplum sağlığı ve sosyo-ekonomik manada küresel gündemi etkileyen Covid-19 karşısında hükümetler de hastalığın gelişim seyri doğrultusunda politikalar ortaya koymaktadır. Ekonomik faaliyetlerin durması ya da azalması halinde süreçten en fazla etkilenen sektörlerle yönelik ağırlıklı olarak devlet sübvansiyonlarının da desteklendiği görülmektedir. Elbette iktisadi faaliyetin düşüşü sonucu yaşanacak likidite sorunlarına yönelik politikacıların vergi ödemelerinin ertelenmesi ve/veya vergi yükünün azaltılmasına dönük politikalar uygulamaya koyması son derece mantıklıdır (Gonzalez, 2020). Tablo 3'te Covid-19'un negatif ekonomik etkilerine yönelik alınan ilk vergi önlemlerinden bazıları görülmektedir. Buna göre ülkeler genel olarak gelir vergisi, KDV ve sosyal güvenlik katkılarının ertelenmesi ya da oran düşürülmesine yönelik vergisel adımlar atmışlardır.

Tablo 3: Dünya Ülkelerinde Covid-19 Karşısında Alınan İlk Vergi Önlemleri

Amerika	Gelir Vergisi (Erteleme)
İtalya	KDV, Gelir Vergisi Ve Sosyal Güvenlik Katkıları (Erteleme)
Fransa	KDV, Gelir Vergisi Ve Sosyal Güvenlik Katkıları (Erteleme)
Brezilya	Sosyal Güvenlik Katkıları (Erteleme) Ulusal KDV ve gümrük vergileri (ithal edilen ya da üretilen medikal ve hastane ürünlerinde geçici sıfır oran uygulaması. Bu ürünlerde 2020 sonuna kadar gümrük vergisinin sıfır oran uygulanması)
İngiltere	Gelir Vergisi (Sermaye kazancı vergisinde vergi faydasının azaltılması)
Portekiz	Vergiler (Etkilenen sektörler için erteleme)
Yunanistan	KDV ve Sosyal Güvenlik Katkıları (Erteleme)
Danimarka	KDV (Erteleme)
İsveç	Sosyal Güvenlik Katkıları (Erteleme)
İspanya	Vergiler (Erteleme)

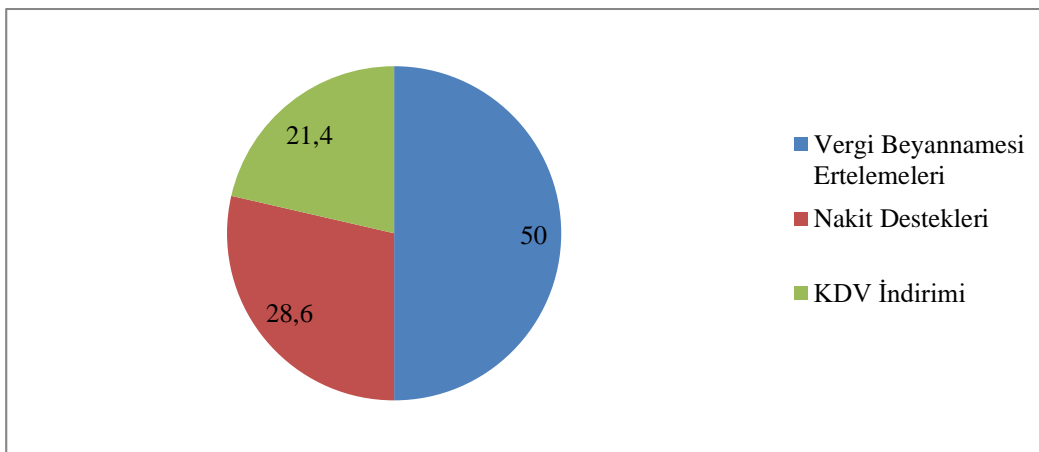
Kaynak: (Gonzalez, 2020)

Avrupa Birliği de pandemi sürecinde ortaya koymuş olduğu stratejiyle ekonomik daralmalara karşı önlem almak istemiştir. Bu kapsamda Avrupa Merkez Bankası 750 milyar Euro kaynak sağlamış bu yolla da bir nevi yatıştırma stratejisi benimsemiştir (Duran, 2020: 18). Detaylandırarak olursak Güney Kıbrıs KDV oranlarında düşüş gerçekleştirmiş ve vergi beyannamelerini ertelemiş, Yunanistan özel işletmeler ve serbest çalışanlara 800 Euro destek vermiştir. Ayrıca maske, dezenfektan gibi ürünlerin KDV oranlarında düşüş gerçekleştirerek, işini kaybeden mükellefleri 4 ay süreyle vergiden muaf tutmuştur. Malta ise Yunanistan'a benzer şekilde karantina süreçlerinden etkilenen işverene nakit destek vermeyi kararlaştırmıştır. Slovakya ve Bulgaristan vergi beyannamelerini ertelemiş, Litvanya vergi borç faiz hesaplamalarını 2 ay askıya almıştır. Ayrıca Rusya ve Yunanistan, işletmelerin ödemekle yükümlü olduğu vergileri devre dışı tutmuştur (EY, 2020b: 14). Grafik 1 ve Grafik 2 dünyada işletmeler ve vatandaşlar için alınmış olan mali destek politikalarının ana unsurlarının genel bir dağılımını ortaya koymaktadır.

Grafik 1: Dünyada İşletmeler İçin Gerçekleştirilen Mali Desteklerin Ana Unsurları (%)

Kaynak: EY, 2020b: 14

Bu kapsamda Grafik 1'e göre işletmeler için alınan mali destek politikalarının unsurlarını vergi ertelemeleri, doğrudan destekler, bordro desteği, nakit destekleri, düşük faizli krediler oluşturmaktadır. En fazla pay %29.2 ile vergi ertelemeleri iken onu %18.8 ile doğrudan destekler takip etmektedir.

Grafik 2: Dünyada Vatandaş İçin Gerçekleştirilen Mali Desteklerin Ana Unsurları (%)

Kaynak: EY, 2020b: 14

Hükümetlerin vatandaşlar için almış oldukları mali desteklerin ana unsurlarını ise (bkz: Grafik 2) vergi beyanname ertelemeleri, KDV indirimleri ve nakit destekleri oluşturmaktadır. Burada en fazla pay %50 ile vergi beyanname ertelemelerininidir. Diğer iki önlem ise birbirine yakın oranlarla vergi beyannamelerini takip etmektedir. Buna göre %28.6 ile nakit destekleri, %21.4 ile de KDV indirimleri dünya ülkelerinin en fazla tercih ettikleri mali destek unsurlarıdır.

3-Covid19 Sonrası Değişen Dünya Dinamiklerine Vergi Boyutundan Bakmak

Hali hazırda milyonlarca insanı enfekte eden ve yarım milyondan fazla kişinin yaşamını yitirmesine sebep olan (Gaspar, 2020) Covid-19'un tüm dünyada yayılması neticesinde uluslararası ilişkiler, sağlık, eğitim, ekonomi ve daha pek çok alanda etkiler söz konusu olmuş, aynı zamanda gelecek için de ciddi bir belirsizlik ortamına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla her ülke, içerisinde buldukları durumun koşulları paralelinde kendi stratejisini ortaya koymuştur (Duran, 2020, s.9). Bu stratejilerin mali boyutu genel olarak mali teşvik önlemlerini kapsamaktadır. Bunlar bir yerde acil durum ve başlangıç müdahaleleri şeklinde düşünülmelidir. Çünkü geleneksel bir mali teşvik paketinin amacı yatırım ve tüketimi teşvik ederek ekonominin canlanmasını sağlamaktadır. Fakat günümüz koşullarında ekonomik faaliyet önündeki politika kısıtlamaları dikkate alındığında söz konusu acil durum müdahalelerin etkinliği tartışmalı olabilir. Bir bakıma sosyal mesafe ve diğer kısıtlama uygulamalarının zor olduğu ülkelerde bu mali teşviklerin virüsün yayılmasını da teşvik edebileceği göz önüne alınmalıdır (OECD, 2020: 12). Dünyada uygulanan mali

paketler hemen her ülkede benzer gayeler edinmektedir. Bu kapsamda sınırlama önlemleri karşısında hane halkı ve işletmeleri koruyarak sağlık krizi geçtiğinde mümkün olan en kısa sürede ekonomik faaliyetlerin devam etmesini amaçlamaktadır. İşletmeler açısından bakıldığında bu likidite sağlamak iken bireyler açısından gelir desteği sağlamak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber kimi ülkelerde de sağlık hizmet sektöründe işleyiş ve finansmana yönelik iyileştirici önlemler alınmıştır. Bu önlemler mümkün olan en kısa sürede yürürlüğe girmiştir ve zaman kısıtlamaları söz konusudur (OECD, 2020: 12).

Şu an tam bilinmeyen bir süreç için dünya ülkeleri Covid-19 ile yaşamaya ve politika süreçlerini bu küresel salgına duyarlı bir biçimde entegre etmek durumundadır. Dolayısıyla doğru zamanda alınacak doğru kararlar ekonomilerin ayakta durabilmesi adına bilhassa önemlidir (Çöl ve Güneş,2020: 7). Çünkü bugün ekonomik faaliyetler ve istihdamda yaşanan kesintiler ileride görünenden çok daha fazla etkiye sebep olabilecektir. GOÜ ekonomilerinin pandemi karşısında almak zorunda olduğu sert tedbirler neticesinde turizmden tedarik zincirlerine, işçi dövizlerinden emtia fiyatlarına varana değin zararlar doğmaktadır. Nüfusun en yoksul kesimlerinin daima ekonomik gerileme evrelerinde en fazla etkilenen kesim olduğu dikkate alındığında kamu hizmetlerinde olası bir aksama yaşanmaması ve diğer istenmeyen etkilerin var olmaması adına hükümetlere bilhassa da “tehlike” anında önemli vazifeler düşmektedir (Gaspar, 2020). Bu kapsamda devletler nakit destekleri, vergilerin ertelenmesi, vergi indirimleri gibi mali destek unsurlarını devreye sokmuştur (EY, 2020b: 4). Fakat alınan tüm mali önlemlere karşın dünya ekonomisi bir gerilemeyle yüz yüzedir ve özellikle pandeminin devam edeceği senaryoları doğrultusunda düşünüldüğünde büyük bir küresel krizle karşılaşmak olasılıklar arasındadır (Özdemir, Atak, Hatıper, 2020: 198). Göz ardı edilmemesi gereken husus; bu krize karşı küresel bir tepkinin meydana gelmesini zaruri kılan sürecin özünde küresel bir sorun olduğu gerçeğidir. Dolayısıyla uluslararası vergi işbirliği krize çözüm üretmede etkili ve de iyi koordine edilmiş çok taraflı bir eylemin ayrılmaz parçası olmalıdır. Vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma mali alanı genişletebilmek adına bugün her zamankinden acil bir mevzudur. Elbette küresel çaptaki ekonomik faaliyetlerin daha adil ve eşit bir yapıda vergilendirilmesini sağlamak da en az mali alan yaratabilmek adına atılacak adımlar kadar önemlidir (Gaspar, 2020).

Dünya, değişen dinamikler karşısında vergi politikalarında (KDV, sosyal güvenlik, gelir vergisi alanlarında) yüzyılın gereklerine göre bir güncelleme sağlamalıdır. Merkezi yönetimin yanı sıra salgınla mali olarak mücadelede yerel idarelerin de modernize olması ayrıca önemlidir. 2008 krizinin teşvik ettiği uluslararası koordinasyon doğrultusunda haksız vergileme, kaçakçılık, kara para aklama mücadeleleri artırılmalıdır. Pandemi, daha verimli ve adil bir vergi politikasının inşası için bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Çünkü sosyal mesafe, ilk kez uygulanan küresel ve bilimsel bir stratejidir. Ancak dikkate alınması gereken nokta burada en savunmasızın yaşam hakkının göz önünde bulundurulması ve verginin medeni bir toplum için ödenen bir bedel olduğunun unutulmamasıdır (Barreix, Garcimartin ve Verdi, 2020).

Sonuç

Bir toplum adeta iç içe geçmiş olgular birleşimidir. Bu kapsamda devlet, vatandaş ve ekonomi birbirlerine etkileri açısından adeta bir zincir gibi birbirlerine bağlıdır. Devlet politikaları ekonomiyi ekonomi vatandaş etkilediği gibi vatandaşın bireysel kararları da ekonomi üzerinde tesir yaratabilir. Bu kapsamda Covid-19’u düşünürken çok boyutlu bir yaklaşımı da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Salgının global ölçekte yayılımı hem devletleri hem vatandaşları hem de ekonomileri etkilemiştir. Devlet açısından kamu gelir ve kamu gider dengesinin tesis edilmesi olası bütçe açıklarının önüne geçmede önemlidir. Bu kapsamda önlemler alınırken bir taraftan günümüzde halen öngörülemeyen olan Covid-19’un olası etkilerini de dikkate almak gerekirken bir taraftan da kamu mali dinamiklerini gözetmek gerekmektedir. Devletin alacağı tedbirlerin, elbette vatandaş ve işletmeler için bir rahatlama ortaya koyması gerekmektedir. İnsanların ekonomik etkilerin yanı sıra pandeminin ortaya çıkardığı psikolojik etkiler de göz önüne alındığında bu bilhassa önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ortaya konulan vergi önlemleri genel hatlarıyla vergi ertelemeleri, vergi beyanname ertelemeleri, KDV, kurumlar vergisi indirimleri ya da durdurulması olarak özetlenebilir. Beyannamelerin verilmesinin ertelenmesi, işletmelerin ödeyeceği kurumlar vergisinde indirimlerin gerçekleşmesi, en çok etkilenen sektörlerin başında gelen turizmde konaklama vergisinin ertelenmesi, ulaşım sektörüne yönelik atılan vergisel önlemler Türkiye açısından olumlu olarak sayılması gereken adımlardır. Söz konusu vergi politika hamlelerinin etkilerini görebilmek için zamana ihtiyaç bulunmakta olup, bunların vatandaş ve ekonomi üzerinde ne gibi tesirler ortaya çıkartacağına dair bir görüş belirtmek için henüz erkendir. Pandemi bu çalışmanın gerçekleştiği tarihte “ikinci dalga” olarak tabir edilen döneme girmiş bulunmaktadır ve dünyada

vaka sayılarında artış yaşanmaktadır. Bu “öngörülemez” durumda ekonomide güven ortamının sağlanması ve vatandaşın yaşam standartlarının pandemiden etkilenmemesi adına atılması gereken mali politika hamleleri tüm dünyada gerçekleştirilmiştir. İlerleyen günlerde devletler; ekonomi ve vatandaş bağlamında maliye politikası araçlarını konjonktürel dönemlere uyumlu bir şekilde uygulamaya koymaya devam etmelidir. Bu noktada küresel bir sağlık krizi olan sürece mali çözüm yolları ararken “küresel” boyutta düşünmeyi ve işbirliğini de dikkate almak gerekmektedir.

Son olarak Covid-19’un çok boyutlu bir süreç olduğu unutulmamalıdır. Vergi politika önlemleri bu küresel sağlık krizi alınan önlemlerin yalnızca mali boyutunun bir ayağıdır. Bunun sosyal, ekonomik ve hatta siyasi sonuçlarının ne şekilde olacağını ilerleyen günler gösterecek olsa da ülkeler bu noktada duyarlı yaklaşımların ortaya konulması felsefesinden hareketle gerek hane halkı gerek işletmelerin ihtiyaçlarını gözetmeli, bunu gerçekleştirirken de uzun vadeli ve sürdürülebilir ekonomi politika demetlerini birleştirebilen bir yaklaşım sergilemelidir. Unutulmamalıdır ki bugün alınmayacak veyahut ihmal edilecek gerek mali gerek sosyal önlemler, yarın telafisi çok güç ekonomik ve sosyal olgularla toplumları yüz yüze bırakabilecektir.

Kaynakça

- 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu. Yayımlandığı Resmi Gazete : 10/1/1961 Sayı : 10703. Yayımlandığı Düstur : Tertip : 4 Cilt : 1 Sayfa : 1037. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf> (Erişim Tarihi: 01.09.2020)
- Barreix, A. , Garcimartin,C., and Verdi,M. (2020). Tax measures in the post-COVID-19 crisis. CIAT. <https://www.ciat.org/tax-measures-in-the-post-covid-19-crisis/?lang=en> (Erişim Tarihi: 24.09.2020)
- Çöl,M., Güneş, G.(2020). COVID-19 Salgınına Genel Bir Bakış. İçinde: Osman MEMİKOĞLU ve Volkan Genç.(Ed.) (2020). Covid 19. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi. (1-8). <http://www.medicine.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/121/2020/05/COVID-19-Kitap.pdf> (Erişim Tarihi: 22.09.2020)
- Deloitte. (2020). Küresel Covid-19 Salgınının Türkiye’de Farklı Kategorilere Etkileri – II. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/consulting/kuresel-covid-19-salgininin-turkiyede-farkli-kategorilere-etkileri-sayi-2.pdf> (Erişim Tarihi: 23.09.2020)
- Duran, H. (2020). Devletlerin Koronavirüsle Karşılaştırmalı Mücadele Stratejileri. SETA Analiz. Sayı.317. (1-26). <https://setav.org/assets/uploads/2020/04/A317.pdf> (Erişim Tarihi: 20.09.2020)
- EY. (2020a). COVID-19: Türkiye’de alınan mali önlemler. Kuzey Yeminli Mali Müşavirlik ve Bağımsız Denetim A.Ş.
- EY. (2020b). Hükümetlerin Büyük Sınavı: 19 Ülkede COVID-19 Destek Paketleri. Ankara. [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_19-ulkede-COVID-19-destek-paketleri/\\$File/EY%20Türkiye_H%C3%BCK%C3%BCmetlerin%20B%C3%BCy%C3%BCK%20%C4%B1nav%C4%B1%20-%2019%20%C3%9Clkede%20COVID-19%20Destek%20Paketleri.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_19-ulkede-COVID-19-destek-paketleri/$File/EY%20Türkiye_H%C3%BCK%C3%BCmetlerin%20B%C3%BCy%C3%BCK%20%C4%B1nav%C4%B1%20-%2019%20%C3%9Clkede%20COVID-19%20Destek%20Paketleri.pdf) (Erişim Tarihi: 23.09.2020)
- Gaspar, V. (2020). Facing the crisis: the role of tax in dealing with COVID-19. IMF. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/06/16/vc-facing-the-crisis-the-role-of-tax-in-dealing-with-covid-19> (Erişim Tarihi: 24.09.2020)
- Gonzalez, D. (2020). Taxation measures to face the coronavirus. CIAT. <https://www.ciat.org/taxation-measures-to-face-the-coronavirus/?lang=en> (Erişim Tarihi: 23.09.2020)
- Gökkaya, M. (2020). COVID-19 (SARS-COV2) Salgın Durumu İle İlgili Alınan Vergisel Önlemler. *Vergi Raporu*. Sayı.247. (ss.36-46). <https://vergiraporu.com.tr/upImage/org/2bfba87.PDF> (Erişim Tarihi: 20.09.2020)
- Laffitte, S., ve diğerleri. (2020). International Corporate Taxation after Covid-19: Minimum Taxation as the New Normal. CEPII.Policy Brief.No.30. http://www.cepii.fr/PDF_PUB/pb/2020/pb2020-30.pdf (Erişim Tarihi: 08.09.2020)

- OECD. (2020). Tax and Fiscal Policy in Response to the Coronavirus Crisis: Strengthening Confidence and Resilience. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=128_128575-o6raktc0aa&title=Tax-and-Fiscal-Policy-in-Response-to-the-Coronavirus-Crisis (Erişim Tarihi: 23.09.2020)
- Özdemir,H., Atak,O., Hatıper, Z. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Küresel Salgını Dolayısıyla Türkiye Ve Bazı Gelişmiş Ülkelerde Alınan Ekonomik Ve Mali Tedbirler. *Vergi Raporu*. Sayı.248. (ss.186-200). <https://vergiraporu.com.tr/upImage/org/24815706ca5.PDF> (Erişim Tarihi: 10.09.2020)
- Pwc. (2020). COVID-19 Salgını Kapsamında Dünyada ve Türkiye’de Vergi Önlemleri. <https://www.pwc.com.tr/tr/Hizmetlerimiz/vergi/covid-19-kapsaminda-dunyada-ve-turkiyede-alinan-vergi-onlemleri.pdf> (Erişim Tarihi: 01.09.2020)
- T.C.Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2020). COVID-19 Ekonomik İstikrar Kalkamı Paketi Pakete İlişkin Genel Bilgiler Ve Ekonomiye İlgilendiren Diğer Tedbirler. <http://www.isim.org.tr/content/upload/attached-files/covid-19-ekonomik-istikra-20200414170956.PDF> (Erişim Tarihi: 20.09.2020)
- T.C.Sağlık Bakanlığı. (2020a). Covid 19 Nedir?. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html> (Erişim Tarihi: 22.09.2020)
- TC. Sağlık Bakanlığı Covid19 Bilgilendirme Sayfası. (2020b). Genel Koronavirüs Tablosu. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66122/genel-koronavirus-tablosu.html> . (Erişim Tarihi: 22.09.2020)
- Worldometer. (2020). Reported Cases and Deaths by Country, Territory, or Conveyance. <https://www.worldometers.info/coronavirus/#countries> (24.09.2020)
- Yücel, Y. (2020). COVID 19 Salgını ve Türkiye’nin Maliye Politikaları. KEİG. <http://www.keig.org/covid-19-salgini-ve-turkiyenin-maliye-politikalari/> (Erişim Tarihi: 10.09.2020)

Medyanın Gerçekliği İnşasında Görselin Rolü

Dr. Öğr. Üyesi Şeyma Bilginer Erdoğan

Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi, bilginer.seyma@atauni.edu.tr

Özet

Kitle iletişim araçları, insanoğlunun önemli icatlarından biri olarak, iletişimin kitlesel şekilde gerçekleşmesindeki öncü rolü ile insanlık ve dünya tarihinde pek çok olayın meydana gelmesinde veya seyrinin değişmesinde etkili unsur olarak varlığını hissettirmektedir. Kitlesel olarak gerçekleşen iletişim ortamlarının tümünü kapsayan medyada yer alan herhangi bir metin, görsel, işitsel vb. içeriklerle insanların, eğlenme, bilgi edinme, haber alma, eğitim gibi gereksinimlerini karşılarlar. Medyada yer alan mesajlar gerçekle ilişkilendirilerek oluşturulurken, kişi, kurum, inanç şekli, ideolojik düşünce yapısı, kültürel ve coğrafi etkiler gibi daha eklenebilecek birçok etkene bağlı olarak şekillenmektedir.

Kitle iletişim araçları öncesinde insan zihnindeki imgeler, kişinin kendi deneyimi, gözlemi, çevresi ve kurduğu iletişim sonucunda elde edilirken, bu araçların icadı sonrası imgeler, semboller, simgelerin aktığı bir iletişim ortamının varlığından söz etmeyi zorunlu hale getirmiştir. Gerçeğin yerini simge veya sembollerin aldığı görsel iletişim diliyle birlikte, bu araçların verdiği mesajların gerçekliği sorgulanmaya başlamıştır.

İletişim tarihinde ortaya çıkan farklı kitlesel araçlardan biri olarak, insan müdahalesinin ortadan kalktığı, mekanik araçla elde edilen görüntü karesi olan fotoğrafın, kitlesel iletişimi sağlayan diğer araçlarla birlikte kullanılmaya başlamasıyla, sözün hâkimiyeti göze kaptırılmış, böylelikle toplumsal yapıda değişimlerin yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Aslında bu düşünce yapısının gelişmesine önyak olan Modern Dönem’le birlikte, gözün söze galip geldiği, teolojik ve metafizik düşünce yapısının reddedildiği, yalnızca fiziksel, maddi olan dünyanın gerçeklerine dayanan Pozitivist felsefe düşüncesinin etkisiyle, on dokuzuncu yüzyılda insanoğlunun gözünün gördüğüne olan inancı, medya metinlerinin görüntüyle bütünleşmesi sonucu daha da pekişmiştir. İnsanın okuduğundan ziyade gördüğünü akılda daha kolay tutabilmesi, kültürel yapının sözden göze kaymasında ve bu sayede görsel toplumun temellerinin atılmasında önemli bir etken olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın amacı da görselin medyada kullanımı ve medyada yer alan görseller üzerinden medya-gerçeklik ilişkisini sorgulayarak, medyada gerçekliğin inşa edilip edilmediği veya inşa ediliyorsa bunun nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğini anlamaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Medya, gerçeklik, iletişim, fotoğraf.

Giriş

Gözün gördüğüne olan güveni, onun diğer duyuların önüne geçmesini sağlamakla birlikte, iletişim tarihi içerisinde sözlü, yazılı, basılı ve nihayetinde elektronik kültür aracılığıyla görselin yükselişini hızlandırmıştır. Bilhassa dijital kültür çağı olarak adlandırılan ve internet teknolojisiyle taçlanan bu dönem, görselin yükselişinde ve toplumun okuma biçiminin görsel okuma biçimine evirildiği bir döneme işaret etmektedir. Gündelik yaşam içerisinde sadece elektronik kitlesel iletişim araçlarıyla değil, sokakta gezindiğimizde dahi maruz kaldığımız billboardlar olsun, reklam broşürleri vs. gibi milyon karenin yer aldığı görseller, insanın yaşadığı toplumun zihinsel, psikolojik, kültürel, ekonomik süreçleri yanı sıra, okuma ve görme biçimlerini de etkilemektedir. İnsan, sürekli tekrarlarla herhangi bir konu hakkında ister istemez fikir sahibi olurken, zihninde yer eden bu görsellere farkında olsun veya olmasın genellikle ihtiyaç halinde başvurmaktadır.

Medyada yer alan mesajların nesnellikten uzak, aracına uygun bir dil ile oluşturulduğu ve bu dilin toplum nazarında kabul görmesiyle oluşan bir gerçeklikten bahsetmek zorunlu hale gelmiştir. Medyanın kendi dil ve söylemine göre oluşturduğu içerik, gerçeği yansıtmakla birlikte, aslında bağlı olduğu etmenlerden dolayı, gerçeği parantez içine alarak aktarır. Yani gerçekten yola çıkılarak ortaya koyulan

medya mesajları, mesajları üreticilerin kendi karar mekanizmalarına; düşünce, inanç, ideolojik, kültürel, ekonomik vb. unsurlara bağlı olarak, yeniden üretildiği bir yapı içerisinde var olmaktadır.

Seyircinin, okuyucunun veya takipçilerin gerçekliğe tanıklığı, farkında olmadan içinde bulunan gerçeklik yanılması tanıklıktan öteye gidememektedir. Özellikle kitle iletişim araçlarında gerçeğe en yakın format olarak yer alan haberler veya haber programları, tarihi olayları konu alan kurgulanmış diziler, çizgi filmler, reklamlarda herhangi bir ürün ile ilgili istenilen bilgilerin öne çıkartılarak, medyanın kendi söylemi aracılığıyla bir gerçeklik inşa etmesi söz konusu olduğundan, hedef kitlenin gerçekliğe tanıklığından ziyade yeniden üretilmiş gerçekliğin bir parçası konumuna indirildiğini görmeyi gerektirmektedir.

Medya-Gerçek İlişkisi

Kitle iletişim araçları, toplumla gerçekleştirilen iletişimi tek yönlü ileten kabiliyete sahiptir. Bundan dolayı gerçekliğin ne şekilde, ne zaman ve kimin için, kimler tarafından üretileceğine karar verebilmektedir. Bireylerin bu güç karşısında kendini koruyabilecek bir zırha sahip olmadığından ötürü, üretilen mesaj içerikleriyle, zihinleri yönlendirilmektedir. Bu noktada elbette bireyin kılını kıpırdatmaksızın, tamamen pasif olduğunu söylemek abartı olacaktır. Ancak insanların düşünme ve görme biçimleri üzerinde etkili olan medya mesajlarının, kitlenin büyük çoğunluğu tarafından sorgulanmaksızın tüketildiğine şahit olunmaktadır.

Medyada yer alan her farklı konu, farklı noktalara temas edip ele alınarak bazen bilinçli bazen de bilinçsiz şekilde, zihni yönlendirme noktasında önemli bir konu olarak ortaya çıkar. Başka bir ifade ile okuyucu, dinleyici veya seyircinin dikkati bir noktaya çekilerek veya bir noktada toplanmasına engel olacak şekilde dağıtılarak, görünmesi istenen olayları öne çıkarıp, görünmesi istenmeyen olayların geri planda kalması sağlanmaktadır. Bunu yaparken de medya organı kendi ideolojik ve bakış açısına göre eleme işlemini gerçekleştirir. Örneğin; çeşitli tercihlere bağlı olarak üretilen haber, kişinin veya kurumun ideolojik konumuna bağlı olarak “gündemi belirleme” yoluna gider.

Gündem belirleme, önceliklerin hiyerarşik bir sıraya göre sınıflandırılmasıdır. Bu durumda medya bize ne düşünmemiz değil, neyi düşünmemiz gerektiği hakkında bir nevi yol göstericidir. Bunu yaparken illa olumlu ya da olumsuz görüş geliştirmeksizin, sadece gündemde belirlenmiş olay üzerine görüş üretmeye yönlendirir (Maigret, 2011:255). Herhangi bir olay veya durum haber yapılırken, bu olay veya durum toplum ve kültürel bağlara bağlı olarak değerlendirilmeye alınmaktadır. Olayın ham görüntülerinin işlenerek kitleye sunulduğu haberler, meydana gelen yüzlerce veya binlerce olaydan bir veya bir kaçının seçilerek kurgulanması ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla insanlara ulaşması ile haber değeri kazanmaktadır.

Medya-gerçek ilişkisi, medya mesajlarının belirli süzgeçlerden geçip yeniden oluşturulmasından dolayı, gerçekte var olan olay, olgu veya kavramların yeniden tanımlanması veya medya diliyle yeniden yapılandırılıp, anlamlandırılmasına neden olmaktadır. Örneğin, bir haberi olay yerinden kayda almak, olayla ilgili notları belirli bir metin ve görüntü ekiyle haber editörüne sunan muhabirler, bu işin ilk zincirini oluştururlar. Sonrasında bu haberler içerisinde seçim yapan editör veya eşik bekçileri, haberleri yeniden kodlayarak, ülkenin hukuk ve ideolojisine, gelenek ve göreneklerine bağlı olarak yeniden düzenlerler (Taşkıran, Yılmaz, 2007:24). Bu noktada saf bilginin işlenmesi, kişisel, kurumsal, ideolojik vb. yapılara göre şekillenir.

Medya yapısı ve gerçekliği, sosyo-kültürel yapılar, koşullar, koşullanmışlıklar, sınırlar, sorunsallıklar ile iç içe geçmiş olarak verili gerçekliğin önermeleriyle çerçevesini oluştururken, aynı zamanda medya da toplumsal gerçekliğin oluşumunda ve gerçek-temsil ilişkisinde temel bir role ve öneme sahiptir. Medya, gerçekliğin algılanmasına aracılık ederken, kültürel kodların, gerçeklik ve hakikat tasarımlarının oluşmasında hegemonik bir etkiye de sahiptir (Çakır, 2007: 168).

Medya, haber veya çeşitli programlarda olayları kitlelere aktarırken, gerçekleri istediği şekilde sunmaktadır. Bu durumda medyanın gerçeği aktarmasından ziyade, gerçekliği üretmesi söz konusudur. Gerçekliğin yeniden üretilmesi ise bir bakıma gerçeğin olduğu gibi aktarılmadığına işaret etmektedir. Yani var olan gerçekliğin kurgulanmış halde hedef kitleye aktarılması, kimi durumlarda gerçekliğin ortadan kalkmasına kadar vararak, yalan veya yanlış bilgilerle kuşatılmış yeni bir gerçekliğin varlığından bahsetmeyi gerektirmektedir. Medya, sadece görüntüleri kesip biçerek, istenilen görüntüleri kullanıp istenmeyenleri atarak, bir gerçeklik üretmenin yanı sıra kavramlara yüklediği anlamlarla da gerçeğin kurgusunu yapmaktadır. Veya herhangi bir ülke, ırk, cinsiyet, kültür veya mitolojik öyküleri kendi söylemine uygun hale getirerek, bir millet veya ülke ile ilgili olarak insanların düşünce ve görme biçimlerine etki edebilmektedir. Mesela Diriliş Ertuğrul, Kuruluş Osman, Payitaht Abdülhamid, Muhteşem Yüzyıl gibi televizyon yapımlarında, sembolik anlatımlarla tarihin seyrini kurgulayarak anlatan film veya dizilerde,

gerçeğin yeniden üretilmesi söz konusudur. Bu noktada seyircinin gerçek algısı, eğer geçmişten getirdiği veya sahip olduğu herhangi bir bilgiyle çakışmıyorsa, bu anlatımlara göre şekillenmesi söz konusu olmaktadır. Herhangi bir olayın perde arkası bilgisine sahip olmayan kişinin zihninde, olayın veya durumun gerçekliği hakkında edindiği ilk bilgi kalacaktır. Bunun tüm medya mesajlarının içeriğinin doğruluk oranı düşünüldüğünde, ortaya çıkaracağı gerçeklik karmaşası ve belirsizliği ise önem arz etmektedir.

Medya içeriklerinin ürettiği her türlü sembolik söylem ile toplumsal gerçeklik arasındaki ilişki, yansıma ilişkisi değil, temsil ilişkisidir. Bu temsil ilişkisi çok yönlü nitelikler taşır. Sembolik temsil biçimleri ise verili gerçeklikten etkilendiği gibi içinden çıktıkları toplumsal gerçekliği de biçimlendirerek, toplumsal yaşamın sembolik düzenleyicisi konumundadırlar (Çakır, 2007:166-167).

Medya kavramları, değerleri, kültürü, meslekleri, coğrafyaları, zamanı, sembolik anlatımlarla yeniden üretir. Burada ürettiği gerçeklik aslından yola çıkarak, gerçeğin bir modeli üzerinden insanların zihninde oluşan bir gerçekliktir. Baudrillard'ın Mc Luhan'ın içe dönük infilak modelini dikkate alarak, gerçek ve üretilen gerçeklik arasındaki sınırın infilak etmesi sonucu oluşan göçük, gerçeğin tecrübe edilme zeminini ortadan kaldırdığını söyler (Best, Kellner, 2011:149). Bundan sonra insanın gördüğü veya duyduğu gerçeklik, hakikatten kopuk, sınırları bulanık, gerçekle temsilin ayırt edilemediği bir yolda, yeniden üretilir biçimde var olan gerçekliğin kendisidir.

Kültür yaratıcısı olarak her iletişim aracı, ister televizyon, ister basılı veya sözlü yayınlar olsun, medya metaforları dünyayı bizim adımıza sınıflandırır, sıralandırır, bir çerçeve çizer, dilediği şekilde renklendirir, küçültür, büyütür ve dünyanın görünümüne ilişkin savlar ortaya atar. Her araç, düşünceye, ifadeye, duyarlılığa yeni bir yönelim kazandırarak benzersiz bir söylem tarzı yaratır. İşte “araç mesajdır” dan kastedilen şey, anlamını burada bulmaktadır (Postman, 2010:9).

Araçlardan sürekli akan mesajlarda “gerçekliği inşa etme veya kurma süreci, var olan toplumsal yapıdan bağlantısız ve ayrı olarak düşünülemez. Çünkü medya ve toplum, arada mesafe olmaksızın birbirini etkilemektedirler. Medyada karşımıza çıkan bilginin her türü, gerçekliğe ilişkin bir bilgidir. Buna haberlerde dâhil olmakla birlikte, haberlerde gerçekliğe ilişkin seçilen ve yakalanan bir takım parçaların kurgulanmasıyla ortaya çıkan bir bütündür (Dursun, 2001:8). Medya metinlerinin tamamında üretilen içerikler ve çeşitli göstergeler, ekonomi, teknik, ideoloji, kültür vb. öğelerle birleşince etkisi çok büyük bir güce dönüşebilir. Bu noktada medya mesajlarının gerçeklikle olan ilişkisi göz ardı edilmemelidir. Çünkü medya “bu gücü sayesinde haber metinleri ve yorumları aracılığıyla, toplumsal gerçekliği en rasyonel şekilde sunduğu iddiasını gütmektedir. Oysaki medya haber değeri taşıyan herhangi bir olayı kendi söylem ve diline uygun şekilde yeniden üretmektedir. (Parlak, 2009:182). Bundan dolayı gerçek ile medyanın sunduğu gerçeklik arasında fark olmadığı düşüncesiyle gözden kaçırılan mesajlar, insanların zihinsel dünyalarında farklı algıların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Herhangi bir konu hakkında aslına uygun olmayan veya eksik biçimde oluşturulmuş mesajlar, sadece bireyin değil, toplumun gerçeklik algısına da etki edecektir. Bu ise üzerinde önemle durulması gereken bir konu ve sadece anlık bir mesajdan daha fazlası olarak birey, dolayısıyla toplumun belleğinde ve sonraki kuşaklara aktarılan algı, düşünce, düşünme, görme biçimleri üzerinde çok etkili bir güce sahip olduğunu görmeyi gerektirmektedir.

Medyada gerçeklik inşa edilirken bir diğer kavram olarak ideolojinin de önemi büyüktür. Şerif Mardin'in ilkini Marx'a, ikincisini Mannheim'e dayandırarak “bir kişi kendi çıkarlarını savunmak için fikirlerini hep kendi tarafına yontarak ortaya atabilir veya bir kimse belirli bir grubun veya kültürün içinden dünya olaylarına baktığı için bu grubun veya kültürün duvarlarını aşamıyor olabilir” şeklinde tanımladığı ideoloji kavramının, medya alanında ikinci tanıma dayalı olarak yürütüldüğü söylenebilir (1992:71). Bu düşünceye dayalı olarak medya, toplumsal gerçekliği belirli düşünce kalıplarına göre şekillendirebilir ve sürdürülmesinde belirli bir çerçeve dışına çıkmaya izin veremeyebilir.

Toplumsal gerçekliği, insanların zihinlerinde kendi kavram ve sembollerıyla oluşturarak tanımlayan medya, kullandığı araçların verdiği imkânları da avantaja çevirerek, kendine özgü bir gerçeklik üretmektedir. Oysaki gerçekliğin, “işte orada” olması gereken yanı ihmal edilerek veya arka planda bırakılarak üretilmiş şekilde inşa edilmesi, var olan gerçekliğe mutlak müdahale olduğu anlamı taşımaktadır. Bundan dolayı her ne kadar medya metinlerinin oluşturulmasında, etik kuralların varlığına sıklıkla gönderme yapılırsa da gerçekte uygulanan kurallar ile uygulanması zorunlu kurallar, birbirinden farklı şekilde gerçekleşmektedir.

Görselin Medyada Kullanımı

Görselin medyada özellikle basın alanında kullanılmaya başlaması, fotoğraftan önceye dayanan illüstrasyon tekniği ile karşımıza çıkar. Dergi, kitap, gazete gibi basılı ve el yazması eserlerde veya dijital

yayınlarında metinle ilgili ve metni destekleyici, açıklayıcı, soyut konuların somutlaştırıldığı resimlerin çizildiği teknik olarak adlandırılan illüstrasyon, fotoğrafın basında kullanılmasına kadar tercih edilen bir yöntem olarak var olagelmıştır. Daha sonra “Fotoğrafın pratik ve illüstrasyon tekniğine göre daha ucuz olması, gündelik basında fotoğrafın 1850’lerden sonra sıkça görülmeye başlamasına yol açmıştır.(Gezgin, Atik, 2017:14).

Fotoğrafın ortaya çıktığı yüzyıl, toplumsal düşünme biçimlerinin de değiştiği; yeni fikir ve inançların gelişmeye başladığı bir dönem olması bakımından önemlidir. Zira on dokuzuncu yüzyıla denk gelen bu dönem, duyulara dayalı felsefi düşünce ve aklın geçmişten beslenerek zirveye geldiği, her türlü dini ve mistik düşüncenin geri planda bırakılmaya çalışıldığı, bilimin öne çıktığı ve bir daha asla dünyanın eskisi gibi olamayacağı, farklı düşünme ve görme biçimlerinin ortaya çıktığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Elbette bu dönemin yükselişinde payı olan Aydınlanma düşüncesi, Rönesans, Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi vb. tarihin seyrini değiştiren gelişme ve icatları da göz ardı etmemek gerekir. Zincirleme şekilde birbirini besleyen veya itici güce sahip olan farklı gelişmeleri hesaba katarak, fotoğrafın ortaya çıkmasındaki çalışmaların başlangıcını da milattan önceye kadar götürmek mümkündür. Ancak görselin toplumu etkisi altına alarak, düşünme, görme hatta öğrenme biçimlerini dahi değiştirerek yükselişe geçtiği döneme bakıldığında, fotoğrafın gücünün çok etkili olduğu söylenebilir.

Fotoğrafın icadıyla birlikte insanların gerçeklik algıları değişmiş, gözün gördüğüne olan inanç, toplumun görsele yönelmesinde etkili olmuştur. Çünkü “gerçeklik daha çok görüntülere dayalı bilgilerle yorumlanmıştır. Platon’dan beri, farklı filozoflar, görüntülere bağlılığı azaltmanın yollarını aramışlardır. Ancak, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında bu çaba ile olabilecek gibi görünen durum, hümanistik ve bilimsel düşüncenin ilerleyişi karşısında, eski dini ve siyasi yanılsamaların gerileyişi, “gerçek” olana doğru kitlesel bir kayışa yol açmadığı gibi, tersine inançsızlık çağı, görüntülere olan bağımlılığı daha da artırmıştır (Sontag, 2008: 180-181). Görselin özellikle bilgi, haber edinme amaçlı olarak insanların tercih ettiği kitle iletişim araçlarında kullanılmaya başlaması ise medyanın, insanların gerçeklik algılarında oluşturduğu etkinin gücünü bu sayede daha da artırmıştır.

Tek bir kare ile herhangi bir “an”ın somutlaştırıldığı fotoğraf, sahip olduğu teknik avantaj ile bu “an”ın zihinlere kazınmasını sağlayacak güce sahip olmakla birlikte, kaybolup giden bu “an”ı şimdiki ve gelecek zamana taşır. Timisi’nin tanımıyla (2005:90), “hipergerçek olan fotoğraf, objeyi temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda objenin şimdiki zamandaki yokluğunun da temsil halidir.

Medyada, gerçeğin temsili olarak kullanılan görüntüler, gerçeğin inşa edilmesinde, olayın veya konunun anlatılmasında, dramatik etkiyi güçlendirmede, seyircinin veya okuyucunun dikkatini çekmek için kullanılan önemli bir anlatım ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yaniyla okuyucu veya seyircinin herhangi bir konuda çok hızlı bilgi veya fikir edinmesini sağlayan bir okuma biçimi olarak, görsellerin tercih edildiği görülür. Görselin bu gücünün keşfiyle birlikte, kitlesel iletişimi sağlayan araçlarda kullanılmaya başlaması, insanların medyanın ortaya koyduğu görüntü içerikleriyle düşünmesine neden olmaktadır. Örneğin; şiddet kavramının medyada yoğun şekilde kadın cinayetleriyle anılması, insan zihninin şiddet kelimesiyle kadını özdeşleştirmesini veya “şiddet” kelimesini duyduğunda zihninde bir kadın imgesi belirmesi, şiddetin yaşandığı diğer alanları dışarıda tutmaya neden olabilmektedir. Veyahut fotoğrafı çekilen konunun çerçevesi içerisinde yer alan seçimler, görüntünün anlamını doğrudan etkiler. Örneğin; “deniz kenarında bir fotoğrafta çekilen bir ceset görüntüsü, zihinde ölüm nedenini boğulma olarak kodlar. Veya deniz kenarı çerçeve dışında bırakılarak bir köprü ayağı çerçeve içine dâhil edildiğinde zihinde ölüm nedeni bu kez de düşme olarak çağrışım yapacaktır” (Derman, 2010:77). Burada önemli olan nokta çerçeve içinde yer alan seçili öğelerin anlamı inşa ederek, gerçekliğin isteğe göre yeniden üretilebilmesi durumudur.

Fotoğrafın ilk basında kullanılması sonrasında bıraktığı etkiler göz önüne alındığında, görsellerin daha yoğun şekilde tercih edilen bir iletişim biçimi olduğunu görmek mümkündür. Şöyle ki, “1856’da Kırım Savaşı’nda İngiliz gazeteci Roger Fenton savaşın vahşetini çekerek, tüm gerçekliğiyle ortaya koymuş; toplumda bu fotoğrafların yol açtığı infalden dolayı aynı zamanda ilk sansür uygulanan fotoğraflar olarak da tarihe geçmiştir. Yine Fransız François Aubert, Meksika-Amerikan savaşının fotoğraflarıyla, Mathew Brady Amerikan iç savaşında çektiği sekiz bin fotoğrafla, savaşın görsel tarihini yazmıştır. Aynı şekilde Brady, Amerikan başkanlık seçimlerinde Abraham Lincoln’un 1860 yılında çektiği fotoğraflarıyla, seçim kampanyasını seyrini lehinde değiştirmiş, fotoğrafik imajın kitleler üzerindeki gücünü gösteren etkileyici bir örnek olarak karşımıza koymuştur. 1930’lu yıllarda artık günlük gazetelerin vazgeçilmezi haline gelen fotoğraf, öncelikle Avrupa olmak üzere hızlı bir gelişme göstermiştir (Gezgin, Atik, 2017:15-17).

Fotoğraf özellikle basın alanında haber metinlerini desteklemek için kullanılır. Bunun nedeni haberin doğası gereği, gerçek bir olaydan yola çıkarak, biraz da ticari kaygı güderek, insanların tercihlerini yönlendirmek için onları ikna etme amacıyla görselin gücünden yararlanmaktır. “Fotoğraf, bir arşiv niteliğine sahip iken, teknolojinin sağladığı imkân ile fotoğrafı kayda alan “makine gerçekten 'hızlı görme' aracı” olarak nitelendirilebilir (Sontag, 2008: 149). Bu “hız” iletişim teknolojileri ile daha da artarak, modern zamanın ve kitlesel iletişimi sağlayan araçlara olağanüstü imkânlar sunmaktadır. Bundan dolayı yine Sontag’ın ifadesiyle (2008:181), “fotoğraf, her şeyden önce hem bir görüntü hem de gerçeğin yorumu, gerçeği çoğaltan şey” olarak algılandığı için kitle iletişim araçlarının kendisine müşteri sağlama adına kullandığı önemli bir araç niteliğini de barındırmaktadır. Bunu sadece fotoğrafta değil, hareketli görüntülerin kullanıldığı sinema filmlerinde, video kayıtlarında, son dönemde dijital iletişim biçimlerinde görmekle birlikte, her türlü görsel ile gerçekliği, istenilen yönde oluşturmak mümkün hale gelmiştir.

Gerçekliğin görüntüye dayandığı başka bir platform da sadece profesyoneller tarafından gerçekliğin üretilmesi değil, sıradan vatandaşın bir kimlik edinme veya kimlik edinme işlevini yerine getirdiğini düşündüğü, bir var oluşun kanıtı olarak algılandığı sosyal medya hesaplarıdır. Sosyal medya hesaplarında görünürlüğü arzu eden kişiler, gündelik yaşamlarından herhangi bir “an”ı, kendi kimliklerini tanımlamak için kullandıkları bir alan olarak görmektedirler. Sanal âlemin sanal ortamlarında kişiler, aidiyetleri veya kimlikleri hakkında veya kendilerini olmak istedikleri gibi göstererek, bir gerçeklik inşa edebilmektedir. Modern dönemde göz kültürü’nün yükselişinde payı olan kitle iletişim araçlarının gelişimi, kişilerin kendilerini görünür kıldığı oranda var oluşlarını gerçekleştirdikleri hissiyatına kapılmalarına neden olmaktadır. “Sanayileşmemiş ülke insanları, fotoğrafları çekildiği zaman, mahremiyete girme, kişiliğin talanı, hüürsuzluk olarak görürken, sanayileşmiş ülkelerde insanlar, kendilerini birer görüntüden ibaret olarak ve fotoğraflar vasıtasıyla gerçek hale geldikleri zannıyla, fotoğraf çekirmeye can atarlar” (Sontag, 2008:191).

Yazıya oranla görselin okuyucuda daha güçlü zihinsel etkiler bırakması, metinlerin uyandırmadığı duyguları uyandıracak güce sahip olması gibi etkenlerden dolayı görseller medyada sıklıkla tercih edilir. Örneğin; İstanbul Büyükşehir Belediyesi engelli vatandaşların her alanda sosyalleşmesini sağlamak amacıyla sandalye, merdiven, asansör, basamak biçimindeki düzenlemelerle ilgili halktan parasal destek sağlamak için önce gazetelerde ilan yayımlar. Bir başarı elde edemeyince bu kez de yine gazetelerde Belediye Sarayı’nın önünde, tekerlekli sandalyesinde ne yapacağını bilemeden bekleyen insanı görüntüleyen bir fotoğraf basılır. Beklenen ilgi, bu fotoğraf sayesinde gelir. Ertesi gün bağış yağmuru başlar (Gezgin, 2002:93-94).

Ünlü yönetmen Michael Moore, Fahrenheit 9/1 filmi ile, 11 Eylül’de Amerika’da ikiz kulelere çarpan uçakların görüntülerini konu edinen bir belgesel hazırlar. Bu belgeselin ilk karesinde ekran karanlık bir görüntü ile açılırken, bu görüntüye arkada siren, insan ve patlama sesleri eşlik eder. Moore, bunun gerekçesini ise zaten medyada çok fazla bu görüntülere yer verildiği, insan zihninde 11 Eylül dendiğinde bu patlama görüntülerinin anında belirdiği için tekrar yer vermeye gerek duymadığından dolayı olduğunu ifade eder. Moore, bu saldırıların perde arkasında görünenin dışında, görünmeyeni aralamak isterken, El Kaide örgütünü ve lideri Usame bin Ladin’in sürekli patlamalarla birlikte verilen görüntüleriyle, dünyanın belleğine terörist tanımlamasının sembolize edilme biçimini göstermek istemektedir. Nitekim sonraki dönemlerde sadece Amerika’da değil, tüm dünyada İslamafobi kavramı gündeme gelmiş ve İslamiyet’in terörü beslediği gerekçesiyle tüm Müslümanlar hakkında olumsuz bir algının yerleşmesi söz konusu olmuştur.

Veyahut medyada yer alan herhangi bir filmde, dizi filmde, belgesellerde, reklamlarda, açık oturum programlarında vs. kişilerin giyim kuşamları, tavırları veya bir coğrafyanın tanıtımı yapılırken dahi seçilen ve çerçeve içinde kalan görüntü veya kullanılan kavramlar, insanların zihinlerinde olumlu veya olumsuz algıların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Örneğin; Amerikan filmlerinde sürekli beyazın üstünlüğüne yapılan vurgu ve yıllarca siyahilerin suç makinesi, köle, eğitimsiz ve cahil şeklinde gösterilmesi, dünyanın yakın geçmişinde var olan olumsuz algıların medya aracılığıyla yayılmasına verilebilecek örneklerden bir tanesidir.

İnsanların edindikleri bilgi karşısında algılarında beliren seçicilik, geçmişten gelen gelenek, kültür, sosyal, ekonomik, siyasi unsurların etkisinden dolayı diğerlerinden daha belirgin ya da farklı hale gelir. İnsanlar da olayları anlamak için belirli anlam haritalarına ihtiyaç duyması sonucunda, medyadan gelen bilgilerle bu anlam haritaları oluşur (Lippmann, 1965:119). İnsanoğlu, hayatında bir şeyleri anlamlandırırken önceden edindiği bilgilerin önemli bir etkisi vardır. Zihninde bir yerlerde farkında olmaksızın sahip olduğu kalıplaşmış bilgiler, onu herhangi bir konuda istemsizce yönlendirebilir. Bunun farkında olan medya, insanların ve toplumların belleğine bilinçli şekilde üretilen görüntüler kullanarak, medyada gündem

yaratarak, istenilen yönde kamuoyu oluşumu sağlayabilir. Bu sayede gündemde hiç yer almayan konu, gündem olabileceği gibi, gündemde var olan konuların geri planda kalması da sağlanabilir.

Kitlesel iletişim ağının genişlemesi sonucu haber, sinema, video görüntüleri vs. gerçekte var olan, fakat bu gerçeklerin yeniden medya diline uygun şekilde üretilmesi durumunda, medya-gerçek ilişkisi arasındaki bağı sorgulamak gerekmektedir. Herhangi gerçekleşmiş bir olaydan yola çıkarak, bir kişi, kurum veya ideolojiye bağlı olarak oluşan haber, film, olay veya olguların dokunulmuş gerçekliği ile aslında olan gerçekliğin saf halinin bireyler üzerinde oluşturacağı etki aynı değildir. Ancak kitle iletişim araçlarında yer alan medya metinlerinin neredeyse tamamı, insanlar tarafından gerçeğin aynısı gibi algılanarak zihinsel haritalarının bu gerçekliklere göre oluşması söz konusu olabilmektedir. Kitle iletişim araçlarında yer alan bilgiler, kurgusal olarak düzenlenmiş, gerçeğin yeniden yapılandırılmış bir şeklidir. Bu yapıyla kurgulanmış gerçeklik, gerçeğin aslı gibi sunulmaktadır. Oysaki unutulmaması gereken önemli nokta, dünyada var olan gerçeklik ile üretilmiş gerçeklik arasındaki ayrımın kesin biçimde farklı olduğudur.

Medya-Gerçek İlişkisi Bağlamında Görselin Kullanılma Biçimleri Üzerine Örnekler

Medyada profesyoneller tarafından oluşturulan ve gerçeğe yaslanan haber öyküleri veya hayali olandan esinlenen dramalar ve daha pek çok program türü, doğrudan insan zihnine seslenerek, dünyayı anlama, toplumsal meselelere bakış açılarında medyada yer alan içerikler vasıtasıyla oluşmaktadır (Kılıç, 2008:47-48). Ancak genellikle medyada, gerçekliğin inşa edildiği program türü olarak ilk akla gelen haberlerdir. Çünkü gerçeğe en yakın şekilde olay veya durumların aktarıldığı, gerçekten beslenen yapısından dolayı haberler, diğer formatla göre daha gerçekçi olarak algılanırlar. Dünyada olup bitenle ilgili bilgi verildiği, gerçek yaşamın bir parçası olarak ele alınan haberlerde, insanların dikkatini çekmek ve dramatik etkiyi artırmak için sıklıkla görsele başvurulduğu görülür. Fakat bu görseller, kimi zaman haberin gerçekliğini kanıtlama adına kullanılabilirdiği gibi kimi zamanda gerçeği amacından saptırmak için kullanılmaktadır.

Şekil 1. 16 Temmuz 2020, www.haberturk.com

Gerçeği manipüle etmenin örneği olarak, 15 Temmuz darbe girişiminin olduğu gece, İstanbul'da köprüde yaralanan bir askeri, ambulansa taşımak isteyen kişilerin, sosyal medyada sarık ve sakallarından dolayı Daeş terör örgütü mensubu olarak nitelendirildiği bu görüntü, toplumun fotoğraf aracılığıyla nasıl manipüle edildiğine yönelik bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu haberin öncesinde ise uluslar arası terör sorunu olan Daeş terör örgütü mensuplarının, uzun sakallı ve kafa kesen şeklinde medyada yer alması, bu fotoğraftaki kişilerin de haberin aslına bakılmaksızın Daeş mensubu olarak nitelendirilmesine yol açmıştır. Daha sonra sosyal medyada yer alan bu görselin aslında tam aksi olarak yaralanan askere yardım eden kişiler olduğu anlaşılmıştır. Bu haberde asıl dikkat edilmesi gereken nokta, hayatında hiç Daeş üyesiyle karşı karşıya gelmeyen insanların, medyanın tanımlamış olduğu semboller üzerinden yaratılan algıyla, ortaya çıkan zihin yansımaları olarak okunabilir.

Şekil 2. 6 Ağustos 2020, Yeni Şafak Gazetesi

5 Ağustos 2020 tarihinde Lübnan'ın Beyrut limanında meydana gelen büyük bir patlama sonrası hemen hemen bütün gazeteler, bu olayı ana sayfalarına geniş ve ayrıntılı fotoğraflara yer vererek taşımışlardır. Örnek olarak ele alınan gazete fotoğraflarında yer alan görüntüler, olayın vahametini ortaya koyarken, insanların duygularını derinden etkileyecek şekilde verilmiştir. Görüntü-metin birlikteliğinde, patlamanın altında çok farklı nedenlerin yattığına gönderme yapılmaktadır. Gerçeğin yeniden inşa edilmesinde şüphe üzerinden hareket ederek, insanların bu noktaya dikkati çekilmek istenmekte ve görünenin arkasında başka şeyler olduğu izlenimi, üstü kapalı olarak verilmektedir. Yine fotoğraf üzerinde küçük detayla “Trump saldırı dedi”, patlamaya neden olan şeyin “*terör örgütlerinin patlayıcı yapımında kullandıkları madde*”, ifadeleri ile patlamanın planlı şekilde olduğu; “6 kez yargıya gittik taşımadılar” şeklinde ifadeler ile de patlamanın daha önceden gerçekleşebileceği öngörüsünden dolayı, ihmal kaynaklı olduğu vurgusu güçlendirilmek istenmektedir. Patlamayla ilgili yetkili kişi veya kurumlardan net bir açıklama yapılmamış olmasına rağmen, bu patlamayla ilgili gerçeklik, araştırılmaya muhtaç, ortaya atılan birtakım şüphe üzerine inşa edilmektedir. Fotoğraf karesinin geniş açı ile ele alınması, patlamanın etkisinin geniş bir alanda ve ne denli güçlü olduğunu göstererek, sıradan bir patlamadan çok daha fazla şeye işaret ettiğinin kanıtı olarak verilmektedir. Yine patlamanın etkisinin çok fazla olduğunu anlatmak için, olayın gerçekleştiği yerden farklı fotoğraf kareleri kullanılarak, insanların kırmızı renk büyük puntolarla başlıkta yer alan “Korkunç Şüphe” için ikna edilmesi amaçlanmakta, patlamanın, liman deposundaki maddenin reaksiyona geçmesi sonucu değil, bombalı saldırı sonucu olduğu algısı üzerinden gerçeklik inşa edilmektedir.

Şekil 3. Kapıcı Cafer rolüyle Ercan Yazgan, Bizimkiler Dizisi

Şekil 4. Adını Feriha Koydum Dizisi

Gerçekliğin inşa edildiği dizi veya film örneklerine bakıldığında ise, kişilerin giyim kuşamlarından, kullandıkları arabanın rengi ve modelinden tutun da sofradaki yiyeceklerden evde yardımcı çalışanlar için çizilen görüntüye kadar her şeyde seyircinin zihninde genel bir algı yaratılması söz konusudur. Mesela zengin aile yaşamlarının geçtiği müstakil yapılardaki çalışanlarla, apartman dairesindeki çalışanlar arasında farklılıklar göze çarpmaktadır. Bahçe içinde villa veya yalı sakinlerinin çalışanları daha modern, genç bir görünüme sahipken, buna göre gelir düzeyi daha geride olan zengin ailelerin çalışanları daha geleneksel bir imajla bütünleştirilmektedir. Yine filmlerde veya dizilerde apartman görevlisi olarak çalışan kişilerin üzerinde mutlaka kareli gömlek ve el örgüsü bir süveter olması, sembolik bir figür olarak karşımıza

çıkarmakta, ister istemez onu diğerlerinden ayırt edici bir özellik olarak kullanılmaktadır. Medyanın kodladığı bu “kapıcı” imajı, seyircinin zihninde aksini kabul etmeyecek şekilde bu gerçeklik üzerinden örülmektedir.”

Medyada görseller aracılığıyla zihinlere seslenen başka bir alan da, çocukların dünyasına hitap eden çizgi filmlerdir. Henüz boş levha olan çocuk zihninin, televizyonda, internette gördüğü görsellerle şekillendiği düşünüldüğünde, işin ciddiyeti daha da artmaktadır. Örneğin; mükemmel beden örneği olarak sunulan Barbie bebekler ile çocuk, bu uyumu sağlama, marka edinme arzusu, lüks yaşam amacı peşinde koşabilir. Aynı şekilde çizgi film karakterlerinin oyuncak figürlerinin ticari amaçla üretilip satışa sunulması durumunda, çocuğun bu karakterle kurduğu bağla ilişkili olarak, satın alma davranışı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Çizgi filmler, “Dış dünya ile benzerlik gösterse de nihayetinde yeni bir yaratıdır, insan elinden çıkan bir yapıttır. Gerçekte olmayacak düşleri, bu filmler aracılığıyla gerçekmiş gibi gösterme gücüne sahiptir” (Altaç, 1994:22). Simgesel bir anlatım yolu kullanan çizgi filmler, gerçek dünyada yer almayan kahramanların, medyada üretilen bir içeriğidir. Çocuğun henüz muhakeme yeteneğini geliştiremediği de göz önüne alındığında, seyrettiği bu içeriklere bağlı olarak, yaşama dair gerçeklik algısının zedelenmesi söz konusu olacaktır. Bu filmlerin her ne kadar öğretici, eğitici yanları olsa da, sonuçta gerçekte asla var olmayan bir dünyanın, üretilmiş gerçekliğini sunduğunu hatırla tutmak gerekir.

Şekil 5. Fakir markası reklamı

Şekil 6. Migros market reklamı

Kitlesele iletişimi sağlayan araçlar içerisinde değerlendirilebilecek reklamlarda da gerçeklik inşa edilirken, insanların tüketim alışkanlıklarını etkileme amacı güdülür. Yine sembolik anlatım biçimlerinin yoğun olarak kullandığı reklamlar, insanların farkına varmadan görsel hafızalarında yer etmektedir. Bundan dolayı medya organları için önemli gelir kaynağı olan reklamlarda, özellikle renkli, hareketli ve dikkat çeken görüntüler tercih edilir. Bu şekilde yaratılan farkındalık veya ürünü diğerlerinden ayırt eden özellikler ile insanların, herhangi bir ürünle ilgili bilgiye sahip olmadıklarında, reklamlarda en fazla gördükleri ürünü tercih etmeleri sağlanmaktadır. Veya gıda reklamlarında geleneksel sofraların veya bayram şekeri reklamlarında yaşlıların sıklıkla yer aldığı; aile bağlarıyla kurulan bir gerçeklik üzerinden reklam mesajlarının iletildiği görülür. Benzer şekilde mutfak araç gereçleri reklamlarının, genelde anne rolü üzerinden ön plana çıkarılması, anneler gününde bu reklamların yoğun olarak kitle iletişim araçlarında yer alması, annenin toplumsal statüsünü ve toplumsal cinsiyet rollerini belirleyici gerçekliğini bu mesajlar üzerinden inşa etmektedir.

Dijital kültür evreninde görünür olmanın verdiği hazın yansıdığı yer olan Instagram, Facebook, Twitter gibi sosyal medya platformları da, gerçekliğin inşa edildiği bir başka iletişim ortamları olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada kimliğin bir tür yansıması olarak okunabilecek kişilerin paylaştığı düşünce, hikâye, fotoğraf veya videolar üzerinden medya-gerçeklik ilişkisi tartışıldığında, bazı sahte hesapların varlığı daha en başından gerçek olma sorununu karşımıza çıkarır. Sahte olsun veya olmasın bu hesaplardan yayılan metinler, görseller insanları manipüle edecek güce sahiptir. Özellikle Twitter’da ilk sıralarda yer alan konuların gündem olması medya-gerçeklik ilişkisinin farklı bir yüzü olarak, Baudrillard’ın deyişiyle (2016:38), “Mutlak bir gerçeklikten söz edebilmek ne kadar güçse, bir illüzyon üretiminden söz etmek de o kadar güçtür. Illüzyondan söz edebilmek imkânsızdır, çünkü artık gerçek diye bir şey yoktur. Gerçek ortadan kaybolmuştur.” 0 ve 1’den oluşan bu dijital sanal ortamlar, “ikinci bir uzam olarak ortaya çıkmaktadır”(Yengin, 2014: 139). Bu sanal ortamlarda paylaşılan, aktarılan görsel mesajlar da üreticisinin bilinmesi durumunda dahi kolayca kitleleri manipüle etme kabiliyetine sahiptir.

Sonuç

Gerçeklik kavramı, iletişimin araçlar vasıtasıyla sağlandığı günden bu yana, medya ile olan ilişkisi bağlamında hep temkinli ya da şüpheyle yaklaşılan bir konu olagelmıştır. İnsan gözünün uzantısı olarak nitelendirilebilecek kitle iletişim araçları ve bu araçların sağladığı ortamlardaki mesajlar, insanı bilgi ve

enformasyon bombardımanına maruz bırakılmaktadır. Gerçekliğinin sorgulanmasına dahi fırsat olmayan bu görsel, yazılı veya basılı medya mesajları sürekli halde akar vaziyettedir. araçlar vasıtasıyla yeniden üretilebilir olan gerçeklik, onu bağlamından koparmakta, özellikle dijital dünya ile üretilmiş bu gerçeklik bir üst seviyeye yükselerek, sanal bir gerçeklikle parçalanıp üretilen bir gerçekliğe dönüşmüştür.

Sürekli yeniden üretilebilir bir gerçeklik ortasında var oluş sağlamaya çalışan bireyin gerçeklik algısı da bu ortamlara göre biçimlenmekte ve onu pasif bir konuma itmektedir. Gerçeğin ne olduğunu tam olarak algılayamayan birey, anlamından yoksun bir dünyada sunulmuş bir gerçeklikle, iletişim sağlamaya çalışmaktadır. Gerçekliğin de dâhil her şeyin bir endüstri ürünü olarak üretilmesi, bireyi bu gerçeklik yanılması içinde nesne konumuna indirgemektedir.

Kitle iletişim araçlarında kesilmeksizin devam eden görüntü bombardımanı, zihinlere pompalanan imgelerle insanların algısını yönetmekte ve gerçekliğin sorgulanmasına engel olmaktadır. Bu durum ise bireylerin özgür olmasına vurulan bir kettir. Medya gerçekliği inşa ederken her olayı, olguyu veya kavramı kendi diline ve düşüncesine uygun hale getirerek ortaya yeni bir gerçeklik çıkarır. Bu noktada medya, gerçekleri ortaya çıkaran niteliğe mi sahiptir? Yoksa yeniden inşa ettiği gerçeklikle, toplumun zihnine yön mü vermektedir? sorularına cevap bulmak, medyanın sunduğu gerçeğin ne tür bir gerçeklik olduğunu ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Alsaç, Üstün. (1994). *Türkiye'de Karikatür, Çizgi Roman ve Çizgi Film*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baudrillard, Jean, (2016). *Simülakrlar ve Simülasyon*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Best, S., Kellner, D. (2011). *Postmodern Teori*. (Çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çakır, Süreyya. (2007). "Görsel Medya ve Gerçeklik İlişkisi". (Ed.Can Bilgili, Nesrin Tan Akbulut). *Medya Eleştirileri 2007*. İstanbul: Beta Basım.
- Çetin, Orhan, Cem. (2013). "Fotoğraf: Kırık Bir Ayna".(Ed.Didem Dayı, Eda Tekcan). *Görüntü Üretimi ve Gündelik Hayat*. İstanbul: Kırk Yayınevi.
- Derman, İhsan. (2010). *Fotoğraf ve Gerçeklik*. İstanbul: Hayalbaz Kitap.
- Dursun, Çiler. (2001). "Televizyon Haberlerinde Siyasal İslamcı Partinin Temsili: 1999 Seçimlerinde Fazilet Partisi". Selçuk İletişim. Cilt:3, Sayı: 3. Ss.5-20.
- Gezgin, Suat, Atik, Abdulkadir.) (2017). *Basın Fotoğrafçılığı*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Gezgin, Suat. (2002). *Basında Fotoğrafçılık*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Kılıç, Deniz. (2008). "Medya Haber Öykülerini Nasıl Yapılandırmaktadır? Örnek Olay: Irak Savaşı'nın Çerçevesi". *Uygun Adım Medya*. (Ed. İncilay Cangöz). İstanbul: Ayraç Kitabevi Yayınları.
- Lippmann, Walter. (1965). *Public Opinion*. New York:Free Press.
- Maigret, Eric. (2011). *Medya ve İletişim Sosyolojisi*. (Çev. Halime Yücel). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif. (1992). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Mirzoeff, Nicholas. (1999). *An Introduction to Visual Culture*. London: Routledge
- Parlak, İsmet. (2009). "Türk Yazılı Basınında Batı Kimliğinin İnşası: Karikatür Krizi Örneği". Medyada Gerçekliğin İnşası. (Ed. İsmet Parlak). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Postman, Neil. (2010). *Televizyon Öldüren Eğlence*. (Çev. Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları (3. Baskı).
- Sontag, Susan. (2008). *Fotoğraf Üzerine*. (Çev. Osman Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Taşkıran, Ö., Nurdan, Yılmaz, Recep. (2007). "İnsan Gerçekliği ve Medya: Gerçekliğin Yapısında Medyanın İşlevsel Konumu Üzerine Bir Çözümleme". (Ed.Can Bilgili, Nesrin Tan Akbulut). *Medya Eleştirileri 2007*. İstanbul: Beta Basım.

Timisi, Nilüfer. (2005). “Sanallığın Gerçekliği: internetİN Kimlik ve Topluluk Alanlarına Girişİ”. *İnternet, Toplum, Kùltür*. (Der.Mutlu Binark, Baruş Kılıçbay). Ankara: Epos Yayınları.

İnternet Kaynakları

www.haberturk.com

<https://www.gzt.com/gazeteler/yenisafak-gazetesi>

<https://www.google.com/search?q=Kap%C4%B1c%C4%B1+Cafer+rol%C3%BCyle+Ercan+Yazgan,+Bizimkiler+Dizisi>

<https://www.google.com/search?q=Ad%C4%B1n%C4%B1+Feriha+Koydum+Dizisi>

<https://www.google.com/search?q=mutfak+e%C5%9Fyalar%C4%B1+anneler+M>

Distopik Bir Evren Tasarımı Olan Black Mirror'da Artırılmış Gerçeklik ve Sanal Gerçeklik Uygulamaları

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Bilginer Kucur

Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi, ayse.bilginer@atauni.edu.tr

Aydınlanma, 17. yüzyılda var olan bir toplumsal düzende hoşla gitmeyen, tüm toplum tarafından kabul görmeyen yönleri eleştirme ve bu durumlara karşı olarak geliştirilen projelerle ideal bir toplum düzeni oluşturma konusunda yol gösterici olmuştur. Ütopya olarak adlandırılan bu projelerde demokratik, mutlu, refah seviyesinin yüksek olduğu toplum hayalleri resmedilmiştir. Ütopyalara rasyonel akılla ulaşılabilceği iddia edilmiş, insanoğlunun bilgiye, mutluluğa, refaha ve özgürlüğe bu düşünce minvalinde erişebileceği belirtilmiştir. Fakat 20.yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşı, Aydınlanma ile kutsanan bilgi ve aklın öncülüğündeki ilerleme ve refah düşüncesine olan inancın kaybolmasına neden olmuştur. Neredeyse tüm toplumları etkileyen savaşlar ve bunalım yılları, toplumsal dengeyi bozmuş, yoksulluk, ölüm korkusu, hastalıklar, baskılar ve çeşitli kaygılar insanlığı umutsuzluğa itmştir. 20.yüzyıla gelindiğinde 17.yüzyılın ütopyaları bu kötü koşulların bir sonucu olarak distopyalara dönüşmüştür.

Ütopyadan beslenen, ona antitez oluşturan distopyalarda negatif içerikli bir dünya düzeni resmedilmektedir. Ütopyalar ve distopyalar genellikle tasarlandıkları dönemin problemlerinden yola çıkılarak inşa edilmektedir. Edebi bir tür olarak ilk örneklerini veren ütopyalar ve distopyalar zamanla radyo, televizyon, sinema ve internette çeşitli kurgusal evrenler olarak yer almaya başlamıştır. Teknoloji ile kuşatılmış toplumlarda, teknolojinin belirgin bir güç olarak insan hayatını nasıl yönlendirdiği ve hayatlar üzerinde ne kadar etkili olduğu gerçeğinden yola çıkılarak tasarlanan distopik dizi Black Mirror çalışmaya konu edilmiştir. Her bölümün birbirinden bağımsız olarak üretildiği yapımın farklı bölümlerinde artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik gibi gelişkin teknolojik uygulamalara yer verilmiştir. Bu çalışmada artırılmış gerçeklik uygulamasına başvuru olan Playtest bölümü ile sanal gerçeklik uygulamasına başvuru olan USS Calister bölümleri incelenmiştir. İnceleme neticesinde sözü edilen uygulamaların farkları, distopik bir evren tasarımıdaki yeri, kurgusal anlatıma olan katkısı ve teknolojinin insan hayatındaki konumu Black Mirror çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik, Black Mirror, ütopya, distopya

Ütopya ve Distopya Nedir?

18.yüzyıl Avrupası'nda, evrenin rasyonel akıl ile kavranabileceği iddiaları ortaya atılmış ve insanoğlunun bilgiye, mutluluğa, refaha ve özgürlüğe ulaşabileceği belirtilmiştir. Fakat 20.yüzyılda dünya tarihinin iki büyük savaşı büyük yıkımlara yol açmış, Aydınlanmanın kutsadığı bilgi ve aklın insanın refahı için çalışabileceği düşüncesi inandırıcılığını kaybetmiştir. Bir Aydınlanma projesi olarak sürekli ve doğrusal bir ilerleme anlayışı üzerine oturan Modernizm ideal toplum düzeni olarak ifade edilmiştir (Aşkan ve Altunay, 2018). Dünya genelinde neredeyse tüm toplumların etkisini hissettiği savaşlar ve bunalımlar refah düzeyini düşürmüş, devletler toplumsal dengeyi ve hâkimiyeti korumada yasaklara ve baskılara başvurmak durumunda kalmıştır. Baskılar zaman zaman ölçüsüzleşmiş, kaygı, belirsizlik, hayatta kalma korkusu, yoksulluk gibi sebepler insanları umutsuzluğa itmştir. İşte distopik evren tasarımları bu kargaşa ortamından doğmuştur (Uslu, 2019). 17.yüzyılda Aydınlanma ile başlayan, akılcı insanın eşit, demokrat, mutlu ve refah seviyesi yüksek toplum hayallerini temsil eden ütopyalar, 20. yüzyıl başında yaşanan savaşlar nedeniyle distopyalara dönüşmüştür (Aşkan ve Altunay, 2018). Var olan toplumsal düzende beğenilmeyen yönlerin eleştirildiği, bu durumlara karşı projelerin geliştirildiği, ideal bir toplum düzeninin resmedildiği anlatılara ütopya denir.

İlk Çağ toplumlarının problemleri ve bu problemlere ürettikleri çözümler ütopyanın temellerini oluşturur. Problemler ve çözümler zamanla birlikte değişim ve dönüşüm geçirerek toplumsal eleştirilere temel kaynak olma niteliğine bürünmüştür. Bu nedenle İlk Çağ ütopyaları kendi çağlarını aşarak geleceği

kurgulamıştır (Uslu, 2019). Ütopyalar ortaya çıktıkları toplumun tarih ve zaman birlikteliğinde oluşurlar. Çatışmaların zirveye çıktığı, toplumsal sorunların kördüğüm olduğu dönemlerde ütopya edebi bir tür olarak ortaya çıkmıştır (Usta, 2015). Örneğin Thomas More'un Utopia'sı, Campanella'nın Güneş Ülkesi, Bacon'ın Yeni Atlantis'i 17.yüzyıl Avrupa'sında din savaşları ve çatışmalar arasında ortaya çıkmıştır (Kumar, 2006:45). Bilim ve teknolojinin ütopyada yer almasıyla kusursuz yaşam inşa edilmiştir.

Kumar'a göre ütopya, aslında mümkün olmayan fakat insanın içinde yaşamak istediği bir dünya anlamına gelmektedir (2006). Refah, sosyal uyum, istikrar, eşitlik kavramlarına dayanan bu ideal toplum yapısı kurgusaldır. Ütopya, bu ideal kurgusal evrenin anlatısını sunmaktadır. Mutluluğa ulaşma ve mükemmel toplum yapısı neredeyse tüm ütöfik eserlerde amaç olarak anlatılmaktadır. Toplumda ortaya çıkan problemler tespit edildikten sonra kurulu düzenin değiştirilerek mükemmel düzene dönüştürülebileceği anlatılmaktadır. Ütopyalar fakirlik, hırsızlık, ahlaksızlık, eşitsizlik, emek sömürüsü, savaş gibi toplum düzenini bozan problemlere köklü çözüm önerileri getirmektedir. Gerçekleşme ihtimalinin pek mümkün olmayacağı ütöfik düzen sınırlı bir alanda tasarlanarak kamil bir evren inşa edilmektedir.

Sanayi Devrimi ile bilim ve teknolojidaki ilerlemeler, toplumun bir kısmına umut vaat ederken bir kısmı ise teknolojik gelişmelerin ilerleyen zamanlarda topluma zarar vereceğini düşünmeye başlamıştır. Akabinde ütöfik tasarımlara karşı distöfik evren tasarımları ortaya çıkmaya başlamıştır. Yani, ideal dünyaların anlatıldığı ütopyalar, zamanla eleştiri almaya başlamış karşı ütopyalar geliştirilmiştir. Distöpya, kakotopya, negatif ütopya, heterotopya, kara ütopya, karşı ütopya gibi farklı isimlerle de anılan karşı ütopyalarda toplumların yaşayacağı olumsuz evren tasarımlarından söz edilmektedir.

Distöpya, ütopyanın karşıtı olarak varlık göstermiştir. Kumar'a göre distöpya, ütopyayı gizlice takip eden, bir asalak gibi ondan beslenen ve ona antitez oluşturan bir yapıdadır. Fakat aralarındaki ilişki simetrik yada eşit değildir. Distöpya, hayatını sürdürmek için ütopyanın sürekliliğine yaslanır, malzemesini ütopyadan alır, ütopyayı olumsuzlayarak yeniden kurar. Ütopyanın aynaya yansıyan görüntüsünün çatlak bir aynadaki tahrif edilmiş görüntüsünü oluşturur (2006:172). Ütopyada vaat edilen mükemmel çekici dünya, distöpyada karanlık itici bir geleceğe dönüşür. Dünyanın hemen her bölgesini ve toplumunu etkileyen savaşlar, sömürgecilik faaliyetleri, iktidar savaşları, işsizlik, soykırımlar, totaliter yönetimler vs. karamsar tablonun oluşumuna zemin hazırlamış, bu durum ütopyanın karşıtı olarak distöpyayı ortaya çıkarmıştır.

Edebiyat ve sinema alanında çeşitlilik arz eden distöpyalar, insanlığa karanlık bir gelecek çizen olumsuz dünya tasarımlarından oluşur (Mısırcı, 2017:38). Zamyatin'in Biz, Aldous Huxley'in Cesur Yeni Dünya ve George Orwell'in 1984 adlı eserleri distöfik esere verilebilecek en iyi örneklerdendir.

Distöpyalarda genelde gözetleme ve denetleme gibi yöntemlerle herşey kontrol altında tutulur. Günlük hayatın parçaları kameralar veya görevli kişilerce gözetlenir. Bilim ve teknoloji bu amacı gerçekleştirmede önemli araçlardandır. Duygu ve düşünce kontrolü ile bireylerin sorgulama, düşünme, hayal etme gibi özellikleri kontrol altına alınmaktadır.

İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle sinemada bir tür olarak yerini alan bilim kurgu filmleri aracılığıyla izleyiciye karamsar geleceklerin resmedildiği distöfik yapımlara rastlanmaktadır. Alphaville (1965), Kayıp Çocuklar Şehri (1995), Nineteen Eighty-Four (1984), The Matrix ve daha sayılabilecek birçok film bu yapımlara örnek olarak gösterilebilir. Black Mirror ise distöfik yapımlar arasında dizi olma özelliğiyle karşımıza çıkmaktadır.

Black Mirror Hakkında

2011 yılında çekilmeye başlanan İngiliz yapımı bilim-kurgu dizisidir. Yayın hakları 2015 yılında Netflix tarafından satın alınan dizinin yapımcısı Barney Reisz'dir. Yönetici yapımcı görevlerini ise yine İngiliz yazar, yapımcı ve eleştirmen Charlie Brooker ile Annabel Jones üstlenmiştir. Farklı sezonlarda çekilen dizi toplam 19 bölümden oluşmaktadır. Yapım her ne kadar dizi niteliğinde olsa da bölümlerde konu birlikteliği yoktur. Her bölümde farklı oyuncular ve farklı konulara yer verilerek yeni teknolojilerin yaratabileceği problemlere dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Black Mirror (Siyah Ayna), diğer adıyla "Claude Glass" kavramı manzara ressamı Claude Lorrain'in aynasından söz etmektedir. Taşınabilir, hafif dışbükey bir görme cihazıdır. Görüntüyü bozabilecek çarpıklıkları ve aşırı ışığı yok ederek perspektifin vurgulanması aynanın temel kullanım amacıdır. 18.yüzyılda ressamlar, manzaranın yansımına siyah aynadan bakarak görüntüyü resmederlerdi (drawingchamber.wordpress.com). Günümüz teknolojik araçlarının siyah ekranlarına istinaden diziyeye Black Mirror ismi verilmiştir.

Black Mirror, teknolojinin insan hayatını kolaylaştırma amacının birincil amaç olarak gösterildiği toplumlarda, teknolojinin insan hayatını nasıl çepeçevre kuşattığı, hayat üzerinde nasıl belirleyici bir güce dönüştüğünü anlatmaktadır (Aşkan ve Altunay, 2018:59).

Artırılmış Gerçeklik (AR)

Sanal gerçeklik ile hologram teknolojisinin birleşmesi neticesinde ortaya çıkan artırılmış gerçeklik teknolojisi sayesinde oyun, eğlence, sağlık, eğitim, reklamcılık, mimari, endüstriyel tasarım, turizm gibi daha sayılabilecek birçok alanda çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Amaç, sanal verileri ve gerçek ortam görüntülerinin birleştirilmesiyle ortaya çıkan görsel anlamın etkisini artırmaktır.

Artırılmış Gerçeklik, gerçek zamanlı bir video kamera ile çekilen gerçek sahnelere sanal nesnelerin eklendiği insan-bilgisayar etkileşiminin yeni bir şeklidir. Sanal nesnelere kusursuz şekilleriyle gerçek resimlere eklenir. Böylece dijital bilgi, kullanıcının ortamıyla birleştirilerek kullanıcının o anı algılamasına imkân verilir (Ludwig ve Reimann, 2005:4). Yani dijital tabanlı olarak üretilen ses, video veya görüntülerin farklı dijital araçlarla gerçek mekânlara etkileşimli bir biçimde eklenmesiyle, çakıştırılmasıyla oluşturulan gerçek ve sanal karışımı ortamdır. Bu ortamı gözlemleyebilmek için QR kod uygulamasına, giyilebilir teknolojilere veya akıllı telefon yada tabletlere yüklenen uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Gerçek dünyanın zenginliğini artırmak için bilgisayarların kullanılmasıdır (Bederson, 1995). Artırılmış gerçeklik, sanal ve fiziksel dünyaların bir araya geldiği ve kullanıcıların fiziksel olarak birinden diğerine geçebileceği yanlısamasını oluşturan geçişli arayüzler yarattığı için bir sihir gibi görünmektedir (Thalman, 2012:5).

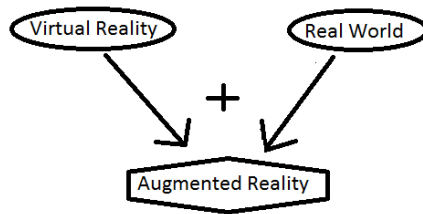
Artırılmış gerçekliğe gösterilebilecek en anlaşılır örnek dünyada bir dönem oldukça popüler bir cep telefonu oyunu olan Pokemon Go oyunudur. Bu oyunda sanal ortamda oluşturulan oyun karakterleri şehirlerin tarihi mekânlarına, kiliselerine, camilerine veya ulaşılması zor yerlerine yerleştirilmiş ve oyuncuların zor görevleri tamamlamaları istenmiştir.

Azuma'ya göre artırılmış gerçeklik, sanal gerçekliğin bir varyasyonudur. Sanal nesnelerin gerçek zamanlı olarak 3 boyutlu gerçek bir ortama entegre edildiği bir alan olarak tanımlanabilir. Artırılmış gerçeklik sistemlerinin 3 temel karakteristiği vardır (Azuma, 1997:356):

- 1- Gerçekle sanalı birleştirir
- 2- Gerçek zamanla etkileşimlidir
- 3- Üç boyutlu olarak kaydedilir.

Artırılmış gerçeklikte sanal öğelerin gerçek sahneyle karışmasını, harmanlanmasını ve gerçeğe benziyormuş gibi görünmelerini sağlamak için en zor yanıdır.

Şekil 7 Artırılmış Gerçeklik Oluşturmada Sanal ve Gerçek Dünyanın Birleşimi (Kaynak: Shoaib ve Jaffry, 2015:2)

Artırılmış Gerçeklik Örneği Olarak Playtest Bölümü

Babasının ölümünden sonra evden dünyayı gezme hayaliyle ayrılan Cooper, bu süreçte parasını kaybettiği için para kazanma amacıyla internetten iş ilanlarına bakar. Bir oyun şirketinin yeni oyununda denek olmayı kabul eder ve ensesine yerleştirilen bir cihaz vasıtasıyla Cooper bilinçaltı ile baş başa bırakılır. Yalnızca dört saniye sürdüğü belirtilen olaylar izleyiciye artırılmış gerçeklik tekniği ile sunulmuştur.

Resim 1 Playtest bölümünde artırılmış gerçeklik sahnesi

Bölümde köstebek vurma oyunu artırılmış gerçeklikle ilgili olarak izleyicinin karşısına çıkan ilk sahnedir. Cooper'a çok masum bir şekilde gösterilen bu teknoloji, ilerleyen sahnelerde gerçekle gerçek olmayan arasındaki ayrımı bulanıklaştırmaktadır. Cooper katılacağı oyun testinin köstebek oyunu gibi eğlenceli olacağı fikrine kapılır. Bu bölümün yayınlanmasının akabinde köstebek oyunu David Robustelli tarafından uygulamaya konulmuştur.

Resim 2 Playtest bölümünde artırılmış gerçeklik uygulaması ile oluşturulan örümcek sahnesi

Beyin frekanslarını kaydeden küçük bir cihaz Cooper'ın ensesine takılarak korkuları ile yüzleştirilmesi hedeflenen bölümde Cooper'ın bilinçaltı harekete geçirilir. Önce örümcek fobisi ile yüzleştirilir, gerçekte var olmayan bir ortama örümcek nesnesi eklenerek Cooper'a gerçeklik hissi verilmeye çalışılır. Örümcek normal hayatta karşımıza çıkmayacak bir büyüklükte tasarlanarak hem örümcek fobisinin ne denli büyük olduğu ifade edilmeye çalışılmış, hem de anlatımda görsellik ön planda tutulmaya çalışılmıştır.

Resim 3 Artırılmış gerçeklik uygulaması ile oluşturulan örümcek sahnesi

Bölümde artırılmış gerçekliğe başvuru bir başka yer, Cooper'ın lise dönemindeki sevmediği şahısla yüzleştirildiği sahnedir. Burada Cooper, sevmediği karakterle kavga ettirilir. Ortamda olmayan bir nesne

yine AG teknolojisiyle Cooper'a gösterilir. Hatta bu şahıs bir önceki artırılmış gerçeklik uygulaması olarak sunulan örümcek nesnesiyle birleştirilerek karakter, iki korkusuyla birden yüzleştirilmiştir.

Resim 4 Artırılmış gerçeklik uygulaması ile Cooper'ın annesiyle karşılaştırılması

Dizinin buraya kadarında Cooper ciddi bir problemle karşılaşmamıştır fakat bilinçaltını ele geçiren cihaz, onu annesiyle karşılaştırdıktan sonra bulunduğu mekânı bir labirente dönüştürmüş, adeta kendi bilinçaltında kaybetmiştir. Ortamdan ayrılmaya çalışan Cooper' bir dış ses çıkışa yönlendirilmeye çalışsa da aslında mekânın çıkış noktası yoktur. Dış ses bugün kullandığımız internete bağlı cihazlarda oradan oraya geçmemiz için bizi yönlendiren linkleri andırmaktadır. Kişinin kontrolünü kaybedip internet ortamında, oyunlarda, sosyal medyada vs. ortamlarda kaybolmasına benzetilmiştir.

Kontrolün kaybedilmesinde bilinçaltının ele geçirilmesi bir nedendir fakat farklı bir bakış açısından değerlendirildiğinde bu durum bir mahremiyet ihlalidir. Cooper'a yalnızca bir oyun testine katılacağı belirtilmiş bilinçaltına değinileceği konusunda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Hem bilinçaltını saklama hakkı hem de test sonunda yaşam hakkı ihlal edilmiştir.

Yasak olmasına ve bu konuda uyarı yapılmasına rağmen oyunla ilgili görüntü almak amacıyla Cooper bir fırsatını bularak telefonunu yanına almıştır. Telefonun Cooper'ın beynine nüfuz eden cihazın etkileşime girmesi sonucu Cooper ölür ve tüm olan biten olayların aslında gerçek hayatta dört saniye kadar kısa sürdüğü görülür. İzleyici izlediği bu kadar olayın birkaç saniye içerisinde gerçekleştiğini fark ettiğinde distopik evren tasarımı amacına ulaşmış olmaktadır.

Bauman'ın (2019), sözünü ettiği zamansal ve mekânsal mesafelerin teknoloji vasıtasıyla sıfırlanması, akışkan düzenle birlikte zaman ve mekân kavramının dönüşümü Playtest bölümünde karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde izlenen olaylarda ne kavramsal ne de fiziksel bir gerçeklik söz konusudur. Bir koltukta dört saniyelik zaman diliminde geçtiği varsayılan olaylar, gerçeğin ötesinde türetilen bir gerçeği tanımlamaktadır. Gerçeğin simülasyonlarla oluşturulduğu ve tekrar tekrar üretildiği dönemi Baudrillard hiper gerçeklik çağı olarak adlandırmaktadır. Gerçek ve kurgu arasındaki çizginin yok olduğu, aslı yerine göstergelerin, her türlü gerçek süreç yerine işlemsel ikizinin konulduğu bir gerçek söz konusudur (Baudrillard, 2016).

Sanal Gerçeklik (VR)

Sanal, gerçekte olmayıp zihinde tasarlanan anlamına gelmektedir. Sanal gerçeklik ise, bilgisayarlı ortamda üretilen, ortama katılanlara geçmiş hissi veren bir alan tasarımıdır. Gerçeklik hissinin kullanıcıya geçirilmesi için ortamın üç boyutlu bir ortamda beş duyuya hitap edilecek şekilde tasarlanmış olması gerekmektedir. Yani kullanıcının eylemlerine dönüt sağlayabilen interaktif bir yapıda tasarlanmış ortam söz konusudur. Artırılmış gerçeklikte olduğu gibi sanal gerçeklik uygulamaları da oyun, eğlence, turistik gezi, altyapı planlama, eğitim, tıp, e-ticaret gibi çok çeşitli alanlarda son yıllarda ziyadesiyle rağbet görmektedir.

Sanal gerçeklik ile artırılmış gerçeklik kavramları aynı şeymiş gibi zaman zaman birbiri yerine kullanılmaktadır. Fakat iki kavram gerçek mekânla olan ilişkisi bakımından farklılık arz etmektedir. Sanal gerçeklik kullanıcıyı tamamen sentetik bir evrene sokar, kullanıcı gerçek dünyayı göremez. Fakat artırılmış gerçeklikte kullanıcı gerçek dünyanın üzerine bindirilmiş sanal nesnelere gerçek dünyayı görebilir. Bu nedenle artırılmış gerçeklik gerçek görüntüyü değiştirmekten ziyade gerçekliğin tamamlayıcısı konumundadır (Azuma, 1997:356). Sanal gerçeklikte ise kullanıcı sanal bir ortamda olduğunun bilincindedir. Mesela video oyunu oynayan bir kişi oyundaki dünyanın gerçek olmadığını idrak edebilmektedir (Gutierrez vd., 2008, s.3).

Sanal Gerçeklik Örneği Olarak USS Calister Bölümü

USS Calister adlı bölümde Robert Daly bir oyun şirketine yazılım geliştirme müdürü olarak görev yapmaktadır. Asosyal bir kişilik olan Robert işyerinde rahatsızlık duyduğu herkesi kendi tasarımı olan uzay gemisi görünümündeki Infinity adını verdiği sanal bir dünyaya hapsetmektedir. Kendine tanrısal özellikler atfeden Robert, normal hayattan arta kalan zamanlarını bu sanal ortamda geçirmektedir. İş arkadaşlarından topladığı DNA örnekleriyle onların kopyalarını sanal bir evrene entegre ederek onlardan intikam almaya çalışmaktadır. Gerçek hayatta erişemediği güce Infinity’de erişen Robert, uzay gemisi mürettebatına çok kötü davranmakta, onlara eziyet etmekte ve çıkamayacakları bir kısır döngüye hapsetmektedir. Star Trek dizisini andıran Infinity’de Robert kendine tanrısal güçler atfederek kopyaladığı herkesi köleleştirmektedir.

Dünyanın büyük çoğunluğu için distopik olan bu evren tasarımı Robert için ütopyik bir evrendir. Çünkü hayallerinde mükemmel olan dünyayı uygulamaya geçirmiştir.

Resim 5 USS Calister bölümünden bir sahne

Resim 6 Infinity oyunundaki mürettebat

Resim 7 Robert Daly'nin sanal oyuna geçme görüntüsü

Resim 7’de günümüzde cep telefonuna, bilgisayarına veya televizyona kendini kaptırduğunda çevresiyle bağı kesilen ayrı bir dünyaya geçiş yapan kullanıcılara bir gönderme yapılmıştır.

Bu bölümde karakterler yaşadıkları dünyanın tamamen dışında tümüyle sanal bir evrene herhangi bir nesne gibi aktarılmışlardır. Sevmedikleri bir adamın denetiminde olmak ve kısır döngüde amaçsız bir şekilde tutulmak tüm karakterlerde rahatsızlık hissi uyandırmıştır. Hem bu bölümde hem de Playtest bölümünde teknolojinin nasıl kötüye kullanılabilceğine dikkat çekilmiş, insanların karşılaşma ihtimallerin olduğu distopik bir dünya tasviri yapılmıştır. Playtest bölümünde bilinçaltının ele geçirilmesi şeklinde yapılan mahremiyet ihlaline bu bölümde de şirkette çalışanların DNA’larının gizlice alınarak başka bir ortama aktarılması şeklinde yapılmıştır.

Dizinin USS Calister bölümünde yaşanan olaylar akıllara Baudrillard’ın simülasyon kavramını getirmektedir. Baudrillard’ın medya metinlerindeki anlam ve gerçeklik yitimine dikkat çekmek için başvurduğu simülasyon kuramı, gerçekliğin kavramsal ve fiziksel olarak ortadan kalkması ve sanalın hakim olması durumunu ifade etmektedir. Baudrillard’ın (2016:14) ifadesiyle simülasyon, “bir kökenden yoksun olan gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesine, gerçekten ve fiili olarak var olan bir şeyi veya durumu bütün bileşenleriyle birlikte gerçekmiş ve fiilen var ‘mış gibi’ gösterme durumunu simgeleyen hipergerçeklik durumudur.” Baudrillard (2016), hipergerçeklik çağında gerçeğin müteaddid defalar üretilmesinden söz etmekte ve bu üretimin gerçekliğin anlam yitimine neden olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bu gerçeklik sentetik bir gerçekliktir.

Sonuç

Artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik uygulamaları 21.yüzyılda çeşitli alanlarda sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Bu tür uygulamaların veya diğer teknolojik araçların kullanımı ve faydaları konusunda listeyi uzatmak mümkündür. Artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik uygulamalarının veya her türlü uygulamanın Black Mirror’da olduğu gibi kötüye kullanımı her zaman söz konusudur. Gerek kullanıcının zararlarını bilmeden ya da dikkate almadan kullanımı gerek açıkları ve ihlalleri tespit eden kötü niyetli kullanıcılar, mahremiyet konusunun sıklıkla gündeme gelmesine neden olmaktadır. Bu nedenle kişisel verileri isteyen uygulamalar, sosyal medya uygulamaları ve bu tür uygulamalar mahremiyete gölge düşürmeyecek şekilde dikkatle kullanılmalıdır.

Mahremiyet ihlali beraberinde gözetim problemini de ortaya çıkarmaktadır. Bireyler mahremiyetlerini koruma adına ya sürekli gözetimden ya da hiç gözetilmemekten yana tavır almaktadır. Bu konuda yıllardır süregelen tartışmalar neticesinde kişisel güvenlik ve toplumsal refah adına her yerden her türlü araçla ve her türlü gözetim meşru zemine oturmaktadır. Ancak bireylerin güvenlik nedeniyle dahi olsa sürekli gözetim altında olduklarını bilmeleri rahatsız edici bir eylem olarak tanımlanmaktadır.

Gerçek olan ile sanal olan arasındaki çizgi belirsizleşmesinden kaynaklı olarak bireylerin psikolojik ve fizyolojik durumlarını etkileyen sonuçlarla karşılaşmaları olasıdır. Bu durum, bireyleri yaşadıkları toplumdan izole ederek yabancılaşmaya, yalnızlaşmaya, herkese karşı güvensizliğe itmektedir. USS Calister bölümünde Robert, kendini çalıştığı işyerindeki bireylerden izole ederek kurguladığı sanal evrende yaşamayı

tercih etmiştir. Hem yalnızlık hem asosyal bir yaşam, Robert'ın diğer insanlara güvenmemesi sonucunu doğurmuştur. Sosyalleşmeyi çağımız bireylerinin sosyal medya ile yapması gibi Robert da kendi evreninde sosyalleşmeyi tercih etmiştir.

Distopyalar, her ne kadar insanlığa karanlık bir gelecek çizen olumsuz dünya tasarılarından oluşsa da (Mısırcı, 2017:38) distopyaların doğuş noktasının ortaya çıktığı dönemin çıkmazlarından faydalanılarak kurgulanan bir dünya tasarımı olduğu unutulmamalıdır. Farklı bir cihetten bakıldığında yaşanan çağın bir eleştirisi olduğu fark edilmektedir. Black Mirror, distopya örneği olarak karşımızda dursa da bu evrende yaşanan olaylar Covit-19 salgınının etkisiyle gerçek hayatla birçok yönden örtüşür hale gelmiştir. Uzaktan eğitim, internet üzerinden yapılan toplantılar, e-ticaret vs. daha birçok eylem birkaç yıl öncesinin bilim kurgu filmlerinin vücut bulmuş halidir. Bu nedenle yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin Black Mirror'la örtüşen taraflarının olduğu, yeni hayat tarzlarının yaşanmasında önemli bir yapıtaşı olduğu fark edilmektedir.

Kaynakça

- Aşkan H., Altunay M.C., (2018). Teknolojik İlerlemenin Distopik İmgesi: Black Mirror Televizyon Serisi, İnif E-Dergi, Kasım 3(2), ss.49-62.
- Azuma, R. T. (1997). A Survey of Augmented Reality, MIT Press Presence, Vol: 6, No. 4 ss.355-385.
- Baudrillard J., (2016), Simülakrlar ve Simülasyon, İstanbul:Doğu Batı.
- Bauman Z.,(2019), Akışkan Modernite, İstanbul:Can.
- Bederson, B.B.,(1995), Audio Augmented Reality: A Prototype Automated Tour Guide. Chi'95 Mosaic of Creativity, Mayıs 7(11).
- Bertelsen, L. K. (2004). The Claude Glass: A modern metaphor between word and image, Word & Image, 20(3), 182-190.
- Gutierrez, M., Vexo, F. and Thalmann, D. (2008). Stepping into virtual reality. London: Springer.
- Kumar K., (2006), Modern Zamanlarda Ütopya Ve Karşıütopya , İstanbul:Kalkedon.
- Ludwig, C. ve Reimann, C. (2005). Augmented Reality: Information at Focus. Cooperative Computing & Communication Laboratory. 4(1). 1-12.
- Mısırcı, S.S.Ö., (2017). Distopik Filmlerde Kadının Temsili: Bir Adem İle Havva Hikayesi, Asya Studies, Akademik Sosyal Araştırmalar, No:2, ss. 37-48.
- Shoab H., Jaffry S.W., (2015), A Survey of Augmented Reality. <https://www.researchgate.net/publication/269464134>. Erişim Tarihi: 31.08.2020.
- Thalmann N.M., (2012). Virtual Humans: Back to the Future. Graphics Interface Conference 28-30 May, Toronto, Ontario, Canada.
- Uslu E.G., (2019). Ütopik Ve Distopik Filmlerde Geleceğin İnsanın Yaratımı Ve Hazırlanması. İstanbul:Palet.
- Usta, S., (2005), Platon'dan Jambulos'a Antik Çağ Ütopyaları İstanbul: Kaynak Yayınları. <https://drawingchamber.wordpress.com/about-me/about/camera-obscura-claude-glass-and-camera-lucida/>

COVID 19 Gölgesinde Yatırımcı Eğilimleri

Mediha Mine ÇELİKKOL

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Sosyal Bilimler MYO, mine.celikkol@dpu.edu.tr

ÖZ

Rasyonel bir ortam içerisinde kararların üzerinde düşünülerek, ilgili tüm olasılıkların hesaplanarak alındığı düşünülebilir. Bazen kararlar sıra dışı olarak algılanan, olağanüstü bir etki gücüne sahip olan, beklenmedik olayların ortaya çıkması ile bilinmezlik ve belirsizlik içinde alınabilmektedir. Siyah kuğu olarak adlandırılan ve ekonomiden siyasete, finanstan sağlığa kadar pek çok alanı etkileme gücüne sahip olaylar karşısında karar alıcıların mantıklı düşünme, muhakeme etme yetileri zayıflarken; şüphe, önyargı, panik, stres duyguları da gün yüzüne çıkmaktadır. Geçmiş salgınların pek çok alanda değişime neden oldukları gibi gelecek salgınlar da farklı değişimleri getireceklerdir.

Davranışsal finans kuramlarının temelinde bireylerin özellikle belirsizlik ve risk içeren finansal kararlarda bazen kaygı, aşırı güven, yanılsamalar, hevesler gibi soyut unsurların etkisiyle rasyonellikten uzaklaşabildikleri düşüncesi hakimdir. Pandemi olarak isimlendirilen bu salgın döneminde hissedilen duyguların etkisi ile alacakları yatırım kararlarında rasyonellikten uzaklaşabilmektedir. Bireyler bir taraftan mevcut birikimlerini korumak; bir taraftan da fırsatlardan yararlanarak değer artışları yaratmak istemektedirler. Birikim sahipleri, geleceğin belirsizliğine karşı tasarruflarını değerlendirebilmek için güvenli liman olarak adlandırılacak altın, gümüş, döviz, taşıt ve konut alımı alternatiflerinin yanında borsa yatırıma da yönelmişlerdir. Türkiye’de görülen ilk vakanın ardından sektörlerin birçoğunda pay senedi getirilerinin düştüğü gözlemlenmesine rağmen bazı sektörler kısa sürede yükselişe geçmiştir. En yüksek düşüşler sosyal etkileşimin yoğun olduğu sektörlerde yaşanırken; karantina uygulamaları ile evde geçirilen sürenin artması teknoloji, iletişim ve gıda gibi sektörleri olumlu etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Finans, Yatırımcı Davranışları, Covid 19, Pandemi

Giriş

Bireylerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları durumlara gösterdikleri davranış biçimleri birbirinden farklıdır. Karşılaşılan bir problemin çözümü için düşünme kapasitesi sınırsızdır. Her birey kendisi için en düşük maliyetli ve en etkin çözüme ulaşabilmek için plan yapmakta ve uygulamaktadır. Bu planlardan bir kısmı da tasarruf, yatırım gibi bireylerin finansal durumuna yöneliktir. Rasyonel bir ortam içerisinde bireylerin ilgili tüm olasılıkları hesaplayarak finansal planlar yaptığı ve kararlar aldığı düşünülebilir. Ancak sahip olunan bilişsel yetenek, öz kontrol, ilgi ve kişisel çıkarlar gibi farklılıklar davranışları zenginleştirirken, hislerin aklın önüne geçmesiyle birlikte alınan kararlar rasyonellikten uzaklaşabilmektedir. Bunun yanına karar alınan ortamın belirsizlikleri de eklenince durum daha karmaşıklaşmakta, alınan finansal kararlar her zaman istenilen sonuca ulaşamamaktadır.

Covid-19 bir diğer adıyla Corona virüs salgını da, 2020 yılının ve belki de yaşanan yüzyılın siyah kuğusu olarak ortaya çıkmış ve barındırdığı belirsizliklerle dünya üzerinde yaşayan her bireyin yaşamını derinden sarsmıştır. Günlük hayatın sıradanlığı içerisinde bu siyah kuğunun varlığı bireyleri sahip oldukları tutum ve sergiledikleri davranışları değiştirmeye zorlamıştır. Günlük rutinler yerine yenileri gelmiş, tüketim davranışları kadar finansal eğilimlerde etkilenmiştir.

1. Siyah Kuğu ve Salgın Hastalıklar

Geçmişte olabilirliğine işaret eden hiçbir emare görülmediği için sıra dışı olarak algılanan, olağanüstü bir etki gücüne sahip olan, beklenmedik olmasına rağmen ortaya çıkışından sonra açıklanabilir ve öngörülebilir hale gelen olaylar için Siyah Kuğu kavramı kullanılmaktadır. Öngörülebilirliğinin düşüklüğüne karşı etkisinin büyüklüğü Siyah Kuğu’yu büyük bir bilinmez yapmaktadır (Taleb, 2019). Taleb’e göre bir olayın siyah kuğu olarak nitelendirilebilmesi için tahmin edilemez olması, büyük etki yaratmasının yanında

gerçekleştikten sonra tahmin edilebilir ve açıklanabilir olduğuna dair bir önyargı oluşturması da beklenmektedir. Siyah Kuğu kavramı ekonomiden siyasete, finanstan sağlığa kadar pek çok alanda gerçekleştiğinde büyük etkiler bırakacak öngörülemez durumlar için de kullanılmaktadır. Bilinmezlik içinde ortaya çıkan çok yönlü etkileri ile salgınları Siyah Kuğu olarak adlandırmak mümkündür (Ayyıldız Onaran ve Asoy, 2020).

Bireyin mutlu yaşamının önceliklerinden olan sağlık, herhangi anda aniden kaybedilebilir. Bu kayıp bireysel olmaktan çıkıp küresel boyutta bir tehdiye dönüştüğünde; sonuç, insanoğlunun salgın denilen olguyla karşılaşmasıdır. Salgınların hesaba katılmadığı normal seyrindeki bir yaşam döngüsünde, sağlığın öneminin gerçekten anlaşılmadığı fark edilir. Salgınların kimileri için çöküş kimileri için de fırsat olabilecek bilinmezliği, sadece ortaya çıktığı dönemi değil geleceği de etkisi altına alabilecek niteliktedir. Geçmişte yaşanan salgınlar sosyal, ekonomik, siyasi ve hatta sanat alanında pek çok değişime neden olurken; günümüzde yaşanan ve gelecekte yaşanacak salgınlar da artan etkileriyle yaşamı çok yönlü bir değişime tabi tutacaktır.

İnsanlık tarihi boyunca veba, kolera, sıtma, cüzzam, İspanyol gribi, Hong Kong gribi, Ebola, SARS, AIDS, Domuz gribi, Covid 19 vd. salgınlarda milyarlarca insan sağlıklarını ve hatta yaşamlarını kaybetmiştir. Nüfus ciddi oranda azalırken; toplumsal ve ekonomik düzende değişimler olmuştur. Bireyler bedensel sağlıklarının yanında ruhsal sağlıklarını da korumaya, şüphe, önyargı, panik, stres duygularıyla baş etmeye çalışmışlardır. Ancak bu duygular devreye girdiğinde mantıklı düşünme, muhakeme etme devre dışı kalmaktadır. Bu yüzden yüzyıllar boyunca salgınların adı ve yeri değişse de bireylerin sergiledikleri irrasyonel davranışlar değişmemiş, devam etmiştir (Yeşildal ve Reyhanlıoğlu, 2020). Gustave Le Bon'a (2018) göre unutulmaz olaylar, insanların fikir, alışkanlık ve inançlarını etkilerken; bu etkilenmenin kitlelere yayılması uygarlıkların değişmesine de neden olmaktadır. Pandemi gibi bir siyah kuğu da doğal olarak bireyleri ve dolayısı ile toplumun genelini etkilemektedir. Ancak sahip olunan ekonomik ve sosyal koşullar, pandemi sonrası dönemde yaşanması muhtemel ekonomik sorunlar, hissedilen duyguları bireyler arasında farklılaştırırken; başta yatırım kararı olmak üzere pek çok karar üzerinde belirleyici olmaktadır.

2. Yatırımcı Psikolojisi

Finans alanında bireylerin yatırım kararını nasıl aldıkları üzerine geliştirilen ve beklenen fayda teorisi ve beklenti teorisi olarak isimlendirilen iki temel teori bulunmaktadır. Geleneksel finans teorilerinden olan beklenen fayda teorisinde insan davranışları rasyoneldir. Finansal karar sürecini etkileyecek bir risk veya belirsizlik söz konusu ise elde edilecek fayda ile karşılaştırma yapılarak karar alınır. Teoriye göre bireyler elde edilecek kazançla orantılı olarak riski ya almak ya görmezden gelmek ya da kaçmak isterler. Risk seviyesi ve beklenen getiri arasında doğrusal bir ilişki olduğunu, getiri azaldıkça riskten kaçınıldığını savunan beklenen fayda teorisi, zaman içerisinde yerini bireylerin yatırım kararlarında rasyonel davranmaktan uzaklaşabildiğini savunan ve insan psikolojisini de içine alan davranışsal finans kuramlarına bırakmıştır (Kıyılar ve Akkaya, 2016).

Davranışsal finans kuramlarının temelinde bireylerin eyleme geçme anı geldiğinde düşünmeden harekete geçme dürtüsüne kapılabildikleri; özellikle belirsizlik ve risk içeren finansal kararlarda bazen kaygı, aşırı güven, yanılsamalar, hevesler gibi soyut unsurların etkisiyle değişen düşünce örüntüleri nedeniyle rasyonellikten uzaklaşabildikleri düşüncesi hakimdir. Davranışsal finans kuramlarından olan beklenti teorisi, bu düşünce örüntülerini yatırım kararlarına dahil etmiştir. Teori, bireylerin piyasada kazançlı oldukları durumlarda riskten kaçtıklarını, kayıpla yüzleştiklerinde de risk almaktan kaçınmayan bir eğilime sahip olduklarını savunmaktadır (Altunöz ve Altunöz, 2018).

İktisadi düşünceye göre, insanlar sahip oldukları bilgileri kullanarak öngörülebilir bulunmakta ve bu öngörülere bağlı olarak rasyonel kararlar vermektedir. Bu süreçte ana unsur sahip olunan bilgiye duyulan güvendir. Ancak çerçevesi çizilen bu süreç eyleme dönüştüğünde birtakım aksamalara uğramaktadır. Aksamaları yaratan durumlardan biri başkalarının izinden gitme davranışıdır. Le Bon (2018), kitlelerin bilinçaltı tarafından yönetildiklerinde, kışkırtmaların durumuna göre hareket ettiklerini; özellikle stres altındalarsa ve ortamda panik hali yaygınsa mantıklı olan yerine diğer insanları taklit ederek kolektif davranmayı tercih ettiklerini savunmaktadır. Buna göre toplumsal düzeyde etkiye sahip olaylar karşısında duygular ve davranışlar toplumun diğer fertleri ile uyumlu hale gelirken; duygu ve davranış bulaşıcılığından bahsedilmektedir. Örneğin, Covid 19 salgınına yönelik ilk duyuların alındığı dönemler Türkiye'de yaşayanlar için büyük bir tehdit içermezken; Dünya Sağlık Örgütü'nün olayı pandemi ilan etmesi ile birlikte etkinin küresel düzeyde olduğu anlaşılmıştır. Özellikle sosyal medya aracılığıyla dünyanın her yerinden gelen haberler, kaygının virüsten daha hızlı yayılmasına neden olmuştur. Böyle dönemlerde hissedilen

çaresizlik nedeniyle kendi adına hareket etme becerisinin zayıflaması, başkalarının izinden gitme davranışını tetikleyebilmektedir (Yeşildal ve Reyhanlıoğlu, 2020).

Aksamaya neden olan bir diğer durum güvendir. Bazen duyulan güven o kadar fazladır ki belirli bilgiler ya gözden kaçır ya da önemsenmez. Sahip olunan bilgi tam olsa bile rasyonel bir biçimde değerlendirilememiş olabilir ya da doğru bir şekilde değerlendirildiği halde rasyonel karara dönüşmemiş olabilir. Bu sürecin aksamasına neden olan, bireyin doğru olduğuna güvendiği şeye göre hareket ettiği gerçeğidir (Akerlof ve Shiller, 2018).

Finansal karar alma sürecinde yatırımcılar güvenle birlikte farklı psikolojik etkenlerden farklı şekillerde etkilenirler. Bu da onların yanlış hesaplama dışındaki faktörler nedeniyle hata yapmalarına ve kayıpla karşılaşmalarına neden olabilir. Sermaye piyasası araçlarına yatırım yaparken bireyin sahip olduğu eğilim, sezgi ve hisler, rasyonellikten uzaklaşıp bazı kısa yollara başvurmasına ve önyargılar geliştirmesine neden olur (Güngör ve Demirel, 2018). Graham'a göre (2003) akılcı bir yatırım kararı, tekniğin ötesinde zihinsel yaklaşımı da içermekte; kişinin sahip olduğu önyargıların da etkisiyle kullandığı kısa yollarla şekillenmektedir. Ancak fiyat dalgalanmalarının yaşandığı piyasalarda sahip olunan önyargılar, duygularını kontrol edemeyen bireylerin yatırım sürecinden karlı çıkmalarını engelleyerek anomaliye sebep olabilmektedir.

2.1. Yatırım Kararında Kullanılan Kısayollar

Yatırım kararlarında yatırımcı tarafından kullanılan kısayolların temelinde bilişsel ve duygusal önyargılar bulunmaktadır. Bilişsel önyargıların kaynağında eksik bilgi ya da sahip olunan bilginin doğru değerlendirilememesinden kaynaklanan bilişsel yanlışlıklar bulunur. Hatalı akıl yürütmenin sonucu olan bu durum eğitimle ortadan kaldırılabilir. Duygusal önyargıların temelinde ise bireyin sahip olduğu eğilimler yer alırken, yaşam boyunca elde edilen deneyimlerin bir sonucu olduğu için de değiştirilmesi oldukça zordur (Güngör ve Demirel, 2018). Belirsizlik ortamında karar veren yatırımcıları etkileyen belli başlı önyargıları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Kıyılar ve Akkaya, 2016):

- Bilişsel Önyargılar: Aşırı güven, inançta ısrarcılık, aşına olma önyargısı, muhafazakârlık, kendine atfetme önyargısı, bağlanma önyargısı, mevcut durumu sürdürme,
- Duygusal Önyargılar: Pişmanlıktan kaçma, yatınlık, sosyal etkileşim.

2.2. Pay Piyasalarında Anomaliler

Finans literatüründe pay senedi getirilerinde belirli dönemlerde ortalamadan sapmalar oluyor ve piyasada dalgalanma yaşıyorsa bu durum anomali olarak isimlendirilir. Anomaliler mevsimsel anomali ve fiyat anomalisi olarak ikiye ayrılabilir. Mevsimsel anomaliler belirli bir zaman dilimi öncesi ve/veya sonrasına bağlı olarak oluşan sapmaları ifade eder. Hava durumundaki farklılıklar (bir günün bulutlu, yağışlı ya da güneşli olması, çok rüzgârlı, çok sıcak, çok soğuk olması vb.), mevsim değişimleri pay senedi getirilerini etkilemektedir. Konu ile ilgili yapılan bir çalışmada, pay senedi getirilerinin mevsimle ilişkili olduğu, pay senedi piyasalarının yaz aylarında gerilediğini kış mevsiminde ise yükseldiği tespit edilmiştir. Çalışma, mevsime bağlı olan duygu değişimlerinin yatırımcıların risk tercihini etkilediği sonucuna ulaşmıştır (Kamstra, Kramer ve Levi, 2003).

Fiyat anomalileri ise yatırımcının bazı haberlere karşı düşük veya aşırı reaksiyon durumlarında gelişmektedir. Rasyonel olarak kabul edilmemekle birlikte pay senedi piyasasında yer alan yatırımcılar, bazen getirisi düşen pay senetlerini beklenenden daha önce satmakta, bazen de getirisi yükselen pay senetlerini yükselmiş fiyattan satın alabilmektedir. Bu yatırımcı hareketleri pay senetlerinin fiyatlarını, piyasa değerinin dışına taşımaktadır. Böylelikle bazı hisseler olması gerekenden daha fazla bazıları ise olması gerekenden daha düşük değerlenmektedir (Kıyılar ve Akkaya, 2016). Fiyat anomalilerine yönelik bir çalışma, yatırımcıların, pay senedinin aşırı değerlendiğini bilmelerine rağmen iyimser düşünmeye devam edip pay senedinin gelecekte de yükseleceği düşüncesine inandıklarını ortaya koymuştur (Fischer ve Statman, 2000). Gerek mevsimsel gerekse fiyat kaynaklı anomalilerde ortak noktanın bireyin duygu düzeyi olduğu görülmektedir. Bireyler birbirlerinden farklı özelliklere sahip oldukları gibi duyguları da birbirlerine benzememektedir. Aynı bilgi düzeyine sahip olsalar da duygular devreye girdiğinde yatırım kararları değişmekte ve bu değişim pay senetlerinin piyasa fiyatlarını etkilemektedir.

3. Salgın Hastalıklar ve Yatırımcı Davranışları

Panik, doğası gereği mantıksızdır ve paniği yönlendiren unsur içgüdülerdir. Güven azalırken adaletsizlik, açgözlülük, bencillik, geleceğin belirsizliğine duyulan endişe artışı panik faktörünü topluma

yaymaktadır (Akerlof ve Shiller, 2018). Bakteriler, mikroplar, virüsler insanoğlunun gözle göremediği bu canlılar, insanlık tarihi boyunca sayısız hastalığa ve salgına neden olmuştur. Zengin fakir, yaşlı genç demeden toplumun bütün kesimlerini etkileyen salgınlar, taşıdıkları bilinmezlikle toplumun sadece sağlığını değil aynı zamanda askeri, ekonomik ve sosyal yaşamını da derinden etkilemiştir. Örneğin, 14. yüzyılda Çin ve Orta Asya'da başlayıp Avrupa'ya yayılan kara veba salgını yaklaşık 200 milyon insanın ölümüne ve hastalığın yayıldığı ülkelerdeki düzen üzerinde büyük değişimlere neden olmuştur. Nüfusun azalması ile toprak işlenememiş, feodal yapı sarsılmış, insanlar hayvancılıkla uğraşmayı tercih etmiş, tekstil sektörü gelişmiştir. Mallarını satmak isteyen tüccarlar yeni pazar arayışına girince coğrafi keşifler başlamış, deniz ulaşımı öne çıkmıştır (Yeşildal ve Reyhanlıoğlu, 2020). Görüldüğü gibi salgın, yarattığı kaosu içinde kendi fırsatlarını da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte, herkes korkmuş, yoğun bir endişe duymuş ancak kimileri yaşamlarını kaybederken kimileri yeni yatırımlar yapmış ve kazançlarını artırmıştır.

Bugüne gelindiğinde ise Covid 19'un farklı ülkelerde yayılmasının ardından Dünya Sağlık Örgütü'nün salgını pandemi olarak ilan etmesi, kısa sürede tüm dünya gündemini değiştirmiştir. Ülkeler ortak bir deritte buluşmuşlar; salgın nedeniyle dünyanın dört bir yanındaki insanlar izole bir yaşam sürmeye başlamış ve sosyal etkileşimden kaçınmaya çalışmışlardır. Salgının yaygınlaşmasını engellemeye yönelik tedbirler, bireyin alışlagelen yaşam tarzında değişikliğe neden olmuştur. Olası değişimlerin orta ve uzun vadede zihinsel ve fiziksel sağlık sorunlarını da beraberinde getireceği düşünülmektedir. Araştırmalar, sosyal izolasyonun zihinsel ve fiziksel sağlığı etkileyeceğine, depresyon vb. zihinsel bozukluklar ile madde kullanımı ve bilişsel düşüş olasılığını artıracığına işaret etmektedir. (Balanzá–Martínez vd., 2020).

Belirsizliğin aşırı olduğu bu dönemde hastalığın gerçekte ne kadar ölümcül olduğu, bir aşı bulunup bulunmayacağı, bulunursa ne zaman kullanılabilir olacağı, hükümetler tarafından uygulanan politikaların ne gibi etkileri olacağı bilinmemektedir. Bu bilinmezlik içinde piyasalarda yaşanan dalgalanmalara makroekonomik göstergelerdeki dip ve zirveler de eklenince insanların pandemi sürecine nasıl tepki vereceği tahmin edilebilir olmaktan çıkmış; yatırımcı psikolojisi de karmaşıklaşmıştır.

Salgın hastalıklar gibi siyah kuğu olarak nitelendirilen olayların finansal piyasalar üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı görülmektedir. Piyasalarda fiyatlar, yatırımcının risk algısına göre şekillenmektedir. Öngörülemeyen olaylar karşısında yatırımcılar ya daha güvenli finansal enstrümanlara yönelip; pay senedi piyasalarından uzaklaşmakta ya da kısa vadeli işlemlere yönelmektedir. Yatırımcıların uzun vadede başarılı olması muhtemel şirkete yatırım yapmak yerine, kısa vadede yüksek piyasa değerine ulaşacağını düşündükleri pay senedine yatırım yaparak kısa vadede kazanç sağlamayı tercih etmeleri, Keynes tarafından geliştirilen “güzellik yarışması metaforu” na benzetilebilir. John Maynard Keynes 1936 yılında yayınladığı, “İstihdamın, Paranın ve Faizin Genel Teorisi” adlı çalışmasında borsadaki dengeyi “Güzellik Yarışması Metaforu” ile tarif etmiştir. 100 fotoğraf arasından en güzel 6 yüzün seçilmesi istenen bu yarışmada kazanan, tüm yarışmacıların ortalama tercihinin en yakın seçimi yapan yarışmacı olacaktır. Yarışmacıların yarışmayı kazanabilmek için iki tercihi bulunmaktadır: İlk tercihte kendi en güzel bulduğu 6 yüze oy vermek ya da diğer yarışmacıların tercihlerini tahmin etmeye çalışarak oy vererek ödül kazanma şansını artırmak. Kendi güzellik algısı dışında diğer yarışmacıların algılarını dikkate alan yarışmacının unutmaması gereken diğer yarışmacıların da aynı stratejiyi uyguluyor olma ihtimalidir. Bu ihtimal seçimi, aynı pay senedi yatırımlarında olduğu gibi her seferinde daha karmaşık bir hale getirecektir (Akerlof ve Shiller, 2018).

4. Salgının Pay Senedi Piyasası Üzerindeki Etkileri

Geçmiş tecrübeler göstermiştir ki pay senetleri piyasasında güçlü düşüşlerin yaşandığı dönemlerde dahi bazı sektörler ya da şirketlere ait pay senetlerinin fiyatları piyasanın tam tersi yönde değer kazanmaktadır. Bu durum rasyonel temellerin yanında yatırımcıların gösterdikleri duygusal tepkilerden de kaynaklanmaktadır. Covid 19 salgını karşısında pay senedi piyasalarında yaşanan sektörel fiyat değişimleri de bunu desteklemektedir. Çin Hükümeti'nin 2019 yılının son günlerinde Wuhan şehrinde tespit edilen pnömoni vakalarını Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) bildirmesi ile yatırım tecrübesi ve bilgisine sahip olan yatırımcılar gelecek günlerde ne olacağını kısmen de olsa tahmin etmeye başlamış ve bu erken aşamada ulaştırma sektöründen uzaklaşmışlardır. Bu yatırım davranışı borsada ulaştırma sektörüne ait hisse fiyatlarında düşüşe neden olmuştur. 20 Ocak 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü Corona Virüsü Raporu'nu yayınlamış ve Çin Ulusal Sağlık Komisyonu virüsün insandan insana geçtiğine dair ilk açıklamayı yapmıştır. Ülkeler havalimanları ve gümrük kapılarına peş peşe kısıtlamalar getirmeye başlamışlardır. Bu durum virüs salgınının küresel ticareti bir süre engelleyeceği ve uluslararası şirketlere ait pay senetlerinin volatilitesinin artacağı sinyallerini vermiştir. Geleceğin çalışma şeklinin evde çalışmaktan geçeceğine olan inancın artması ise iletişim endüstrisine olan talebi artırmıştır. 24 Şubat 2020'de İtalya'nın en üretken bölgesi olan

Lombardiya'da uygulanmaya başlanan sıkı karantina kurallarının ardından insanlar virüsün kendilerini de etkileyebileceğini fark etmişlerdir. II. Dünya Savaşı sırasında beş yılda 2.200 sivilin hayatını kaybettiği bölgede, salgın nedeniyle iki ayda ölenlerin sayısı 11.851 kişiye yükselmiştir. Dünya borsalarından gelen panik satışlarını süpermarketlerde boşalan raf görüntüleri takip etmiştir. Çok fazla borcu ve nakit sıkıntısı olan şirketler için zor dönemler başlamıştır (www.nature.com).

5. COVID 19 ve Türkiye

Covid 19 pandemisinin yaşanması dünya genelinde büyük ekonomik gerilemelere yol açmış, işsizlik, yoksulluk gibi ekonomik olduğu kadar toplumsal sorunların artmasına neden olmuştur. Pandeminin yayılmasını yavaşlatmak için getirilen kısıtlamalar, sosyal hareketliliği önemli ölçüde azaltırken toplum genelinde davranışsal değişiklikleri de beraberinde getirmiştir (Coibion, Gorodnichenko ve Weber, 2020). Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de virüs hakkında endişe duyan insanların karantina koşullarını sürdürmeye devam etmeleri ekonomik toparlanmayı güçleştirirken; virüsün etkilerini ciddiye almayan insanların varlığı da sağlık ve eğitim hizmetleri gibi normalleşme sürecini toplumun geneline yayma potansiyeline sahip hizmetlerin etkinliğini zayıflatmaktadır. Pandemi bireylerin kişisel gelirlerini azaltırken tüketim harcamalarını değiştirmiş tasarruf eğilimlerini artırırken yatırım tercihlerinde belirleyici olmuştur. Bireyler bir taraftan mevcut birikimlerini korumak; bir taraftan da fırsatlardan yararlanarak değer artışları yaratmak istemektedir.

5.1. COVID 19 ve Tüketici Davranışları

Normalleşme sürecine girildiği halde salgın, Türkiye’de Mart ayının ikinci haftasından sonra pek çok sektörde etkisini göstermeye başlamıştır. Risk algısının yükseldiği bu dönemde tüketiciler nezdinde ilk negatif etkiler sosyal etkileşimin fazla olduğu hizmet sektörlerinde yaşanmıştır. İzolasyon önlemleri ile birlikte sinema-kültür, etkinlik ve eğlence sektörü, ulaşım ve konaklama hizmetlerine olan talep azalmıştır. Tüketicilerin iş hayatından uzaklaşıp ev hayatına geçmeleri ile birlikte uzun süreli, stoklanabilir tüketim ürünlerine talep hızlı şekilde artarken, e-ticaret ön plana çıkmıştır. Bu süreçte salgın öncesi dijital dönüşüme yatırım yapmış, hızlı ve hijyenik teslimat yapabilen eden firmalar rekabette öne çıkmıştır. Salgının başlangıcında bireylerin hissettikleri korku yerini endişeye bırakmıştır. Fiyat hassasiyetinin arttığı, bazı harcamalardan kaçınıldığı ve tasarrufa yönelindiği gözlenmiştir. Farklı ülkelerde yapılan öncül araştırmalar ve karşılaştırmalar, tüketicilerin koydukları bu mesafenin bir süre daha devam edeceğini göstermektedir (Deloitte, 2020a, 2020b).

Salgınla birlikte tüketicilerin ödemelerde nakit yerine para ile teması en aza indirebilmek adına ağırlıklı olarak banka kartı ya da kredi kartı-kullandıkları görülmektedir. Banka kartı ve kredi kartı harcamaları Türkiye’nin salgınla yüzleşmeye başladığı 14-20 Mart haftasında 19,5 milyar TL iken, 21-27 Mart haftasında 13,4 milyar TL’ye düşmüştür. 4-10 Temmuz haftasında ise 21,5 milyar TL’ye yükselmiştir (TCMB).

Tablo 1, 2019 ve 2020 yılları için Ocak-Haziran döneminde banka kartı ve kredi kartı ile yapılan harcama tutarını göstermektedir.

Tablo 1: Banka Kartı ve Kredi Kartı Harcama Tutarları (000-TL)

	2019	2020
Ocak	61.015.253	96.609.241
Şubat	66.420.086	77.277.941
Mart	87.259.065	74.989.625
Nisan	67.995.522	55.814.465
Mayıs	89.908.769	80.155.346
Haziran	73.608.078	80.761.661
Toplam	446.206.773	465.608.279

Kaynak: TCMB

Tablo 1’de görüldüğü gibi 2020 yılı Ocak ve Şubat aylarında bir önceki yılın aynı aylarına göre daha fazla kartlı harcama yapılmıştır. Ekonomide başlayan normalleşme süreci ile birlikte 2020 yılı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında banka kartı ve kredi kartı harcamalarında görülen azalma Haziran ayında yerini yükselişe

bırakmıştır. Mayıs ve Haziran aylarında Nisan ayına göre yaklaşık %44 artış yaşanmıştır. Haziran ayında kartlı harcamaların tutarı 80,7 milyar TL'yi aşmıştır. Bu durum, iç talebin canlanmaya başladığının, tüketici güveninin geri geldiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir (TCMB).

Pandemi sürecinde kart harcamalarının detaylarına bakmak, tüketicilerin sektörel eğilimleri hakkında bilgi verecektir. Tablo 2, harcama türlerine göre kartlı harcama tutarlarının yıllar bazında genel toplamdan aldığı payları göstermektedir. Tablo incelendiğinde en dikkat çeken harcama türünün market ve alışveriş merkezleri grubu olduğu görülmektedir. 2020 yılında bu grubun toplam harcamalar içindeki payında bir önceki yıldan farklı olarak %5'lik bir artış olmuştur.

Tablo 2: Harcama Türlerine Göre Banka Kartı ve Kredi Kartı Harcama Tutarı Dağılımı

	2019	2020	2019	2020
	Ocak-Haziran (000-TL)	Ocak-Haziran (000-TL)	Toplamdan Aldığı Pay	Toplamdan Aldığı Pay
Araç Kira.-Satış/Servis/Yed.Par.	15.169.095	17.239.728	0,03	0,04
Benzin ve Yakıt İstasyonları	32.354.786	26.081.241	0,07	0,06
Çeşitli Gıda	28.972.955	34.777.130	0,06	0,07
Doğrudan Pazarlama	760.183	946.447	0,00	0,00
Eğitim Kırtasiye ve Ofis Mlz.	12.817.123	11.919.764	0,03	0,03
Elektrik-Elektronik Eşya, Bilgi.	21.277.492	33.220.356	0,05	0,07
Giyim ve Aksesuar	35.250.112	29.923.535	0,08	0,06
Havayolları	13.688.960	8.270.290	0,03	0,02
Hizmet Sektörleri	27.659.148	30.964.118	0,06	0,07
Konaklama	6.412.270	3.352.475	0,01	0,01
Kulüp / Dernek /Sosyal Hizmet.	1.828.102	1.961.808	0,00	0,00
Kumarhane /İçkili Yerler	672.267	473.215	0,00	0,00
Kuyumcular	6.012.284	5.508.504	0,01	0,01
Market ve Alışveriş Merkezleri	77.041.439	103.098.123	0,17	0,22
Mobilya ve Dekorasyon	13.897.378	14.951.654	0,03	0,03
Müteahhit İşleri	3.823.029	4.596.643	0,01	0,01
Sağlık/Sağlık Ürünleri/Kozmetik	16.517.399	17.574.853	0,04	0,04
Seyahat Acenteleri/Taşımacılık	15.084.570	7.732.732	0,03	0,02
Sigorta	18.338.094	21.406.609	0,04	0,05
Telekomünikasyon	8.200.114	8.748.148	0,02	0,02
Yapı Malzemeleri, Hırdavat, Nal.	15.501.228	18.030.031	0,03	0,04
Yemek	20.179.154	15.858.847	0,05	0,03
Kamu/Vergi ödemeleri	40.176.013	30.662.925	0,09	0,07
Bireysel Emeklilik	4.359.265	4.716.741	0,01	0,01
Diğer	10.214.313	13.592.362	0,02	0,03
TOPLAM	446.206.773	465.608.279		

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3'te ise türlerine göre harcamalarda 2019 yılına göre olan değişimler görülmektedir. 2020 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık olarak benzin ve yakıt %19, giyim ve aksesuar %15, havayolları %40, konaklama %48, seyahat acenteleri %49, kumarhane ve içkili yerler %30, yemek %21 ve vergi ödemeleri %24 oranında azalma göstermiştir. Pandemi döneminde ulaşım, konaklama ve eğlence sektörünün önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir.

Tablo 3: Banka Kartı ve Kredi Kartı Harcama Tutarlarının Önceki Yıla Göre Değişimi

	2019	2020	Değişim (%)
	Ocak-Haziran (000-TL)	Ocak-Haziran (000-TL)	
Araç Kira.-Satış/Servis/Yedek Parça	15.169.095	17.239.728	14
Benzin ve Yakıt İstasyonları	32.354.786	26.081.241	-19
Çeşitli Gıda	28.972.955	34.777.130	20
Doğrudan Pazarlama	760.183	946.447	25
Eğitim Kırtasiye ve Ofis Malz.	12.817.123	11.919.764	-7
Elektrik-Elektronik Eşya, Bilgisayar	21.277.492	33.220.356	56
Giyim ve Aksesuar	35.250.112	29.923.535	-15
Havayolları	13.688.960	8.270.290	-40
Hizmet Sektörleri	27.659.148	30.964.118	12
Konaklama	6.412.270	3.352.475	-48
Kulüp / Dernek /Sosyal Hizmetler	1.828.102	1.961.808	7
Kumarhane /İçkili Yerler	672.267	473.215	-30
Kuyumcular	6.012.284	5.508.504	-8
Market ve Alışveriş Merkezleri	77.041.439	103.098.123	34
Mobilya ve Dekorasyon	13.897.378	14.951.654	8
Müteahhit İşleri	3.823.029	4.596.643	20
Sağlık/Sağlık Ürünleri/Kozmetik	16.517.399	17.574.853	6
Seyahat Acenteleri/Taşımacılık	15.084.570	7.732.732	-49
Sigorta	18.338.094	21.406.609	17
Telekomünikasyon	8.200.114	8.748.148	7
Yapı Malz., Hırdavat, Nalburiye	15.501.228	18.030.031	16
Yemek	20.179.154	15.858.847	-21
Kamu/Vergi ödemeleri	40.176.013	30.662.925	-24
Bireysel Emeklilik	4.359.265	4.716.741	8
Diğer	10.214.313	13.592.362	33
TOPLAM	446.206.773	465.608.279	

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2020 yılında 2019 yılına göre artış eğilimi gösteren harcama gruplarında öne çıkanlar ise elektrik elektronik eşya ve bilgisayar (%56), market ve alışveriş merkezi (%34) olmuştur. Pandemi döneminde evden iş yapılması tüketici elektroniği harcamalarında, izolasyon tedbirleri ise market alışverişlerinde artışa neden olmuştur.

5.2. COVID 19 ve Bireysel Yatırım Eğilimleri

Pandemi sürecinde geleceğin belirsizliğine karşı bireyler, tasarruflarını değerlendirebilmek için güvenli liman olarak adlandırılabilir altın, gümüş, döviz, taşıt ve konut alımı alternatiflerinin yanında borsa yatırımına da yönelmişlerdir.

5.2.1. Taşıt ve Konut

Tablo 4'de 2019 ve 2020 yıllarında perakende araç satış tablosu yer almaktadır. 2020 yılında pandeminin etkisiyle Nisan ayında perakende araç satışında bir önceki yılın aynı ayına göre düşme yaşandığı ancak özellikle kamu bankaları tarafından desteklenen uygun koşullarda ki araç kredilerinin de etkisiyle haziran ayında bir önceki yılın aynı ayına göre yaklaşık %66 oranında bir artış olduğu görülmektedir.

Tablo 4: 2019-2020 Yılları Perakende Araç Satışları

2019	OTOMOBİL			HAFİF TİCARİ			TOPLAM		
	YERLİ	İTHAL	TOPLAM	YERLİ	İTHAL	TOPLAM	YERLİ	İTHAL	TOPLAM
OCAK	4.203	6.776	10.979	1.865	1.529	3.394	6.068	8.305	14.373
ŞUBAT	7.591	11.614	19.205	2.925	2.745	5.670	10.516	14.359	24.875
MART	16.594	22.034	38.628	5.801	4.792	10.593	22.395	26.826	49.221
NİSAN	10.229	14.187	24.416	3.386	3.169	6.555	13.615	17.356	30.971
MAYIS	13.114	14.012	27.126	3.115	2.775	5.890	16.229	16.787	33.016
HAZİRAN	16.462	19.562	36.024	3.524	3.140	6.664	19.986	22.702	42.688
TOPLAM	68.193	88.185	156.378	20.616	18.150	38.766	88.809	106.335	195.144

2020	OTOMOBİL			HAFİF TİCARİ			TOPLAM		
	YERLİ	İTHAL	TOPLAM	YERLİ	İTHAL	TOPLAM	YERLİ	İTHAL	TOPLAM
OCAK	8.326	13.690	22.016	2.913	2.344	5.257	11.239	16.034	27.273
ŞUBAT	15.157	22.570	37.727	5.050	4.345	9.395	20.207	26.915	47.122
MART	13.647	26.240	39.887	5.885	4.236	10.121	19.532	30.476	50.008
NİSAN	5.382	16.443	21.825	2.677	1.955	4.632	8.059	18.398	26.457
MAYIS	10.776	14.297	25.073	4.667	2.495	7.162	15.443	16.792	32.235
HAZİRAN	26.053	31.014	57.067	9.242	4.664	13.906	35.295	35.678	70.973
TOPLAM	79.341	124.254	203.595	30.434	20.039	50.473	109.775	144.293	254.068

Kaynak: Otomotiv Distribütörleri Derneği

Tablo 5 ikinci el online binek ve hafif ticari araç pazarı verilerini göstermektedir.

Tablo 5: 2019-2020 Yılları İkinci El Online Araç Satışları

	2019	2020	Değişim %
OCAK	129.435	144.600	11,7
ŞUBAT	127.270	157.483	23,7
MART	166.076	152.544	-8,1
NİSAN	142.934	127.252	-10,9
MAYIS	149.933	176.020	17,3
HAZİRAN	122.631	181.568	48,0
TOPLAM	838.279	939.467	12,0

Kaynak: <https://www.indicata.com.tr>

Tablo 5’de yer alan verilere bakıldığında Mart ve Nisan aylarında geçmiş dönemlere göre bir düşüş yaşanırken; Haziran ayında 181.568 adet satış gerçekleştiği ve bu rakamın geçen senenin aynı dönemine göre %48 oranında bir artışa karşılık geldiği görülmektedir. 2020 yılı Ocak-Haziran döneminde pazardaki satış miktarı geçen senenin aynı dönemine göre %12 artarak 838.379 adetten 939.467 adede çıkmıştır.

Bireylerin bir kısmı da konut alımına yönelmişlerdir. Serbestleştirilmiş piyasa koşulları altında ucuz kredi ile inşaat yapan firmalar, bankalardan düşük oranlı faizle kredi kullandığını düşünen bireylere yüksek fiyatlardan ev satmışlardır. Tablo 6’da, 2020 yılında gerçekleşen konut satışları 2019 yılı aynı dönemi ile karşılaştırıldığında %23,4 oranında bir artış yaşandığı görülmektedir. Nisan ve Mayıs ayları bireylerin konut yatırımdan uzak durdukları aylar olmuş, ekonomide normalleşmenin başladığı Haziran ayı ile birlikte artış oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre yaklaşık 2,096 kat artmıştır.

TCMB tarafından Türkiye genelinde konut fiyatlarındaki değişimin ölçülmesi için oluşturulan konut fiyat endeksinin sözkonusu dönem içindeki gelişimi de satış miktarı ile birlikte fiyatların da arttığını göstermektedir. 2020 yılında konut fiyat endeksi bir önceki yılın aynı aylarında yükselen bir eğilim sergilemiştir. En yüksek değerine Mayıs ayında ulaşmış bir önceki yılın aynı ayına göre nominal olarak %23,1 oranında artış göstermiştir.

Tablo 6: 2019-2020 Yılları Konut Satışları ve Konut Fiyat Endeksi

	Konut Satışları			Konut Fiyat Endeksi		
	2019	2020	Değişim %	2019	2020	Değişim %
OCAK	72.937	113.615	55,7	107,60	120,90	12,3
ŞUBAT	78.450	118.753	51,3	108,60	123,70	13,9
MART	105.046	108.670	3,4	109,00	125,40	15,0
NİSAN	96.071	42.783	-55,4	109,30	127,50	16,6
MAYIS	91.937	50.936	-44,5	110,20	135,70	23,1
HAZİRAN	61.355	190.012	209,6	111,00		
TOPLAM	507.815	626.789	23,4			

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

5.2.2. Altın, Gümüş ve Döviz Yatırımları

Yatırım araçlarının getirileri ve taşıdıkları riskler arasındaki farklılıklar, yatırımcılar açısından tercih edilebilirliklerini etkilemektedir. Her dönem kabul gören yatırım tercihleri arasında yer alan altın ve döviz, pandemi döneminde de cazibesini sürdürmüştür. Gümüş yatırımları da bu dönemde dikkat çekmiştir. Yarattığı psikolojik algı nedeniyle korku yatırımı olarak görülen altının, kötü gün dostu ve yastık altında tutulabilir olması, kolay alınıp satılabilmesi nedeniyle diğer finansal araçlara göre her zaman daha fazla tercih edilir olmaktadır (Gündoğdu, 2020).

Tablo 7, 2019 Ocak - 2020 Temmuz döneminde altın, gümüş ve döviz fiyatlarındaki değişimi göstermektedir. Bu üç aracın yatırımcılar açısından yüksek bir değer artışı sağladığı görülmektedir. 2020 yılı Temmuz ayında, 2019 yılı Ocak Ayına göre Cumhuriyet altını %81, Gümüş %101, USD %33, EUR %36 değer kazanmıştır. 2020 yılı Mart Ayına göre değerlendirildiğinde ise Cumhuriyet altını %24, Gümüş %81, USD %6, EUR %13 değer artışı olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Altın, Gümüş, USD ve EUR Değer Artışı

Dönem	Altın (TL/Gram)	Gümüş (TL/Gram)	1 USD (TL)	1 EUR (TL)
2019-01	219,95	2,69	5,21	5,98
2019-02	223,83	2,69	5,31	6,05
2019-03	229,97	2,75	5,62	6,31
2019-04	242,66	2,86	5,95	6,67
2019-05	241,59	2,74	5,86	6,53
2019-06	260,27	2,84	5,75	6,55
2019-07	253,59	2,93	5,52	6,15
2019-08	282,66	3,46	5,81	6,44
2019-09	270,47	3,12	5,64	6,16
2019-10	271,84	3,34	5,70	6,37
2019-11	268,33	3,13	5,74	6,31
2019-12	287,26	3,46	5,94	6,66
2020-01	300,39	3,30	5,97	6,58
2020-02	313,61	3,43	6,22	6,85
2020-03	339,74	3,00	6,57	7,21
2020-04	379,49	3,40	6,97	7,58
2020-05	376,51	3,92	6,81	7,57
2020-06	387,43	4,02	6,84	7,67
2020-07	435,84	5,42	6,93	8,14

Kaynak: <https://www.tcmb.gov.tr>, <https://www.paraborsa.net>, <https://altin.in/arsiv>

5.2.3. Borsa Yatırımları

Borsa yatırımları da pandemi döneminde yatırımcının ilgi duyduğu başka bir yatırım alanı olmuştur. Tablo 8 incelendiğinde, 2019 Ocak - 2020 Haziran döneminde Borsa İstanbul toplam işlem hacmi ve işlem miktarı verileri bu ilginin varlığını desteklemektedir. Haziran ayı verileri bir önceki yıla göre işlem hacminde 4,11 kat, işlem miktarında ise 4,72 kat artış göstermiştir. Borsa işlem hacmi ve miktarı 2020 yılında pandemi etkilerinin tüm dünyada yoğun hissedildiği Şubat ve Mart aylarında bir azalış yaşarken, Nisan ayında hızlı bir toparlanma sürecine girmiş ve Haziran ayını büyük bir artışla kapatmıştır. 07.07.2020 tarihinde ise Borsa İstanbul Pay Piyasasında bir rekor kırılmış ve 47,5 milyar liralık işlem hacmi, 11,6 milyar sözleşme adediyle rekor seviyeye ulaşılmıştır.

Tablo 8: BIST Toplam İşlem Hacmi ve Miktarı

Dönem	Toplam İşlem Hacmi (Bin TL)	Toplam İşlem Miktarı (Bin Adet)	Dönem	Toplam İşlem Hacmi (Bin TL)	Toplam İşlem Miktarı (Bin Adet)
2019-01	11.242.160	2.785.858	2020-01	18.711.051	4.272.819
2019-02	8.509.778	2.037.351	2020-02	12.657.461	3.342.049
2019-03	7.942.195	1.678.548	2020-03	13.445.999	3.898.605
2019-04	6.969.243	1.778.926	2020-04	20.198.560	4.857.854
2019-05	6.032.938	1.424.530	2020-05	22.272.140	5.382.791
2019-06	6.744.128	1.633.295	2020-06	34.513.923	9.348.345
2019-07	7.791.793	1.821.513			
2019-08	7.264.312	1.746.544			
2019-09	11.330.243	2.709.461			
2019-10	7.563.742	2.076.186			
2019-11	11.028.626	3.129.702			
2019-12	12.335.663	3.737.535			

Kaynak: TCMB (Aylık belirtilen veri, ayın son iş gününün işlem hacmi ve miktarıdır)

5.3. COVID 19 ve BIST Pay Piyasası

Piyasada oluşan panik ortamı fiyatların düşüp, volatilitenin artmasına neden olmaktadır. TEPAV tarafından BIST 100 üzerinde yapılan araştırma sonuçları, Covid 19 salgınının volatilitiyi etkilediğini, buna bağlı olarak da hisse senedi piyasasında etkili olduğunu göstermektedir. Çin, İtalya, ABD ve BIST 100 için yapılan bu çalışmada BIST 100, inceleme yapılan diğer ülkelerle birlikte 01.03.2019 - 31.03.2020 döneminde değer kaybı yaşamıştır (Demirhan, 2020). TEPAV tarafından BIST için yapılan çalışmada COVID-19 salgınının yarattığı kısa vadeli etkiler, sektörel açıdan ele alınmıştır. Çalışma, COVID-19'un Çin tarafından resmi olarak açıklandığı tarih olan 7 Ocak 2020, Türkiye'de ilk COVID-19 vakasının ilan edildiği tarih olan 11 Mart 2020 ve Türkiye'de 65 yaş ve üzeri vatandaşlara sokağa çıkma yasağı ile diğer ciddi önlemlerin ilan edildiği tarih olan 21 Mart 2020 tarihleri baz alınarak yapılmıştır. Çalışmanın sonuçları, salgının pay senedi getirilerine etkisinin, sektörün teknoloji ve sosyal etkileşim düzeyi ile ilişkisine bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Hemen hemen tüm sektörler için hisselerin getirileri salgından olumsuz yönde etkilenirken bazı sektörlerin hisseleri alınan önlemlerden sonra tekrar yükselmiştir. COVID-19 salgınının, sosyal etkileşimi fazla emek yoğun sektörleri daha çok etkilediği; sosyal etkileşimin az, istihdamın diğer sektörlerle oranla daha düşük olduğu elektrik, gaz ve buhar sektörlerini etkilemediği, ticaret, gıda, konaklama, ulaştırma, tekstil gibi sektörlerin ise salgının yurt içi ve dışındaki tüm gelişmelerine duyarlı olduğu görülmektedir (Peker ve Demirhan, 2020).

Kılıç (2020) tarafından salgının Borsa İstanbul üzerindeki etkisine yönelik yapılan bir diğer çalışma da benzer sonuçları göstermektedir. Bu çalışmaya göre dünya piyasalarında yaşanan endeks düşüşlerine uyumlu olarak Borsa İstanbul sektör endekslerinde de düşüşler yaşanmıştır. Türkiye'de görülen ilk vakanın ardından sektörlerin birçoğunda pay senedi getirilerinin düştüğü gözlemlenmesine rağmen bazı sektörler kısa sürede yükselişe geçmiştir. En yüksek düşüşler turizm ve tekstil sektöründe yaşanırken; gıda alışverişine olan talebin artması ile ticaret sektöründe pozitif getiri elde edilmiştir. Yatırımcıların krizi fırsata çevireceği ya da krizden etkilenmeyeceği düşünülen sektörlerin senetlerine yönelmelerinin, sektörler arasındaki getiri farklılığının oluşmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Pandeminin başlaması ile birlikte neredeyse bütün ülkeler salgının olumsuz ekonomik etkileri ile karşı karşıya kalırken; ülkeler arası olduğu kadar ulusal sınırlar içerisinde de ticari faaliyetler zorunlu olarak yavaşlamıştır. Ekonomik faaliyetleri kısıtlayan sosyal mesafe, karantina, seyahat kısıtı, okul ve işyeri kapatma önlemleri arka arkaya gelmiş; gönüllü ve zorunlu sosyal mesafe uygulamalarının başlaması ile birlikte genellikle fiziksel yakınlığı getiren yüz yüze etkileşimin öne çıktığı eğitim, konaklama, seyahat, eğlence gibi sektörler olan talep keskin bir düşüşe geçmiştir. Finansal piyasalarda görülen dalgalanmalar da belirsizliği artırmıştır. Doğal olarak, bireylerin tüketim ve yatırım davranışları da bu belirsizlikten etkilenmiştir.

Siyah kuğu olarak nitelendirebileceğimiz COVID 19 salgını küresel ekonomi üzerinde işsizlik, gelir kaybı, iflas vb. olumsuz pek çok etkiye neden olmuş, faiz, döviz kuru ve yatırım araçlarında dalgalanmaları beraberinde getirmiştir. Bu dalgalanmalar kimileri için büyük kayıplara yol açarken kimi yatırımcılara da yeni fırsatlar sunmuştur.

Türkiye’de kartlı harcama tutarlarına bakıldığında pandeminin ilan edildiği Mart 2020’den Mayıs 2020 tarihine kadar bir önceki yıl aynı dönemine göre bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Toplumun geniş bir kesiminin eve kapanması ve gelecek belirsizliği altında tüketimin azaltılması, bu düşüşteki en önemli unsurlardır. Haziran ayı ile birlikte gelen normalleşme süreci bir nebze de olsa ekonomik canlanmayı beraberinde getirmiştir. Konut ve taşıt kredi faiz oranlarında yaşanan düşüş bireyleri bu sektörler kaydırmıştır. Ancak gerek konut gerekse taşıt fiyatları pandemi dönemi öncesinin üstüne çıkmış ve bu ortamdan sağlanan karlılığı alıcı açısından azaltmıştır.

Bireylere pandemi döneminde fırsatlar sunan diğer bir alan borsa olmuştur. Özellikle pay piyasası, kıymetli madenler ve vadeli işlemler piyasaları yatırımcı açısından tercih edilmiştir. Altın, gümüş ve platin gibi kıymetli madenler tarihi fiyat rekorları kırmış ve yatırımcısını sevindirmiştir. Pay piyasasında da durum benzer seyir izlemiş endeks yükselişleri beklentilerin üstüne çıkmıştır. Ancak bu ortam, herkes için mutlu sonla bitmemiştir. Yüksek getiri yüksek riski de beraberinde getirmiş; güçlü fiyat dalgalanmaları, yatırımcıları beklediklerinin aksine sermaye kayıplarına sürüklemiştir. Borsada yaşanan ani yükseliş ve düşüşler, küresel piyasalardaki etkileşimden olduğu kadar salgının seyri hakkındaki haberlere (aşının bulunduğu haberi gibi) ve politika yapıcıların mali nitelikteki uygulamalarına yatırımcının verdiği tepkiler sonucu oluşmuştur. Borsa katılımcı sayısında 2020 yılı Ocak-Mart döneminde bir önceki yıl aynı dönemine göre %5,8 artış yaşanırken piyasa değeri bazında bu oran %15,5 olmuştur (Borsa Trendleri Raporu, 2020). Artan borsa katılımıyla birlikte yatırımcılar, borsada yaşanabilecek düşüşlere açık hale gelmiştir.

Belirsizlik ortamında, yüksek getiri beklentisine sahip yatırımcıların bilinene odaklanıp bilinmeyeni ihmal etmeleri fırsatları doğru değerlendirmelerini etkilemektedir. Yatırımcıların sahip olduğu önyargılar, geliştirdikleri kısa yollar rasyonel davranmalarını etkilemektedir.

Pandemi ortamında artan kaygılar, yatırım davranışlarında belirleyici olurken yüksek zarar olasılığını artırmaktadır. Bu dönemde yatırımcıların maruz kaldığı bilgi yoğunluğu bilişsel önyargıları tetiklemekte ve karar verirken doğru bilgiye odaklanmayı zorlaştırmaktadır. Yeterli finansal bilgiye sahip olmadan yüksek risk algısı içinde ya da stres altında verilen yatırım kararları çoğunlukla yanlış alınmaktadır. Düşen bir piyasada parasını kaybeden yatırımcının, piyasanın volatilitésinden korkup odağını kaybederek, kelepirci senetleri görememesi ya da elindeki senetleri zararına elden çıkarması aldığı yanlış kararlardandır. Piyasanın yükseldiği dönemlerde aldığı hisselerden getiri sağlayan bir yatırımcının zaman içerisinde yükselen özgüveni, bu yükselişin sürekli olmayacağı gerçeğini gözden kaçırmamasına neden olabilir ki bu da yatırım kararlarında başka yanlışların yapılmasına neden olacaktır. Aşırı güven önyargısı ile yatırım pozisyonunun belirlenmesi ve risk iştahı ile hareket etmek zarar olasılığını artırmaktadır.

Pandemi döneminde evde daha uzun süre geçirmenin bir sonucu olan sosyal medya kullanımının artması da yatırım fikirlerinin yayılmasına ve buna bağlı olarak da yanlış yatırım kararlarına neden olabilmektedir. Medyada yer alan haberlerin yatırımcı davranışlarını ve pay senedi fiyatlarını etkilediği; ancak haberlerden etkilenen bireysel yatırımcıların eski ve yeni bilgiyi ayırt edemedikleri konu ile ilgili yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir (Nofsinger, 2014).

Kaynakça

- Akerlof, G.A. ve Shiller, R.J. (2018). Hayvansal Güdüler. 2. Baskı. Scala Yayıncılık, İstanbul.
- Altunöz, U. ve Altunöz, H. (2018). Davranışsal Ekonomi (Nörofinans). Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Ayyıldız Onaran Z. ve Asoy, E. (2020). Ekonominin İçinden 21 Kavram. Der Yayınları, İstanbul.
- Balanzá-Martínez, V., Atienza-Carbonell, B., Kapczinski, F., De Boni, R.B. (2020). Lifestyle behaviours during the COVID-19 – time to connect, *Acta Psychiatrica Scandinavica*, Vol:141, Issue 5, <https://doi.org/10.1111/acps.13177>.
- Coibion, O., Gorodnichenko, Y. ve Weber, M. (2020). “The Cost of the COVID-19 Crisis: Lockdowns, Macroeconomic Expectations, and Consumer Spending”. NBER Working Paper 27141.
- Deloitte Analiz (2020a). Küresel Covid-19 Salgınının Türkiye’de Farklı Kategorilere Etkileri – I, İstanbul.
- Deloitte Analiz (2020b). Küresel Covid-19 Salgınının Türkiye’de Farklı Kategorilere Etkileri – II, İstanbul.
- Demirhan, E. (2020) COVID-19 Küresel Salgınının Türkiye CDS Primlerine ve BİST 100 Endeksine Etkisi, TEPAV Değerlendirme Notu: 2020-09, <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10101>.
- Fisher, K., ve Statman, M. (2000). *Investor Sentiment and Stock Returns. Financial Analysts Journal*, 56(2), 16-23.
- Graham, B. (2003). *The Intelligent Investor: The Definitive Book on Value Investing. Revised Edition.* Harper Business, New York.
- Gündoğdu, A. (2020). Sorularla Akıllı Yatırımcının Rehberi. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Güngör, S. ve Demirel, E. (2018). Davranışsal Finasta Yatırımcı Önyargıları. Alfa Basım Yayım Dağıtım San.ve Tic.Ltd.Şti.,İstanbul.
- Kamstra, M., Kramer, L.A. ve Levi, M.D. (2003). "Winter Blues: A SAD Stock Market Cycle". *American Economic Review*, 93(1), 324-343.
- Kılıç, Y. (2020) Borsa İstanbul’da COVID-19 (Koronavirüs) Etkisi, *Journal of Emerging Economies and Policy*, 5(1) 66–77.
- Kıyılar, M. ve Akkaya, M. (2016). Davranışsal Finans. Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Le Bon, G. (2018). Kitlelerin Psikolojisi. Çev. Süleyman Doğru. Koridor Yayıncılık, İstanbul.
- Nofsinger, R.J. (2014). Yatırım Psikolojisi. 5. Basımdan Çeviri, Çev: Sümeyra Gazel, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Otomotiv Distribütörleri Derneği. <http://www.odd.org.tr>
- Peker, Y. Ve Demirhan, E. (2020). Covid-19 Küresel Salgınının Borsa İstanbul’da ki Sektörel Etkileri. TEPAV Değerlendirme Notu: 2020-12, <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10114>.
- Taleb, N.N. (2019). Siyah Kuğu Olasılıksız Görünenin Etkisi. Varlık Yayınları, İstanbul.
- TCMB. Erişim Tarihi: 19.07.2020, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>,
- Yeşildal, M. ve Reyhanlıoğlu E. (2020). Salgın Psikolojisi. Destek Yayınları, İstanbul.
- https://www.indicata.com.tr/download/Haziran2020_Turkiye_Otomotiv_2el_Online_Pazar_Trend_Raporu.pdf. Erişim tarihi: 19.07.2020.
- <https://www.nature.com/articles/s41562-020-0869-y>.Erişimtarihi:19.07.2020
- <https://www.tuyid.org/files/yayinlar/Borsa-Trendleri-Raporu-2020-1C.pdf>

Organizational Communication and Burnout Syndrome

Öğr. Gör. Dr. Ayça BAKINER¹

¹E-mail: ayca.bakiner@bilecik.edu.tr; Bilecik Şeyh Edebali University, School of Foreign Languages, Bilecik / Türkiye

Abstract

With the increasing roles we should have in every aspect of life, persons have started to feel much more under pressure. The necessity to cope with various innovations in technology, science, and professional life increases the burden on the individual. Occupational burnout results from chronic work-related stress, and it affects both persons and organizations negatively. When workers experience mental, emotional, and/or physical fatigue related to their jobs, it will be troublesome to preserve a healthy environment in organizations. Because effective communication prevents or resolves problems and creates better relationship in organizations, it nurtures positive work experiences. Within this context, the research reported in this paper is designed to examine burnout phenomenon in the context of organizational communication. In order to understand this relationship better, this study first presents a literature review on the mentioned phenomena. In addition, the literature is supported by discussing some studies and research results on the subject. The study includes some suggestions to bear in mind to deal with burnout syndrome at an individual and organizational level.

Keywords: Communication, organizational communication, burnout syndrome, occupational burnout

Introduction

People spend most of their lives at work. Burdens laid on people by modern life and difficulties experienced by professional groups where communication is intense puts idealistic individuals mentally and physically in a difficult position, and the individual thinking she has nothing to give anymore confronts the negativity caused by burnout. The individual who feels that her energy is exhausted and insufficient in the face of excessive demands, is often forced to face the consequences of these negativities alone; however, the effects of these results are not merely of concern to the person herself. It is a social problem and harms the workers' families, environment, and the organization they work for, thus the society and even the country. Burnout syndrome emerges as a disorder causing serious problems especially for occupational groups where face-to-face interactions with people are intense, such as doctors, nurses, academicians, and teachers. As a result of the inability to cope with stress, this new disease of the modern age has become a subject of interest to researchers from different fields.

Literature Review

The first conceptual observation of burnout was introduced by Freudenberger in order to define a characteristic state as a consequence of fatigue, disappointments, and quitting, which were seen among volunteer health care professionals, and it was developed by Maslach and Jackson in a later process (Kaçmaz, 2005: 29). Burnout is a syndrome of emotional exhaustion and cynicism that occurs frequently among individuals who do "people work" somehow. A key aspect of burnout syndrome is increased feelings of emotional exhaustion. As their emotional resources are depleted, workers feel they are no longer able to give of themselves at a psychological level. Another aspect is the development of negative, cynical attitudes, and feelings (Ryan, 1971: 28). A third aspect of the burnout syndrome is the tendency to evaluate oneself negatively, particularly with regard to one's work. Workers feel unhappy about themselves and dissatisfied with their accomplishments on the job. Solutions for these problems are not always obvious and easily obtained, thus adding ambiguity and frustration to the situation. For the helping professional who works continuously with people under such circumstances, the chronic stress can be emotionally draining and poses the risk of "burnout" (Maslach & Jackson, 1981: 99).

Burnout Syndrome applies to all employees. It refers to psycho-emotional conflict between human existence and the object of her work. Within her working environment, the person is alienated due to values, dignity, spirit, and desires. It is a syndrome of emotional, physical, and/or mental fatigue and is the reaction

of employee's chronic interpersonal stress of work which is defined by three parameters: cynicism, exhaustion, and ineffectiveness. The research and understanding of the syndrome are important because failure to address leads to not only low efficiency of the employee but also psychological, physical, and spiritual effects on the person, which should not be overlooked (Dimitrios & Konstantinos, 2014: 43). This restless mood of the employee is caused by herself and/or her environment. Many factors, such as having unrealistic expectations from the profession and life, the effort to be perfect, the attitude in the organization, the value society attaches to the profession, and materiality can be seen as triggering reasons for burnout. The consequences of burnout, the causes of which include many variables, are not one dimensional. Therefore, improving the situation is not something that employee can undertake by herself.

An element that stands out among the factors affecting the phenomenon of burnout is defined as the organizational factor and communication. Some negativity, such as workload, the nature of the work being done, role ambiguity and conflict, reward and punishment, inability to participate in decisions, and lack of social support (Ari & Bal, 2008: 138) can cause burnout as they adversely affect organizational communication.

Topics, such as organizational commitment and burnout focusing on understanding employees' behaviour, employee productivity, quality of working life, and organizational effectiveness are the issues that all organizations should focus on for their own benefit. Research on these issues makes practical contributions to better definition and analysis of organizational behaviour. In this way, organizations can have the opportunity to evaluate the behaviour of its members more realistically and at the same time contribute to communication, effectiveness and productivity. (Derin & Demirel, 2012: 510).

Organizations in the global world have to establish an effective organizational communication system to provide competitive advantage. Problems of absenteeism, abandonment, and lack of pleasure in life are widespread in occupations where people are not satisfied with their jobs. These problems, which result in an increase in labour turnover rates in public or private enterprises, can cause huge financial losses. One of the most precious assets is the human resource. Communication efficiency and lack of communication have different consequences for organizations. While an effective and positive communication structure contributes to the realization of organizational goals, non-communication organizations will lead to exhaustion and inefficiency (Timuroğlu et. al, 2017: 217).

According to Gülay (2019: 2), organizations act with the aim of surviving in an intense and competitive environment, increasing their profitability, and gaining an advantage over other organizations. Consequently, workers' efforts to meet the requirements of the job, especially in professions that require constant communication with people, may lead to burnout. It is an important issue because it occurs mostly in health and educational institutions, and it decreases productivity by negatively affecting employees in physical, social, and/or psychological aspects. Therefore, developing coping methods by revealing the causes of burnout syndrome in individuals is necessary to increase the welfare and quality of life.

All these definitions talk about similar things about burnout. Burnout is a process that affects the person emotionally, mentally, and/or physically. Workplace, employees, employers, and interlocutors all have an undeniable effect in this process. Having something wrong with one or more of these factors causes stress to the person, the person under stress cannot show his real performance, in this case, efficiency and quality decrease. When a person thinks she cannot cope, she gives up, and then burnout is inevitable (Kolotoğlu, 2020: 9). When it comes to maintain an ideal working place in order to prevent negativities related to burnout, communication is an indispensable tool not only in social life, but also in organizations in order to have a healthy work environment. It represents an essential dimension of the organization. It is not solely sending and receiving messages among everybody who is a part of the organization. Organizations rely on communication to be able to benefit from workers' talents and interest at the highest level and achieve their goals.

Signs of Burnout

Burnout syndrome includes physical, emotional, and mental signs and symptoms. Physical burnout symptoms include chronic fatigue, weakness, loss of energy, headache, nausea, cramps, low back pain, and sleep disorders. Emotional burnout symptoms include an increase in negative affect, such as depression, feeling unsupported and insecure, hopelessness, increased stress at home, anger, anxiety, and a decrease in positive emotions, such as courtesy, respect, and friendship. Mental burnout findings are negative attitudes

towards work and life. With the progress of burnout, some employees ignore and quit work (Girgin & Baysal, 2005: 4).

Discussion

Burnout is a condition that is felt physically, mentally, and/or emotionally as a result of inability to cope with the experienced stress. In studies on burnout, it has been observed that interpersonal relationships, excessive workload, and the success of the person in coping with stress are related to burnout (Tuğrul & Çelik, 2002: 2).

In Budak's and Sürgevil's study on the burnout level of academic staff, it is found that emotional exhaustion increases with negativity in value, workload, and control dimension. According to the study, women's emotional exhaustion is higher than men. For the depersonalization mean scores, there were significant differences among all academic groups. Accordingly, the depersonalization level of the associate professors and assistants is higher than the other groups. (Budak & Sürgevil, 2005).

In the study conducted by Barutçu and Serinkan on nurses, it was revealed that emotional exhaustion and depersonalization decrease as the age increases. Burnout is less experienced in the sub-dimension of emotional exhaustion and depersonalization as the working year increases, and nurses who live in a nuclear family and have a child experience more depersonalization. It was determined that nurses who found the wages insufficient experienced burnout in the depersonalization sub-dimension. Nurses who stated that they could not put all the knowledge they have into practice experienced burnout in the personal success sub-dimension (Barutçu & Serinkan, 2008).

In Özgen's study to determine the burnout level of employees in food and beverage businesses, research results are as follows: As the working time increases, the level of emotional exhaustion and depersonalization increases, and the level of personal success decreases. A significant relationship was found between alcohol use and emotional exhaustion and depersonalization; an inverse and significant relationship was found with the personal achievement dimension. Alcohol users have high level of emotional exhaustion and depersonalization and low personal success scores (Özgen, 2007).

Kayabaşı examined teachers' burnout levels in terms of various variables, and the findings of the study showed that there was no significant relationship between teachers' gender and emotional burnout level and depersonalization. However, a significant relationship was found between teachers' gender and personal achievement levels (Kayabaşı, 2008). Since studies on gender do not always reveal consistent results, the findings of this research do not support the literature in this respect.

The research findings of Ceyhan and Siliğ's study in which they examined the differences between the burnout levels of bank employees and their compliance levels are as follows: As the emotional exhaustion and depersonalization levels of bank employees increase, their compliance levels decrease. Their level of adaptation level also increases as personal achievement level increases. According to this research, the emotional exhaustion dimension of burnout is the most important variable that determines the compliance of bank employees. It has been determined that contributions of depersonalization and personal success dimensions are low (Ceyhan & Siliğ, 2005).

Suggestions

Burnout syndrome is a phenomenon faced by people in other professions as well even though it is more common in professions where communication with people is intense. However, employees who encounter this problem should not struggle by themselves. Most of the problems are not personal, and they stem from the work environment. In this sense, everyone in the organization has a job to do to solve the problem. Providing a fair work environment by improving the situation can help solve the problem. Creating an effective communication environment where problems can be discussed and solution proposals can be presented among the employees will positively affect the reduction of stress on the members of the organization. The expectations of the employees should be met, and their effort should not be ignored. It is not a bitter coincidence to experience burnout-related problems in a work environment that is far from a healthy communication and where people are not socially supported. When it comes to problems arising from personal reasons, unrealistic expectations are the cause. Regarding this, individuals should not have very high expectations especially when they just start their working life. Developing a more positive perspective on the problems reduces mental and physical fatigue. The worker should be prepared for the system and system-related problems. The reason that there are many research results in the literature

supporting young people to experience more burnout than older people at the beginning of their career may be because they are not used to the system and its problems. Responsibilities beyond employees and the effort to be perfect are other reasons causing burnout. As a consequence, families, organizations, and society suffer.

Conclusion

The excessive responsibility that business life puts on people and the efforts of employees to do their jobs in the best way result in burnout syndrome. Burnout has many negative consequences both for workers and organizations. Most of the time young people who have just started their professional life experience burnout-related problems due to their expectations not being met, and they sometimes quit their jobs because of this. In this way, the productivity of the young working population whose labour is not compensated cannot be utilized, which is an enormous waste of energy for a country. This phenomenon concerns not only those who suffer, but also other people they communicate with. For this reason, a healthier working environment should be created by minimizing communication-related problems in organizations. Burnout syndrome should be taken more seriously with bearing in mind the fact that it is indeed a social problem.

References

- Arı, G. & Bal, E. (2008), Tükenmişlik Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(1): 131-148.
- Barutçu, E. & Serinkan, C. (2008). Günümüzün Önemli Sorunlarından Biri Olarak Tükenmişlik Sendromu ve Denizli’de Yapılan Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 8, 541-561.
- Budak, G. & Sürgevil, O. (2005). Tükenmişlik ve Tükenmişliği Etkileyen Örgütsel Faktörlerin Analizine İlişkin Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 95-108.
- Ceyhan, A.A. & Siliğ, A. (2005). Banka Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeyleri ile Uyum Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 2-55.
- Dericioğulları, A., Konak, Ş., Arslan, & E., Öztürk, B. (2007). Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Düzeyleri: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Örneği, *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 5, 13-23.
- Derin, N., Demirel, T., 2012, Tükenmişlik Sendromunun Örgütsel Bağlılığı Zayıflatıcı Etkilerinin Malatya Merkezde Görev Yapan Hemşireler Üzerinde İncelenmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 509-530.
- Dimitrios, B. & Konstantinos, V., 2014, Organizational Culture and Job Burnout, *International Journal of Research in Business Management*, 2 (1), 43-62.
- Girgin, G. & Baysal, A., 2005, Zihinsel Engelli Öğrencilere Eğitim Veren Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyi ve Bazı Değişkenler, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (18), 1-10.
- Gülay, E., 2019, Tükenmişlik Sendromu ve Tükenmişlik Sendromunun Örgüt İklimi ile İlişkisi: 27. Dönem Milletvekillerinde Bir Uygulama, Available at: file:///C:/Users/W7/Downloads/599655%20(1).pdf, Accessed on September 12, 2020.
- Kaçmaz, N. (2005). “Tükenmişlik (Burnout) Sendromu”, *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, 68(1): 29-32.
- Kayabaşı, Y. (2008). Bazı Değişkenler Açısından Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 191-212.
- Kolotoğlu, E. (2020), Quantitative Research on the Perception of Burnout Syndrome among English Teachers in State Secondary Schools: The Case of Sultanbeyli District, Available at file:///C:/Users/W7/Downloads/627832.pdf, Accessed on September 13, 2020.
- Maslach, C. & Jackson, S. (1981), The Measurement of Experienced Burnout, *Journal of Occupational Behaviour*, 2, 99-113.

- Özgen, I. (2008). Yiyecek-içecek İşletmeleri Çalışanlarında Tükenmişlik Sendromu: İzmir Adnan Menderes Havalimanı Örneği. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10, 117-139.
- Ryan, W. (1971), *Blaming the Victim*, Pantheon Books: New York.
- Timuroğlu, K., Keskinçılıç, M., & Polat, M. (2017), Relationship Between Organizational Communication and Organizational Burnout, *Letter and Social Science Series*, 2, 206-2019.
- Tuğrul, B. ve Çelik, E. (2002), "Normal Çocuklarla Çalışan Anaokulu Öğretmenlerinde Tükenmişlik", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 1-11.
- Üngüren, E., Doğan, H., Özmen, & M., Tekin, Ö.A. (2010), Otel Çalışanlarının Tükenmişlik ve İş Tatmin Düzeyleri İlişkisi. *Journal of Yaşar University*, 17 (5), 2922-2937.

İŞKUR'un İstihdam Hizmetleri ve Bütünleşik Yaklaşım

Dr. Yasin AKYILDIZ

*Dr. Kırklareli Üniversitesi Lüleburgaz Meslek Yüksekokulu,
syakyildiz@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4622-0159*

Giriş

Canlı organizmalar içinde kompleks bir yapıya sahip olan insan, biyopsikososyal bir varlıktır. Bireylerin karşılaştıkları sosyal sorunların yapısı da bu kaynaktan beslenmektedir. Çalışma insan yaşamının merkezindedir. Bireyin çalışma yaşamından mahrum olması birçok sosyal sorunla karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır. Bu süreçte bireyler biyopsikososyal yönden desteklenme ihtiyacı duymaktadır. Türkiye’de istihdam hizmetleri işsiz bireyleri belirtilen düzeyde desteklemekten yoksundur. Verilen hizmetler arasında ekonomik destek olarak işsizlik maaşı, aracılık hizmetleri kapsamında da işe yönlendirme ve mesleki eğitim uygulamaları yer almaktadır. İşsizlikle mücadele uygulamalarında belirtilen hizmetlerin yanında vaka düzeyinde bütüncül hizmet ve mesleki uygulamalara ihtiyaç bulunmaktadır. Belirtilen bağlamda multidisipliner bir nitelik taşıyan sosyal hizmet bilimi ve mesleğinin temel uygulama alanlarından biri olan işsizlik olgusu, istihdam hizmetlerinin örgütlenmesinde de temel referans kaynağı olması gerekmektedir. Türkiye’de İŞKUR kapsamında verilen hizmetlerin sosyal hizmet perspektifinden yoksun bir şekilde yürütülmesi hizmetlerin hedefine ulaşmasını engellemektedir.

Konu

İşsizlik, Türkiye’nin en önemli yapısal, toplumsal, sosyal ve bireysel meselelerinden biridir. İşsizliğin sonlandırılması veya tam istihdam düzeyine erişilmesi işsizliği ortaya çıkaran sebeplerin değerlendirilerek çözüme kavuşturulmasıyla mümkündür. Türkiye’de istihdam hizmetlerinde İŞKUR icracı ve denetleyici kurum olarak merkezi bir öneme sahiptir. Dolayısıyla İŞKUR’a ait raporlar istihdam hizmetlerinin nasıl yürütüldüğü hakkında önemli veri sağlamaktadır. Bu çalışmanın konusunu da İŞKUR’da çalışan meslek danışmanlarının ve 2019 İŞKUR raporunun değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

Amaç

İŞKUR hizmetleri, yapısal sorunlar sonucunda oluşan işsizliğin giderilmesine yönelik hizmet örgütlenmelerini içermektedir. Bu düzeydeki işsizlik hizmetleri, iş analizleri, iş gücü analizleri, mesleki eğitim, aracılık ve danışmanlık hizmetleri kapsamında yapılmaktadır. Uygulanan hizmetler herhangi bir lisans mezunu olan, mesleki danışmanlık eğitimini almış sertifikalı personeller tarafından yürütülmektedir. İşsizliğin birey, aile, toplum düzeyinde olumsuz etkileri değerlendirildiğinde mevcut hizmetlerin işsizliğin etkilerini ortadan kaldıracak nitelikte olmadığı görülmektedir. Verilen hizmetlerde işsizliğin yapısal sebeplerinin açmış olduğu sorunların giderilmesine yönelik uygulamalar direkt olarak istihdam odaklı olmakta bu süreçte ise bireyin bireysel potansiyelleri, işsizliğin birey ve ailesi üzerinde bıraktığı olumsuz etkiler değerlendirmeye tabi tutulmamaktadır.

İşsizliğin toplumda yaşayan her birey için farklı etkiler oluşturduğu düşünüldüğünde başta birey, aile ve toplum kalkınmasına yönelik bütünleşik hizmetlerin oluşturulması bir zorunluluk haline gelmektedir. Bu çalışmanın amacı; işsizliğin ortaya çıkardığı kompleks sorunların çözümlenebilmesi için bütünleşik istihdam hizmetlerine olan ihtiyacın ortaya koyulmasıdır.

Kapsam

Araştırma İŞKUR hizmetlerinin Türkiye’deki tarihi gelişim süreci ve 2019 raporu kapsamında yer alan “Öneri, Karşılaşılan Risk ve Tedbirler” kısmının değerlendirilmesini kapsamaktadır.

Kullanılan Temel Kavramlar

İşsizlik (Yapısal sebepli tanım): Bireyin çalışma güç ve yeteneğinde olmasına karşın iş aramasına rağmen, iş bulamaması durumudur.

İşsizlik (bireysel sebepli tanım): Bireysel, sosyal ve toplumsal sebepleri olan, bireyin çalışma ortamlarından uzak kalmasına sebep olan, yetenek, moral düzey, güçler perspektifiyle ilişkili olan, bireyin kendini ispatlamasını engelleyen ve asgari düzeyde ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma sokan bir olgudur.

Sosyal Çalışma: Birey, grup ve toplum düzeyinde beliren sosyal sorunların çözümü adına yapılan mesleki faaliyeti,

Sosyal Hizmet Bilgisi: Belirli bir kurama ve uygulamaya dayanan, sosyal sorunların çözümünde mesleki profesyonellik ilkesi çerçevesinde elde edilen ve olguların bütüncül açıdan değerlendirilmesine olanak sağlayan bilgiyi,

Sosyal Çalışma Görevlisi: Sosyal sorunların çözümlenmesi amacıyla mesleki faaliyetlerde bulunan sosyolog, sosyal hizmet lisans mezunu (sosyal çalışmacı), sosyal hizmet uzmanı (sosyal hizmet yüksek lisans ve doktora programı mezunları), psikolog, çocuk gelişimci, rehberlik ve danışmanlık lisans mezunlarını ifade eder.

Psikososyal Destek: Bireylerin karşılaştığı olumsuzlukların üstesinden gelebilmeleri amacıyla meslek profesyonelleri tarafından sağlanan ve bireyin psikolojik ve sosyal yönden ilişkisel bağlamda gelişimine katkı sağlayan destek hizmetlerini kapsamaktadır.

Yöntem

Araştırma nitel araştırma desenine sahiptir. Araştırma kapsamında veriler internet kaynaklarından elde edilmiştir. Araştırmacının mesleki deneyimleri, konunun sosyal hizmet perspektifine yönelik istihdam hizmetlerinin uygulanması yönündeki çıkarımı, işsiz bireylere yönelik yapmış olduğu doğal gözlemler neticesinde elde ettiği değerlendirmeleri kapsamaktadır.

Veri Toplama Yolu ve Araçları:

Kurum hizmetlerinde mevcut uygulamalarının belirlenen amaç ve hedeflere ne kadar ulaşıldığının ortaya koyulması geçmiş hizmetler ile yıllık raporlar kapsamında değerlendirilerek elde edilir. Araştırma kapsamında İŞKUR hizmetleri tarihsel süreçte ve 2019 Raporu kapsamında doküman analizi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Araştırmacı ayrıca yerel yönetimlerde çalıştığı dönemdeki mesleki deneyimlerini de çalışmanın verilerinin desteklenmesi için kullanmıştır.

Araştırma Bulguları

Araştırma İŞKUR hizmetlerinin tarihsel gelişimi kapsamında ve 2019 raporunun değerlendirilmesi sonucunda hizmetlerin;

Raporda öneri başlığı altında;

- Kurum personellerinin sayısal ve vasıf düzeyinde potansiyellerinin artırılması vurgulanmaktadır.
- Eğitim müfredatının farklılaştırılması ve sıklığının artırılması belirtilmektedir.
- Riskler başlığı altında;

- Personel sayısının artırılmaması ve personelin ihtiyacının tam olarak tespit edilememesi üzerinde durulmaktadır.
- Eğitim maliyetlerinin fazlalığı ve personelin hepsine eğitim verilememesinden dolayı karşılaşılan riskler belirtilmektedir.

Tedbirler başlığı altında;

- Finansal kaynak temini,
- Personelin niteliğini artırmak amacıyla bütüncül bakış açısının oluşturulması ve eğitimlerin verilmesi,
- Yıllık eğitim planlarının yapılması ve personelin niteliğini artırıcı analizlerin oluşturulması,
- Branş bazlı eğitimlerin düzenlenmesinin gerekliliği belirtilmektedir.

Raporda öne çıkan temel unsur personel niteliğidir. Personel niteliğinin yetersiz olması insan sorunlarına yönelik mesleki müdahaleler konusunda uzman olmayan bireylerin çeşitli sertifika programları kapsamında eğitilerek istihdam edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Bütüncül bakış açısı bireyin biyopsikososyal bir varlık olduğunu ve işsizliğin bireysel, sosyal ve toplumsal sorunlara yol açtığını kabul ederek, bu sorunların çözümlenmesi adına mesleki müdahaleler kapsamında hizmetlerin uygulamaya koyulmasını zorunlu kılmaktadır.

Belirtilen bağlamda işletme, çalışma ekonomisi veya herhangi bir lisans mezunu olmak şartlarıyla İŞKUR'a alınan personellerin hizmet içi eğitim kapsamında İş ve Meslek Danışmanlığı unvanı verilerek istihdam hizmetlerinin yürütülmesi, işsizlik gibi kompleks bir sorun karşısında mesleki müdahalelerin yapılması noktasında yetersiz kalmaktadır.

Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliğinde sosyal çalışma görevlileri arasında sosyolog, sosyal çalışmacı, psikolog yer almaktadır. Sosyal çalışmacılar bireylere sosyal destek sağlama düzeyinde lisans eğitimini tamamlamış görevlilerdir.

İŞKUR hizmetlerinde sosyal çalışmacıların istihdam edilmesi hizmetlerin kalitesinin artırılmasının yanı sıra işsizliğin azaltılmasında etkili olan bir yoldur.

İşsizliğin bireysel, sosyal ve toplumsal sorunlara sebep olduğu bilindiğine göre müdahalelerin de sosyal çalışmanın müdahale alanları içinde yer alan mikro, mezo ve makro müdahaleler çerçevesinde yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Belirtilen düzeydeki hizmet sunumları aynı zamanda uygulamalardan elde edilecek verilerin sosyal politikalara dönüştürülmesine katkı sağlayacak niteliktedir.

Sosyal hizmet perspektifi temelinde personel stratejisi belirlemek kurumun meslek içi eğitimlerle zaman kaybetmesini önlemede ve kaynakların daha ekonomik yönetilmesinde etkili bir yoldur.

İşsiz bireylerin sürekli iş değiştirmeleri, aile içi sorunlar yaşamaları, uyum sorunlarının bulunması, sosyal çevre tarafından etiketlenmeleri, istihdam hizmetlerinin sosyal hizmet perspektifinden uygulanmasını gerektirmektedir.

Kaynakça

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130209-3.htm>. Erişim tarihi: 10.09.2020

<https://media.iskur.gov.tr/37553/2019-yili-faaliyet-raporu.pdf>. Erişim tarihi: 11.09.2020

Türkiye’de Açık İşler ve İşsizlik Oranı İlişkisi: Kantil Regresyon Uygulaması

Ramazan ÖZ¹, Özer ARABACI²

¹Proj. Asis. Uludağ Üniversitesi SBE Ekonometri Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-4008-6000>, ramazanoz@uludag.edu.tr

²Doç. Dr. Uludağ Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü. <https://orcid.org/0000-0002-5434-2458> ozerarabaci@uludag.edu.tr

Özet

Bu makale, işsizlik ve açık pozisyonlar arasındaki negatif ilişkiyi tanımlayan Beveridge eğrisi bağlamında Türk işgücü piyasasının döngüsel özelliklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, kantil regresyon modeli Ocak 2005 – Nisan 2018 dönemine ait veri setine uygulanmıştır. Kantil regresyon, bağımlı değişkenin dağılımının şeklini, ölçeğini inceleyen sistematik bir strateji sunmaktadır. Bu nedenle, ekonominin daralma ve genişleme dönemlerine ilişkin olarak daha ayrıntılı bilgi verebilmektedir. Çalışmanın ana bulgusu, döngüsel açık iş ve döngüsel işsizlik serileri arasındaki ilişkinin sadece medyan ve üzerindeki kantiller için istatistiksel olarak anlamlı olduğudur. Bu nedenle, özellikle durgunluk dönemlerinde işgücü piyasasında ilgili ilişkinin Beveridge Eğrisi üzerinden izlenmesinin önem arz edeceği söylenebilir. Ayrıca, ekonominin genişleme dönemlerinde açık işler ve işsizlik serileri arasında ilişkinin ortadan kalkması, genişleme dönemlerinde piyasa tarafından talep edilen işgücünün mevcut işgücü arzı ile ilişkili olmadığını ima etmektedir. Bu anlamda, aktif işgücü piyasası politikalarının daha etkin bir şekilde kullanılmasının son derece önemli olduğu söylenebilir.

Abstract

This paper aims to investigate the cyclical properties of Turkish labour market within the context of the Beveridge curve which describes a negative relationship between unemployment and job vacancies. For this purpose, the quantile regression model was employed to the data for the period January 2005 - April 2018. Quantile regression offers a systematic strategy that examines the shape the scale and the location of the distribution of the dependent variable. Therefore, it may provide more details about the economic contraction and expansion periods. The main finding of the study is that the relationship between cyclical vacant jobs and cyclical unemployment series is statistically significant only for the median and above quantiles. For this reason, it can be said that monitoring the relationship between unemployment and job vacancies via Beveridge curve has an importance especially during recession periods. Moreover, the disappearance of the relationship between vacant jobs and unemployment series during the expansion periods of the economy implies that the labour force demanded by the market during the expansion periods is not related to the current labour supply. In this sense, it can be said that it is extremely important to use active labour market policies more effectively in Turkish economy.

Anahtar Kelimeler: Beveridge Eğrisi, Türkiye Ekonomisi, İşgücü Piyasası, Kantil Regresyon

1. Giriş

İşsizlik, kaynağı ve türü her ülkede farklılık gösterebilmekle birlikte, ülkelerin ekonomik ve sosyal alanda yaşadığı sorunların başında gelmektedir. Türkiye’de nüfus artış hızı, genç nüfus oranının yüksekliği, işgücüne katılım oranının düşüklüğü, ekonomik büyümeye bağlı olarak yeni istihdam alanlarının yaratılamaması vb. gibi nedenlere bağlı olarak, işsizlik son dönemde en önemli iktisadi sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

İşgücü piyasasının dinamiklerini incelemek için ekonomistler genellikle iki ampirik ilişki kullanmaktadırlar. Bu ampirik ilişkiler Philips eğrisi ve Beveridge eğrisidir. Beveridge eğrisi, işgücü piyasasında açık iş oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi incelemektedir (Bouvet, 2012:3585). İşgücü piyasasında, açık iş oranları ile işsizlik oranları genellikle negatif yönde birlikte hareket ederler. Bir ekonomide büyüme gerçekleştiğinde açık iş oranlarında artış ve işsizlik oranında ise düşüş olması beklenmektedir. Ekonomide daralma olduğunda ise bu durum tam tersi şekilde gerçekleşmektedir. Bununla birlikte ifade edilen bu kısa süreli ilişkinin ötesinde, açık iş ve işsizlik serisinin daha uzun dönem boyunca gerçekleşen birlikte hareketi işverenler ve iş arayanlar arasındaki iş eşleştirmesinin hızındaki ve etkinliğindeki değişimleri de yansıtmaktadır (Valletta, 2006:1).

Literatürde Beveridge eğrisi, işgücü piyasasındaki konjoktürel hareketlerin izlenmesinde geniş bir yere sahip analiz araçlarından birisidir. Eğri üzerinde var olabilecek bir hareket, ekonominin genişleme veya daralmasından kaynaklanabileceği gibi, işgücü piyasasında gerçekleşen bir yapısal değişimin etkisiyle de Beveridge eğrisinin konumunda bir kayma olabilecektir (Tokatlıoğlu, 2016:75). İşgücü piyasasında denge durumunun bozulmasına yol açan yapısal şokların başka bir deyişle ekonomide gerçekleşen genişleme durumuna rağmen işsizlik probleminin var olmasının nedenlerinin ortaya çıkarılmasında ve işsizlik ile ilgili politikaların belirlenmesinde Beveridge eğrisinin etkisi büyüktür (Tanrıöver & Biçer, 2015:13). Bu noktada Beveridge eğrisinin mevcut konumu bir ülkenin işgücü piyasasındaki durumu hakkında bilgi verdiğiinden dolayı işgücü piyasasında Beveridge eğrisinin analizi de önem arz etmektedir.

Bu çalışma, 2005:01 – 2018:04 dönemi için Türkiye’de açık iş oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi Beveridge eğrisi çerçevesinde ele almaya çalışmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde literatür taramasına yer verilmiş, üçüncü bölümde Kantil Regresyon modeli tanıtılmış, dördüncü bölümde ampirik bulgular tartışılmış ve son bölümde ise genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

2. Literatür Taraması

Beveridge eğrisi ilişkisini kullanarak Türkiye’de açık işler ile işsizlik oranındaki ilişkisini inceleyen çalışma sayısı literatürde çok değildir. Türkiye için yapılan çalışmalar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Şen & Keskin (2010) Türkiye için yapmış oldukları çalışmada 1960- 2008 dönemi verilerini kullanarak 1960’lı yıllarda Türkiye’nin Beveridge eğrisinin orijinden oldukça uzakta olduğunu, 1960’lı yıllardan günümüze orijine yaklaştığını ve istihdam piyasasının sürekli 45° doğrusunun sağında yer aldığını ifade ederek ilgili dönem için daima işsizlik oranının açık iş oranından fazla olduğunu ortaya koymuştur. Sağlam & Günalp (2012) çalışmalarında Türkiye için 1951-2008 dönemi için Beveridge eğrisinin geçerliliğini Johansen Koentegrasyon testi sınımlar ve işsizlik oranı ile açık iş oranı arasında uzun vadede istikrarlı bir ilişkinin varlığını tespit ederek Beveridge eğrisinin Türkiye için geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kanık vd. (2012) Türkiye için 2005-2012 dönemi için aylık veriler kullanarak Beveridge eğrisinin emek ekonomisi kuramları ile örtüşür bir şekilde açık işler ile işsizlik arasında negatif ilişkinin varlığını bulmuşlardır. Aydın (2012), Türkiye için 1990-2010 dönemini ele alarak işgücü piyasası üzerine yapmış olduğu değerlendirme sonucunda; 2001 ekonomik krizi ile 2008 küresel finans krizinin yapısal işsizliği önemli derecede arttırmadığını ve 2008 yılında gerçekleşen krizin konjoktürel olarak işsizliği arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Son yirmi yılda ise Türkiye işgücü piyasasında doğal işsizliğin yavaş da olsa genel olarak bir düşme eğilimi içerisinde olduğunu ifade etmiştir. Ağayev & Bora (2012) Türkiye’de 2005-2011 dönemi için EKK yöntemini kullanarak Beveridge eğrisi ve emek piyasası üzerine bir değerlendirme gerçekleştirmişlerdir. Elde ettikleri bulgular ise; işsizliğin üzerinde GSYH açığının ve uzun dönem işsizliğin etkisinin olduğunu, 2008 küresel kriz sonrası toparlanma sürecinde Beveridge eğrisinin orijinden uzaklaştığını ve emek piyasasında uyum probleminin derinleştiği sonucuna ulaşmışlardır. Tanrıöver & Biçer (2015) Türkiye için 2005-2015 dönemi için aylık verileri ele alarak asimetric koentegrasyon analizi yöntemini kullanarak açık işler ile işsizlik oranı arasındaki uzun dönem ilişkisini araştırmışlardır. Araştırma bulgularına göre açık işler ile işsizlik değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına ulaşamamışlardır. Altunöz (2015), 2004-2014 dönemi için Türkiye’de açık işleri kamu ve özel sektör olarak ele almış olup işsizlik ile ilişkisini incelediğinde Beveridge eğrisinin ilgili dönemde Türkiye’de geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tokatlıoğlu (2016), çalışmasında 2005-2014 aylık veriler ile 1980-2014 yıllık veriler olmak üzere iki veri seti kullanarak Beveridge eğrisinin kriz öncesi ve kriz sonrası durumunu tahmin etmiştir. 2005M1-2014M7 aylık verilerini kullanarak koentegrasyon testi ile elde tahmin sonucuna göre açık işler ile işsizlik oranı arasında ilgili dönem için istikrarlı bir ilişkinin varlığına ulaşmıştır. Açık işler ile işsizlik oranı arasındaki etki tepki fonksiyonuna göre de açık iş oranında ortaya çıkabilecek bir şokun, işsizlik oranını azaltacağını ve şokun etkisinin zaman içerisinde kaybolacağı sonucuna varmıştır. Bilen vd.

(2018), çalışmasında 1961-2013 dönemini ele alarak Türkiye’de açık işler ile işsizlik ilişkisini VAR ve VECM yöntemi ile koentegrasyon testini kullanarak incelemişlerdir. Elde ettikleri sonuç ise, Türkiye’de açık iş pozisyonunun hem kendisinin hem de eşleştirmenin iki yıl önceki performansından etkilendiği ve işsizliğin ise sadece kendi geçmiş performansından etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır. Karahan-Dursun vd. (2019) Türkiye için 2005Q1 – 2017Q4 dönemi için açık işler ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi koentegrasyon ve ARDL modelleri ile tahmin etmişlerdir. Tahmin sonucuna göre açık iş oranındaki azalışın ve artışın, işsizlik oranı üzerinde sırasıyla artışı ve azalışa neden olduğunu ve Türkiye için Beveridge eğrisinin söz konusu dönemde geçerli olduğu sonucuna varmışlardır. Özçelik ve Akıncı (2020), Türkiye’de 2006M1-2020M03 dönemi için Beveridge eğrisinin geçerliliğini Hatemi J çoklu yapısal kırılmalı koentegrasyon testi ile incelemişlerdir. Elde ettikleri bulgular ise Türkiye’de açık işler ile işsizlik oranı arasında uzun dönemde koentegre olduklarını ve uzun dönemde açık iş oranında meydana gelen %1’lik artışın işsizlik oranını %0,15 oranında düşüreceğini tespit etmişlerdir. Dolayısıyla Beveridge eğrisinin Türkiye’de geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çelebigiller (2020), 2003-2018 dönemini ele alarak Beveridge eğrisinin etkisiyle Türkiye’de işgücü piyasasının durumunu incelemiştir. Elde ettiği sonuç ise işsizlik oranının daima 45° doğrusunun altında kaldığı sonucu ulaşmıştır.

Beveridge eğrisi için yapılan uluslararası çalışmaların bazıları ise şu şekilde özetlenebilir; Harper (1980) çalışmasında Avustralya için 1952-1978 dönemini EKK yöntemini kullanarak açık iş ile işsizlik oranı arasındaki yapısal stabiliteyi tahmin etmiş ve emek piyasasındaki dengesizliğin nedenini açık işler ile işsizler arasındaki yanlış eşleştirmeden kaynaklandığını ve Beveridge eğrisinin Avustralya’da emek piyasasında ilgili dönem için geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Withers & Pope (1985) yine Avustralya için 1948-1982 dönemi için açık iş ve işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi göç ve mevsimsellik ile açıklamaya çalışmıştır. Emek piyasasında meydana gelen değişmelerde mevsimselliğin Beveridge eğrisi üzerinde etkili olduğunu, göçün ise etkili olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Kosfeld vd (2008) 1992-2004 dönemi için Almanya üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarında SUR modelini kullanarak Beveridge eğrisinin geçerliliğini sınımışlardır. Elde ettikleri bulgular ise; son on yılda açık işler ile işsizlik arasında uyumsuzluğun arttığını ve eğrinin sağa kaydığı sonucuna ulaşmışlardır. Beveridge eğrisinde yaşanan kaymanın nedenini ise yapısal faktörlere ek olarak konjoktürel dalgalanmalarından kaynaklandığını ortaya koymuşlardır. Bouvet (2012) çalışmasında 1975-2004 dönemi için Belçika, Hollanda, Almanya, İspanya ve İngiltere için Beveridge eğrisinin geçerliliğini panel veri analizi ile incelemiştir. Konjoktürel dalgalanmaları çıktı açığı ile ölçerek, ülkelerin bölgesel olarak Beveridge eğrinin konumu üzerinde etkili olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Emek piyasasındaki katılıkların da ekonominin şoklara uyum sağlamasını kısıtlaması ile açık işler ile işsizlerin eşleşmesini engellediğini ortaya koymuştur. Vanhala vd. (2013) 1991-2012 dönemi için çeyrek yıllık verileri kullanarak EKK yöntemi ile 2008 küresel krizi ile İspanya ve Fransa’da Beveridge eğrisinin sağa, Almanya’da ise sola kaydığını ortaya koymuşlardır. Acuna vd. (2018), 1994-2012 dönemi için çeyrek yıllık verileri ele alarak Şili için Beveridge eğrisini tahmin ettikleri çalışmada, Asya krizinden sonra yüksek işsizlikten kaynaklı olarak eğrinin sağa hareket ettiğini ve eşleşme etkinliğinin azaldığını, 2008 krizi sonrası işsizlikteki azalışa bağlı olarak eğrinin sola kaydığını ve eşleşme etkinliğinin arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

3. Kantil Regresyon Modeli

Koenker & Bassett (1978) tarafından geliştirilen kantil regresyon modeli, koşullu ortalamanın EKK tahmincilerinin farklı koşullu kantil fonksiyonlarına genişletilmiş hali olarak literatürde yer almaktadır. Kantil regresyon, koşullu kantil fonksiyonların tahmin modelleri için birleştirilmiş bir istatistiksel metodolojidir ve modelde yer alan bağımsız değişkenlerin; bağımlı değişkenin dağılımının şeklini, ölçeğini ve yerini hangi düzeyde etkilediğini inceleyen sistematik bir strateji sunmaktadır (Koenker, 2005:2).

Basit bir doğrusal koşullu ortalama regresyon modeli aşağıdaki gibi tanımlanmış olsun:

$$Y = X'\beta + \varepsilon \quad (1)$$

Burada $E(\varepsilon) = 0$ varsayımına bağlı olarak bağımlı değişkenin koşullu beklenen değeri $E(Y|X) = X'\beta$ şeklindedir. Bu regresyon modelinde yer alan β , X değişkenindeki bir değişime karşılık Y bağımlı değişkeninin koşullu ortalamasındaki değişimi açıklamaktadır. EKK yöntemi ile β parametresinin tahmini kalıntı kareler toplamının minimizasyonuna dayanmaktadır:

$$\beta = \min \sum (y_i - x_i' \beta)^2 \quad (2)$$

Benzer şekilde kantil regresyonda koşullu kantillere dayanmaktadır. Bağımlı değişken Y'nin τ 'ncu koşullu kantili;

$$Q_\tau(Y|X) = X' \beta_\tau \quad (3)$$

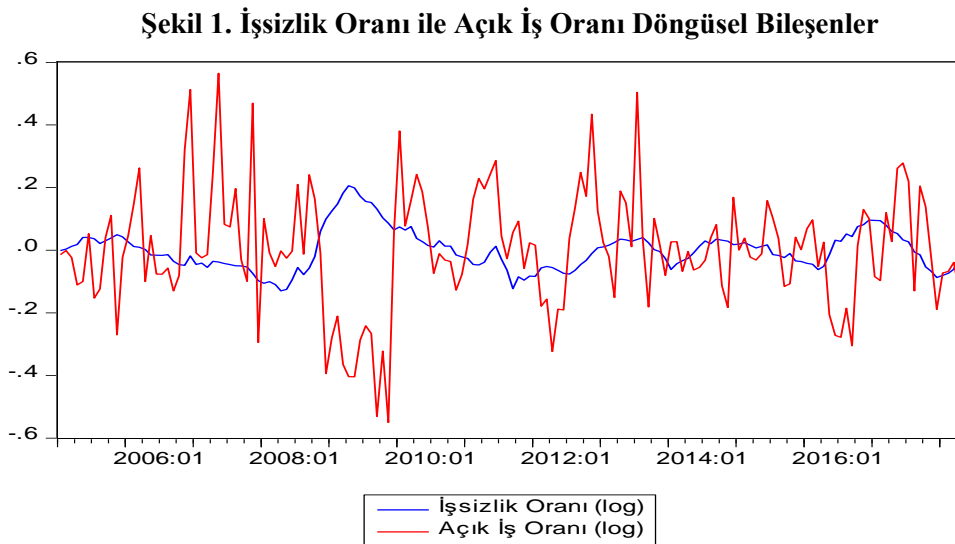
Hata kareler toplamını en aza indiren EKK tahmin edicisine kıyasla, kantil regresyon katsayıları, hataların mutlak değerlerinin toplamını en aza indirgeyerek tahmin edilir. Dolayısıyla τ 'ncu kantil regresyon katsayısı β_τ , en aza indirilerek tahmin edilir.

$$Q(\beta_\tau) = \sum_{i: y_i \geq x_i' \beta} \tau |y_i - x_i' \beta| + \sum_{i: y_i < x_i' \beta} (1 - \tau) |y_i - x_i' \beta| \quad (4)$$

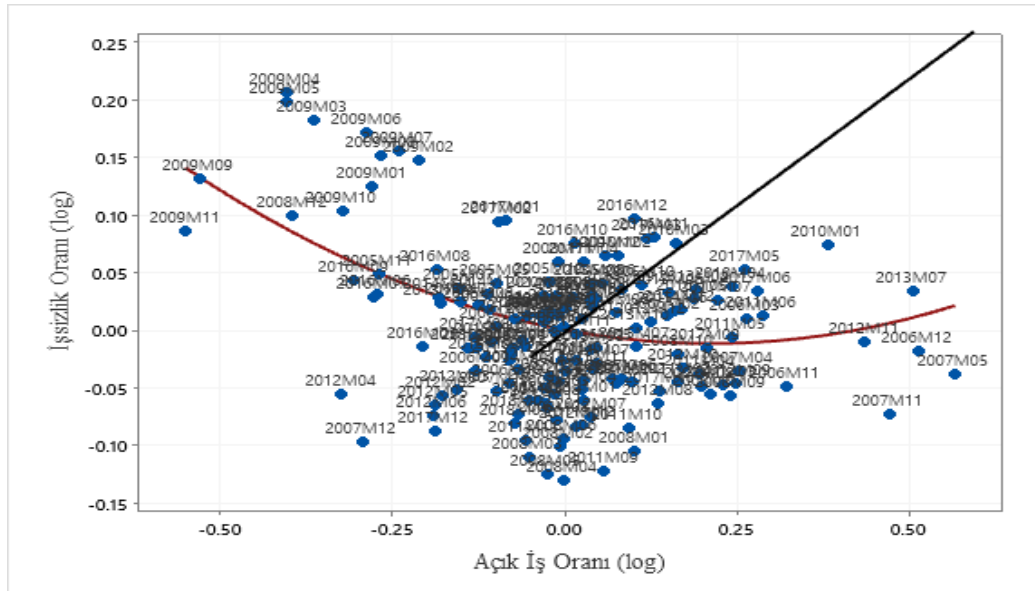
Burada Denklem 4'ün minimize edilmesi ile β_τ 'un değeri hesaplanmaktadır. Gözlemler bilinmeyen bir optimal değerden büyük olduğunda τ ile ağırlıklandırma sağlanırken, optimal değerden küçük olduğunda $(1 - \tau)$ ile ağırlıklandırılır. $\tau = 0.50$ için regresyon kantili, en küçük mutlak sapma tahmincisi olarak kabul edilir. Dolayısıyla bir kantil regresyondaki katsayı tahminleri, bağımlı değişkenin τ 'ncu kantil dilimindeki gözlenen açıklayıcı değişkendeki bir değişimin marjinal etkisini ortaya koymaktadır (Alvi & Senbeta, 2014:388).

4. Ampirik Bulgular

Analiz aylık veriler kullanılarak yapılmış ve 2005M01- 2018M04 dönemini kapsamaktadır. İşsizlik verileri TÜİK, açık iş verileri ise İŞKUR'dan elde edilmiştir. Seriler ilk olarak mevsimsellikten arındırılmış ve devresel bileşenin elde edilmesi için Hodric-Prescott filtrelemesi kullanılmıştır. Aşağıda Şekil 1, işsizlik ve açık iş serilerinin döngüsel bileşenlerinin zaman yolu grafiklerini göstermektedir.

Şekil 2. Döngüsel İşsizlik ve Döngüsel Açık İş Arasındaki İlişki

Şekil 2’de ise Türkiye’de 2005M01-2018M04 dönemi için işsizlik oranı ile açık iş oranı arasındaki ilişki gösterilmektedir. Şekil 2 incelendiğinde, işsizlik ile açık işlerin çoğunlukla tam istihdam doğrusunun çevresinde ve üst kısmında yığıldığı görülmektedir. İşsizlik oranı ile açık oranının tam istihdam doğrusuna yakın ve üstünde karşılaştığı dönemlerde Türkiye’de işsizliğin açık iş oranından daha yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle 2008 kriz dönemi sonrası işsizlik oranının yüksek seviyelerde gerçekleştiği söylenebilir. Diğer taraftan Beveridge eğrisinin konumu ele alındığında ise orijine yakın olduğu görülmektedir. Bu durum ilgili dönem için Türkiye’de tam istihdam durumunun sağlanmadığını ifade etmektedir.

İşsizlik oranı ile açık işler arasındaki ilişki kantil regresyon ile farklı kantil düzeylerinde tahmin edilmiş olup tahmin sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Kantil Regresyon Modeli Sonuçları

	OLS	0.05	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90	0.95
Kesme	-.09e-12 (1.000)	-0.094 (0.000)	-0.076 (0.000)	-0.046 (0.000)	0.0015 (0.0808)	0.0339 (0.000)	0.0884 (0.000)	0.1080 (0.000)
dai	-0.108 (0.000)	-0.012 (0.815)	-0.006 (0.886)	-0.007 (0.881)	-0.111 (0.003)	-0.099 (0.001)	-0.2058 (0.000)	-0.204 (0.000)
R ²	0.093							
Pseudo R ²		0.004	0.002	0.004	0.0315	0.049	0.163	0.276
F	17.219 (0.000)							
Quasi LR		0.549	0.200 (0.654)	0.060 (0.807)	6.4636 (0.011)	9.4806 (0.002)	21.7410 (0.000)	32.4229 (0.000)

*Parantez içindeki sayılar p-değerlerini göstermektedir.

Tablo 1’de uygulanan kantil regresyon tahmin sonuçları incelendiğinde, Q₂. Kartilden ($\tau = 0.50$) düşük olan düzeylerde tahmin edilen modellerde açık işlere ait parametrenin bireysel olarak anlamsız olduğu ve kurulan modelin de bireysel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Q₂. Kartil ve daha yüksek kantil

düzeylerinde ise modelde yer alan açık işler parametresinin bireysel olarak anlamlı olduğu ve modelinde genel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Diğer yandan daha yüksek kartil düzeylerinde hem eğitim parametresinin mutlak değerce büyüdüğü hem de tahmin edilen modellerin açıklama gücünün arttığı görülmektedir.

5. Sonuç

Literatürde, işgücü piyasasında konjonktürel hareketlerin ele alınabilmesi açısından önem arz eden Beveridge Eğrisi aynı zamanda işsizlik ile ilgili politikaların belirlenmesinde de kullanışlı bir araç olarak görülmektedir. Bu çalışma 2005 Ocak – 2018 Nisan dönemi için aylık verileri kullanarak Beveridge Eğrisinin Türkiye ekonomisi için Kantil Regresyon modeli ile bir tahminini sunmaktadır. Çalışmanın ana bulgusu, Türkiye ekonomisi için ele alınan dönemde döngüsel açık iş ve döngüsel işsizlik serileri arasındaki ilişkinin medyan ve üzerindeki kantiller için geçerli olduğudur. Daha açık bir ifade ile, ekonominin daralma dönemlerinde, medyan değer üzerinde karşımıza çıkan döngüsel açık iş ve döngüsel işsizlik verileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki varken, genişleme dönemlerinde bu ilişki ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle, özellikle konjonktürün daralma dönemlerinde açık iş ve işsizlik arasındaki ilişkiyi izlemek ve bu anlamda politika üretmek adına Beveridge Eğrisinin kullanımının önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca, ekonominin genişleme dönemlerinde (medyan değer altında karşımıza çıkan) açık işler ve işsizlik serileri arasında ilişkinin ortadan kalkması, genişleme dönemlerinde piyasa tarafından talep edilen işgücünün mevcut işgücü arzı ile ilişkili olmadığını ima etmektedir. Bu anlamda, Türkiye ekonomisi için aktif işgücü piyasası politikalarının daha etkin bir şekilde kullanılmasının son derece önemli olduğu söylenebilir.

Türkiye’de bu açık işler ile işsizlerin eşleştirilmesi İŞKUR tarafından organize edilmektedir. İŞKUR’un bu anlamda işgücü talebi ve işgücü arzı arasındaki uyumsuzluğu daha etkin bir şekilde gözlemleyip, istihdam için açmış olduğu eğitim programlarını bu doğrultuda şekillendirmesi gerekmektedir. Böylelikle hem işgücü talebinde bulunan firmaları hem de çalışma isteğine sahip fakat iş bulamayan işsizleri tatmin edecek sonuçlar üretecektir.

Kaynakça

- Acuna, H., Carrasco, D., Carrasco, M., & Caro, F. (2018). Dynamics of the Beveridge Curve and Global Crises. *Advances in Economics and Business*, 6(4), 218–231. <https://doi.org/10.13189/aeb.2018.060403>
- Ağayev, S., & Bora, A. (2012). An Analysis on the Beveridge Curve and the Labor Market of Turkey. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(565), 23–36. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/309770072_An_Analysis_on_the_Beveridge_Curve_and_the_Labor_Market_of_Turkey
- Altunöz, U. (2015). Beveridge Eğrisi ile Türkiye’nin İşgücü Piyasası Analizi. *Kamu- İş*, 14, 47–65.
- Alvi, E., & Senbeta, A. (2014). Foreign aid, growth, and poverty relation: a quantile regression approach. *Journal of Developing Areas*, 48(3), 381–403. Retrieved from <https://econpapers.repec.org/repec:jda:journl:vol.48:year:2014:issue3:pp:381-403>
- Aydin, N. (2015). İşsizlik, beveridge eğrisi ve türkiye işgücü piyasasına ilişkin bir değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (32). Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4774/65752>
- Bilen, Ö., Bilen Kazancık, L., & Doğan, İ. (2018). Türkiye işgücü piyasasında arama ve eşleştirme modeli search and matching model in turkish labor market. *Sayıştay Dergisi*, 108, 73–97.
- Bouvet, F. (2012). The Beveridge curve in Europe: new evidence using national and regional data. *Applied Economics*, 44(27), 3585–3604. <https://doi.org/10.1080/00036846.2011.579062>
- Çelebigiller, G. (2020). Beveridge etkisiyle türkiye’de işgücü piyasasının durumu ve analizi:2003-2018 yılları örneği. *Uluslararası Finansal Ekonomi ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi*, 1(1), 70–102. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ufebud/issue/55014/748220>

- Harper, I. R. (1980). The Relationship Between Unemployment and Unfilled Vacancies in Australia:1952–1978. *Economic Record*, 56(154), 231–243. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4932.1980.tb01673.x>
- Kanık, B., Sunel, E., & Taskin, T. (2012). Beveridge Eğrisi ve Eslesme Fonksiyonu: Türkiye Örneği. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ekonomi Notları*, 24. Retrieved from <https://econpapers.repec.org/repec:tcb:econot:1224>
- Karahan-Dursun, P., USLU, N. Ç., & ÇER, Ş. (2019). Türkiye’de Beveridge Eğrisinin Geçerliliğine İlişkin Ampirik Bir Analiz. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 43–52. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aksarayiibd/issue/47272/522689>
- Koenker, R. (2005). Quantile regression. In *Quantile Regression*. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511754098>
- Koenker, R., & Bassett, G. (1978). Regression Quantiles. *Econometrica*, 46(1), 33. <https://doi.org/10.2307/1913643>
- Kosfeld, R., Dreger, C., & Eckey, H. F. (2008). On the stability of the German Beveridge curve: A spatial econometric perspective. *Annals of Regional Science*, 42(4), 967–986. <https://doi.org/10.1007/s00168-007-0190-y>
- Özçelik, Ö., & AKINCI, A. (2020). İşgücü Piyasasında Beveridge Eğrisinin Geçerliliği: Türkiye Uygulaması. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 152–161. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsbd/issue/52567/742030>
- Saglam, B. B., & Gunalp, B. (2012). The Beveridge curve and labour market dynamics in Turkey. *Applied Economics*, 44(24), 3195–3202. <https://doi.org/10.1080/00036846.2011.570725>
- Şen, H., & Keskin, A. (2010). Beveridge eğrisi Teori ve Türkiye Uygulaması. *TİSK Akademi*, 5(January 2010), 199–219.
- Tanrıöver, B., & Biçer, B. (2015). International Journal of Academic Value Studies Yapısal Şokların Emek Piyasası Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Beveridge Eğrisi Tahmini. *International Journal of Academic Value Studies*, 1(1), 12–25. Retrieved from www.javstudies.com
- Tokathoğlu, İ. (2016). Küresel Kriz Öncesi ve Sonrası Dönem için Türkiye’nin Beveridge Eğrisi Tahmini. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(3), 73–105. <https://doi.org/10.17065/huniibf.259130>
- Valletta, R. (2006). *Economic Letter 2006-08; Job Matching: Evidence from the Beveridge Curve*. Retrieved from <http://www.bls.gov/jlt/home.htm>
- Vanhala, J., Bonthuis, B., & Jarvis, V. (2013). What’s going on behind the euro area Beveridge curve(s)? *Working Paper Series*. Retrieved from <https://ideas.repec.org/p/ecb/ecbwps/20131586.html>
- Withers, G., & POPE, D. (1985). Immigration and Unemployment. *Economic Record*, 61(2), 554–564. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4932.1985.tb02010.x>

Galileo'nun Günahı Neydi?

Seçil Özdemir

*Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Doktora Öğrencisi,
s.secilozdemir@gmail.com, Orcid Id: 0000-0001-7718-5718*

Özet

Bilim ve din arasındaki ilişkinin bir dayanışma değil de bir çatışma biçiminde gerçekleştiği düşüncesi tarih boyunca iki etkinliğin doğalarına göndermede bulunulan bir düzlemde ileri sürülüp durmuştur. Bilim ve dinin genel olarak çatışmak zorunda olan iki etkinlik biçiminde betimlendiği bu anlayışı savunanların beslendikleri en temel kaynak Hıristiyan Ortaçağında dinin temsilcisi olarak Kilise ve dönemin biliminin güçlü temsilcisi olarak kabul edilen Galileo arasında aralıklarla yaklaşık yirmi yıl süren uzlaşmazlıktır. Mucizeler dini olan Hıristiyanlık, Yahudiliğin Kutsal Kitabında yer alan eski kozmolojik doktrinleri olduğu gibi kabul etmiştir. Bu durum Hıristiyan filozof ve bilim insanları açısından birçok zorluğun ve engelin kaynağı olmuş, bilimin ilerlemesiyle ortaya konulan verilerin bu metinlerle çatışması, Hıristiyanlığın bilimle olan ilişkisini olumsuz yönde etkilemiştir. Çünkü Kilise Kutsal Kitapta yer alan metinleri mutlak doğru olarak kabul ediyor ve bilim insanlarını da aynı şekilde görmeye zorluyordu.

Galileo'nun yargılanarak cezaya çarptırılmasını da ilk bakışta açık ve seçik bir şekilde bilim ile din arasında çıkan bir çatışmayı tarafların -Kilise ve Galileo- uzlaşmaz şekilde beslemelerinden kaynaklanan bir sonuç gibi görmek mümkündür. Oysa aslında, Galileo'yu yargılanma sürecine götüren neden asla bilim ve din çatışması değil, Kilisenin mutlak egemenliğe dayalı otoritesinin kırılacağına ilişkin duyumsadığı büyük korkudur. Galileo'nun kavgası yetersiz veya kifayetsiz otoritelerin bilim adına buyurgan ifadeleri ve bu ifadeleri dayandırdıklarını söyledikleri Aristotelesçi Ortaçağ söyleminin açmazlarıdır. Dolayısıyla mesele, toplum üzerindeki gücün, yani otoritenin kaybedilmesi korkusudur. Daha açık bir ifadeyle Kilise'nin Galileo'yu yargılamasının nedeni, dünyevi bir kaygıyla hareket ederek durumu bir güç savaşı haline getirmesidir. Bu bilgiler ışığında kurgulanmış olan bu bildiride, Galileo'yu yargılanma sürecine götüren etkenlerin analitik ele alınışına bağlı olarak bilim ve din ilişkisi üzerine kısa bir tarihsel değerlendirmenin ardından, özel olarak Galileo'nun bilimsel çalışmalarının hangi bağlamda Kilisenin din açısından tehdit olarak gördüğü üzerinde durulacak ve Galileo'nun süreç boyunca gösterdiği vaziyet alışı öznlü bir analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Galileo, Kilise, Bilim, Din

Giriş

Galileo'nun yaşadığı dönem, her ne kadar aydınlanma düşünce hareketinin değerlerinin etkin olmaya başladığı bir dönem olsa da, yine de, Kilise'nin her tür düşünce üzerindeki baskısı hissedilmekteydi. Bu dönemde hala Aristoteles'in Hıristiyanlık öğretileri ile uzlaştırılmış olan genel düşünceleri evrene, doğaya ve insana ilişkin konularda kesin yargılarda bulunmak için kullanılmaktaydı. Bunun doğal sonucu olarak da Kilise kendi öğretilerini birer dogma olarak kabul ettirmiş, öğretilerini benimsemeyenler baskı ve yaptırımlar ile karşı karşıya kalmışlardır. Bruno'nun düşüncelerinden dolayı diri diri yakılması bu durumun en acı örneklerinden biridir. Bu bilgiler ışığında Batı Ortaçağında katı bir taassubun ve değişime kapalı uzun bir dönemin yaşandığını ve hâkim olan bu düşünce ortamının yıkılmasında insanları doğadan uzaklaştıran boş inançlarla, sihre ve büyüye dayalı akıl yürütmelerle bilim yapılamayacağını farkında olan ve insanları bu sığ görüşlerden arındırmayı isteyen Galileo'nun önemli rolünün olduğunu söylemek gerekmektedir.

Bruno'nun acı sonuna uğramasa da Kilise taassubunun gazabına uğrayanlardan biri de Galileo'dur. Daha sonra ayrıntısına değinmek üzere, bu noktada şu soruyu sorarak konuya giriş yapmak yararlı olacaktır: Peki, Kilise neden Galileo'nun çalışmalarını -bilimsel bir zeminde olmasına rağmen- kendi varlığına zarar verecek bir tehdit olarak görmüştür? Bu sorunun yanıtı önemli analitik çalışmayı gerektirse de ilk anda yine de açık olsa gerek; çünkü Kilise, bilimi, sanatı ve felsefeyi, aynı zamanda toplumda yaşanan her şeyi, kontrolü

altında tutuyordu ve bunun da sürekliliğini arzuluyordu. Dolayısıyla Galileo'nun çalışmalarının Kilise'nin otoritesini sarstığını ve bu durumun Kiliseyi endişelendirmeye başladığını söylemek yerinde olacaktır. Bir başka açıdan ele alınırsa, Galileo Kilise için başlı başına bir problem olmuştu ve bir an önce çözülmesi gerekiyordu. Bununla birlikte aşağıda ayrıntılı ele alınacağı üzere, bilim tarihi araştırmaları Kilise'nin bu durumu problem olarak görüp çözmek istemesinin *teolojik* bir kaygıdan ziyade *dünyevi* bir kaygı taşıdığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla aşağıdaki satırlarda Galileo'nun yargılanma sürecinin görüldüğü gibi bilim din çatışması olup olmadığı öncelikle analiz edilecek, ardından yargılanma sürecine götüren sebepler üzerinde durularak bir değerlendirme yapılacaktır.

Bilim-İnanç İlişkisi Üzerine

Bilim ve din arasındaki ilişki birçok alanda olduğu gibi, felsefe ve bilim tarihi açısından bakıldığında da daima tartışmalı bir konu olmuştur. Nitekim bu alanda tarihe geçmiş çatışmaların yaşandığı bilinmektedir. Doğaları gereği bütünüyle farklı iki etkinlik olan bilim ve din arasındaki çatışmayı doğuran birçok etkenden söz edilebilir: Bilimin vasıtasıyla öğrenilen dünya ile dinin anlattığı dünya arasında bağın kurulamaması, bilimsel çalışmaların teoloji ekseninde açıklanmaya çalışılması, toplumsal güce hâkim olma ve yönetme isteği ve etik problemlerdir. Peki, bu sebeplerin hangisi ya da hangileri Galileo'yu yargılanmak durumunda bırakmıştır (Ferngren, 2016, s. 32-33)? Bunun cevabına geçmeden önce kısaca bilimin ve dinin kapsamaları üzerine özlü bir değerlendirmede bulunmakta yarar vardır.

Din ve teoloji Tanrı'nın kendisini açığa çıkarmasına odaklanırken bilim mevcut dünya ile uğraşmaktadır ve bu nedenle ikisinin de bilgi edinmek için farklı kaynaklara başvuracakları açıktır. Sonuçta bilgiyi elde ederken dayandıkları araçlardan dolayı, elde edilen bilimsel bilgi kişisel olmayan nesnel bir özellik taşıırken, dini bilgi kişisel ve özel (Ferngren, 2016, s. 39) olmak durumunda kalmak zorundadır. Elde edilen bilgilerin farklılığının bir sonucu olarak da Kilise ile Galileo'nun temsil ettiği bilimin neden karşı karşıya geldiğini görmek olanaklıdır. Konu bu bağlamda irdelendiğinde, temel sorunun aslında otorite sorunu olduğunu anlamak zor değildir. Çünkü Galileo'nun döneminde, Kilise'nin dogmalarına ve Aristoteles'in öğretilerine bağlılık bilimin öğretilerinden üstündü. Bu sebepten dolayı Galileo yaklaşık yirmi yıl boyunca bilimsel çalışmaları ile Kilise arasında sürekli bir denge oluşturmaya çalışmıştır. Bu durumun bile aslında çatışmanın bir otorite meselesi olduğunu göstermek için yeterlidir.

Bu bağlamda Galileo'nun yargılanmasını değerlendirdiğimizde Kopernik'e nasıl ilk saldırı Kilise tarafından gelmediyse Galileo'ya da ilk saldırı Kilise tarafından değil, Aristoteles'in görüşlerine sıkı sıkıya bağlı tutucu entelektüel kesim tarafından gelmiştir. Kilise'nin seçkin makamlarda olan yetkili kişileri kendi çıkarlarına ters düşene kadar Galileo'nun çalışmalarını destekleyici bir tavır sergilemişlerdir. Galileo'nun çalışmaları geniş kitlelere yayılıp onu destekleyenler artmaya başlayınca Kilise'nin sorgulanmaya kapalı kabulleri zedelenmeye başlamıştır. Kilise egemenliğini ve gücünü muhafaza etmek adına Galileo ve onun gibi düşünenlerin önünü kesmesi gerektiğini idrak etmiştir. Kilise bunu tamamen pragmatik adına yapmıştır. Oysa bilimin, dinin kabullerine yönelik bir saldırı içinde olmadığını Kilise de biliyordu. Çünkü bilim doğası gereği doğrudan doğruya din hakkında hiçbir zaman herhangi bir iddiada bulunmamıştır ve bulunması da beklenmez. Dünya'nın hareketsiz gibi görünmesi ya da Güneş doğuyor-batıyor gibi ifadeler pedagojik amaçlıdır ve sıradanlık taşıdıkları için de bilim hatta din açısından bir önem taşımazlar. Öte yanda din kitaplarının amacının da bilim öğretmek olmadığı belirtilmelidir.

Galileo'nun Çalışmaları ve Yargılanma Sürecine Etkisi

Bazı noktalarda benimsemiş olmakla birlikte Aristotelesçi bilim anlayışını geliştiren Galileo, köklü değişimler içeren ve üç aşamadan oluşan yeni bir yöntem anlayışı oluşturmuştur. Bu aşamalar; analiz, matematiksel kanıtlama ve deneylemdir. Bunların içinde öne çıkan matematiktir. Bunun nedeni ise, matematiği bir bilim dalı olarak görmesinin ötesinde bilimsel bilginin elde edilmesinde başlı başına bir araç veya yöntem olarak kabul etmesidir (Topdemir & Yinilmez, 2009, s. 142). Bu yöntemle elde ettiği bilgilerin Galileo'nun yargılanma sürecinin temel nedeni olduğu göz önüne alındığında, yöntemin ve yol açtığı insan, doğa ve evren hakkındaki yeni bilgilerin Kilise'nin otoritesini sarsmanın yanında yerleşik bilim ve felsefe anlayışlarında da köklü değişimlere yol açtığını anlamak zor olmayacaktır. Galileo'nun yaptığı bilimsel çalışmaları maddeler halinde aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

Basit bir sarkaç düzeneği kuran Galileo, aynı uzunluktaki iki ipin ucuna birer küçük top bağlamış, her iki sarkacın da eşit zamanlarda eşit salınımlar yaptığını gözlemlemiştir. Farklı ağırlıkta topları aynı uzunluktaki iplere bağladığında da aynı periyotta salınım yaptığını tespit etmiştir. Aynı zamanda bu gözleminin, ipin uzunluğuna ve sarkacın diğer özelliklerine veya her bir harekette meydana gelen mesafeye bağlı olmadan bir

ipe asılı olan herhangi bir ağırlığa özgü olduğunu kanıtlamıştır (Berry, 1961, s. 146). Galileo, mevcut dürbünü geliştirerek kendi dürbününü yapmayı başarmış ve gökyüzü hakkında önemli tespitlerde ve keşiflerde bulunmuştur. Ay'ı, Jüpiter'i, Satürn'ü, Venüs'ü, Güneş'i ve birçok yıldızı gözlemlemiş ve bu gözlem sonuçlarını 1610 yılında *Yıldız Habercisi* ismini verdiği kitabında yayınlamıştır. Yayınladığı kitap daha önceden sözü edilmeyen yeni keşifler içermektedir ve bu keşifler mevcut olan Aristoteles-Ptolemaios Yer Merkezli Evren sistemine yıkıcı darbeler indirmiştir; buna karşılık Kopernik'in Güneş Merkezli Evren sistemini destekleyici kanıtlar koymuştur (Maury, 2006). Örneğin Venüs'ün de tıpkı Ay benzeri görünüm safhalarının olduğunu keşfetmesi gibi. Daha sonra Güneş ve Ay üzerine gözlemlerde bulunmaya başlayan Galileo, Aristotelesçi Ay-altı-ve Ay-üstü evren bölünmesinin doğru olmadığını kanıtlamıştı (Maury, 2006, s. 33-37). Orion takımyıldızını gözlemleyen Galileo, bunun bulut yığını değil bir yıldız kümesi olduğunu ispat etmiştir (Maury, 2006, s. 42). Galileo ayrıca Samanyolu'nun yıldız yığını olduğunu (Maury, 2006, s. 43) Satürn'ün halkasının bulunduğunu (Maury, 2006, s. 63) ve Jüpiter'in de Yer gibi uydularının olduğunu belirlemiş, böylece bütün gök nesnelere sanıldığı gibi Yer'in etrafında dönmediğini kanıtlamıştır. Ek olarak Güneş lekeleri üzerine görüşler ileriye sürmekten geri kalmamış (Maury, 2006, s. 73-75; Topdemir & Yavuz Unat, 2019, s. 173-174) gözlemlerini *Güneş Lekelerinin Tarihi ve Kanıtları* adıyla kitaplaştırmıştır (MacLachlan, 2008, s. 74). Galileo'nun bir diğer çalışması da *Hareket Üzerine* başlıklıdır ve özgül ağırlık konusuna değinmiş olması dolayısıyla önemli bir çalışmadır (Topdemir & Yavuz Unat, 2019, s. 174).

Galileo *Suyun Üzerinde Duran ya da İçinde Hareket Eden Cisimler Üzerine Söylevler* adlı kitabında ise yüzen cisimlere ilişkin deneylerine yer vererek Arkhimedes'in cisimlerin yüzmesi ile ilgili ilkesinin mantığını açıklamıştır. Buna bağlı olarak hesaplamalara ve matematiksel teoremlere (Sobel, 2000, s. 47-49) sözü edilen kitabında yer vermiştir.

Galileo'yu bilim tarihinde asıl önemli kılan çalışması ise *İki Büyük Dünya Sistemi Üzerine Konuşmalar* adlı çalışması olup, burada Ptolemaios'un ve Kopernik'in görüşlerini diyalog biçiminde irdelemiş ve Kopernik modelinin bilimsel bilgiler, başka bir deyişle gözlem ve deney sonuçları bakımından doğruluğunu savunmuştur (Topdemir & Yavuz Unat, 2019, s. 174-175). Yaptığı bu çalışmalarla Engizisyon tarafından cezalandırılan Galileo yine de araştırmalarına ara vermemiş ve *İki Yeni Bilim Üzerine Söylevler ve Matematiksel Kanıtlar* adlı kitabını hazırlamış burada serbest düşme hareketinin sabit ivmeli hareket olduğunu saptamıştır (Topdemir & Yavuz Unat, 2019, s. 175).

Galileo Yargılanıyor

Galileo, aklın ve bilimin ışığında hareket ediyordu ama sapkın ideallerle kendini güç odağı haline getirmiş olan Engizisyon kendisine meydan okunduğunu düşündüğü için onu yargılamaya ve cezalandırmaya karar vermişti. Sağlam delil bulmak için öncelikle 1616 yılındaki ilk yargılanması sırasında oluşturulmuş olan Engizisyon'daki dosyası karıştırılınca imzasız bir not bulundu. Notta, Kopernik'in teorisini sözlü ya da yazılı olarak beyan etmeyeceğini, benimseyip öğretmeyeceğini kabul ettiği yazıyordu. Galileo'nun, gerçekte dosyasında böyle bir şey olmadığından emindi; ancak elinde kanıt olmadığı için kendisini savunamadı ve 23 Eylül 1632'de yargılanmak üzere Engizisyona çağrıldı. Bu durumda Galileo için iki seçenek vardı. Eğer iyi bir Katolik olduğundan ve çalışmalarından emin değilse ya Engizisyon önüne çıkmayı reddedecekti ya da gidip bu çatışmayı sonlandıracaktı. Galileo bu suçlamalardan kaçmak yerine Engizisyona gitmeyi tercih etti ve Roma'daki Kutsal Divan Genel Komiseri'nin huzuruna 12 Nisan 1633'te çıktı. Mahkeme bittiğinde Galileo iki sebepten dolayı suçlu bulundu: Birincisi 1616 yılındaki yasağa uymamıştı. İkincisi ise Yasak Kitaplar Listesi'nin kurallarını çiğneyen bir kitap yayınlamıştı. 16 Haziran 1633'te, *İki Büyük Dünya Sistemi Üzerine Konuşmalar* Yasak Kitaplar Listesi'ne eklendi (MacLachlan, 2008, s. 104). Galileo, 22 Haziran 1633'te suçlamaları kabul etmek durumunda kalarak yıllardır savunduğu fikirlerine artık inanmadığını ifade etmek zorunda kaldı (Topdemir & Yinilmez, 2009, s. 53-54). Mahkeme, Galileo'dan diz çökerek suçlamaların yer aldığı metnin okunmasından sonra, "yukarıda geçen yanlışlardan yeminle vazgeçiyor, nefret ediyor ve onları lanetliyorum" şeklinde hazırlanmış yemin metnini okuyup imzalamasını istedi ve ayrıca onu Kutsal Büro'nun resmi hapisanesine mahkûm ederek üç yıl boyunca haftada yedi kez pişmanlık yakarışlarını tekrarlamasına karar verdi. Dostları emrin geri alınması için uğraşılsa da sonuç alamadılar. Bu baskılardan sonra Papa, hapis cezasını Roma yakınlarında Grandüke ait bir köy evinde hapsedilmesine çevirdi. 24 Haziran'da Grandükün evine gitmesine izin verilen Galileo'nun, verilen dilekçeler sonucunda da yıl sonunda Floransa'ya dönmesi gelecekte izinsiz yazmaması şartıyla kabul edildi (Berry, 1961, s. 170-171).

Galileo bu süreçlerle birlikte bitkin düşüp iyice hastalandı. Fakat yine de çalışmayı bırakmadı. Yaşamının son yıllarına yakın görme yetisini kaybetti. 1638 yılında öğrencilerinin de yardımıyla yukarıda sözü edilen mekanik bilimi üzerinde yazdığı *İki Yeni Bilim Üzerine Söylevler ve Matematiksel Kanıtlar*'ı (1638)

tamamladı.* Katolik Kilisesi'nin yetkileri dışında kalan Hollanda'da güvence içinde bastırıldı. *İki Büyük Dünya Sistemi Üzerine Konuşmalar*'da izlediği yöntemi kullanan Galileo, kişileri bile aynı bıraktığı bu çalışmasında düzgün ivmeli hareket kavramını eski deneyimlerinin temeli üzerine kurup geliştirmiştir. Serbest düşen bir cisim için ve düz bir zeminde yol alan cismin hız ve geçen zamanı düşüğü mesafeye bağlayan bazı matematiksel sonuçlar elde etmiştir. Eylemsizlik ilkesini Newton gibi ortaya koyamasa da önceki söylediklerinden daha iyi bir şekilde ifade etmiştir. Ayrıca bu eserinde Galileo'nun vasiyeti olarak kabul edilen şu sözleri de dikkat çekicidir: "Artık sınırsız ve hayranlık veren sonuçlarla dolu yeni bir düşünceye giden yolun kapısı açıldı; bu yeni düşünce gelecekte başka yaratıcı zihinleri de harekete geçirecektir" diyen Galileo nihayetinde 1642 yılında yetmiş sekiz yaşında hayata veda etti. Ölümü Katolik Kilisesi'ni yine de yumuşatmaya yetmedi ve Galileo mezarı belli olmayan bir yere gömüldü (Bixby, 1997, s. 93; Topdemir & Seval Yınılmez, 2009, s. 74-76; Berry, 1961, s. 174-176).

Değerlendirme

Bilim tarihi araştırmalarının ortaya koyduğu sonuçlardan biri, bilimsel gelişmelerin toplumlardan bağımsız olarak yaşanmadığı ve yaşanmasının da mümkün olmadığını. Bu durumu bilgeliği göklerden alıp yeryüzüne indirdiği kabul edilen Prometheus üzerinden örneklendirmek mümkün olacaktır.† Bu bağlamda toplumsal alanda diyebiliriz ki her dönem kendi içinde bir Prometheus yaratmıştır ve yaratacaktır. Verdikleri mücadele ve yaşadıkları güçlükler onları hedeflerinden alıkoyamamıştır. Galileo'da yaşadığı döneminin Prometheus'udur. İnanıldığı amaçlar uğruna yaşadığı zorluklara rağmen, asla düşüncelerini ortaya koymaktan ve bilimsel çalışmalarını yürütmekten vazgeçmemiştir. O doğayı anlama, anlamlandırma ve açıklama yolunda deneye önem vererek doğanın matematiksel bir dille ifade edilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Bilimsel düşüncelerini eserlerinde de başarılı bir şekilde yansıtmıştır.

Galileo'nun başarılarının yargılanma sürecini hızlandırdığını söyleyebiliriz. Onun yargılanmasının sebebi ilk etapta Kopernik sistemini savunması gibi gözükmektedir. Bunun öyle olup olmadığına değinmeden önce Kopernik'in eseri ve görüşlerinin ölümünden yıllar sonra neden böylesi bir muhalefetle karşılaştığının cevabını vermek gerekir. Kopernik sistemi, muhaliflerinin Kilise veya Cizvitler değil, Luther ve diğer reformistler olduğu yaklaşık seksen yıllık bir periyotta hoş görülmüş ya da görmezden gelinmişti. Özellikle Luther Kutsal Kitap'ın mümkün olduğunca az değiştirilmesi taraftarıydı. Reformasyon'un eğilimi insanları düşünmeye hatta teolojik meselelerde bile rahiplerin telkinlerine körü körüne bağlanmamayı teşvik etmekte. Eğer Galileo, elli yıl önce yaşamış olsaydı Reformasyon'un yarattığı ortam içerisinde Kilise ile karşı karşıya gelmeden fikirlerini sunabilirdi (Bryant, 2018, s. 33). Yargılanma sebebinin ne olduğuna ilişkin diğer görünür problem onun yazdığı eserler ya da yanlış olduğunu düşündüğü Aristoteles temelli bilgiler kümesi aklımıza gelebilir. Buradaki asıl sorun bilgi meselesi değildir sorun bir güç meselesidir, başka bir deyişle iktidar mücadelesidir. Gücü elinde tutmak isteyenler muhalifini sindirip baskı altında tutmak isteyeceklerdir.

Yukarıda sözü edilenler göz önüne alındığında Galileo'yu asıl yargılamaya götüren nedenin Kilise'nin teolojik kaygısının değil, dünyevi bir arzu ile hareket etme isteğinin olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü otoritesinin sarsılmasıyla birlikte, Kilise evrensel Ortaçağ devletinin de tehdit altında olacağını, kısacası varlığını kaybedeceğini göz önünde tutarak Galileo'yu yargılamıştır. Kilise'nin mutlak otorite sağlaması için tek ve bir bütün olarak kalması zorunluydu. Bundan dolayı Galileo'nun yaptığı çalışmalar birer tehdit olarak görülmüştür.

Buradan şöyle bir çıkarıma ulaşmamız mümkündür. Düşünen insanlar özgürlükçü olmayan toplumlarda hep bir tehdit unsuru olarak görülmüş ve toplumdan dışlanmaya çalışılmıştır. Bilim tarihinde bunun örneklerine sık sık rastlarız. Kopernik'in kitabını neredeyse ölümüne yakın sırada yayınlama kararı alması, Bruno'nun yakılması, Galileo'nun yargılanması ve bunları gören Descartes'in kitabını yayınlamaktan vazgeçmesi (Topdemir & Unat, 2018, s. 239) örneklerinde görüldüğü üzere bilimin gelişmesi hep din tarafından bastırılmıştır. Bilimin gelişmesi demek insanların doğayı ve kendilerini akıl ve vicdan ışığında mitlere ve vahiylerle ihtiyaç duymadan inşa etmesi demektir. Yani *sorgulaması* demektir. İnsanlar bunu

* Galileo'nun bu kitabı, *İki Yeni Bilim Üzerine Diyaloglar* (Çev. Yasemin Çevik, Ankara: Elis Kitap, 2011) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

† Prometheus, tanrılardan ateşi çalarak insan soyuna müdahale etmiştir. Bir kartalın sürekli yeniden oluşan karaciğerini kemirdiği Kafkas dağlarının doruklarında bitmek bilmeyen bir komada yaşamakla birlikte, insanlığın atılımını ve acılarına rağmen kaybetmediği dinamizmini simgeler; insanlara, uygarlığı oluşturan bütün bilgileri öğretir. İnsan türü, Rönesans'tan başlayarak Prometheus burcunda yer alır ve dünyanın ve doğanın ters güçlerinin fethine çıkar. Olayları değiştirme arzusu baskın gelir ve yaratıcı insanlık her şeye meydan okur. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Jacqueline Russ, *Felsefe Tarihi, Modern Dünyanın Yaratılması*, Cilt 2, Ed. Jacqueline Russ, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

yapabilmeye başladığı zaman artık Kiliseye ihtiyaç kalmayacaktır. Kilise bilimin gelişmesinin kendisinin varlığına bu sebepten dolayı büyük bir tehdit olarak görüyor ve insanları sorgulayıp düşünmeye sevk edecek olan gelişmelere karşı çıkıyordu. Her ne kadar Galileo'yu bu noktada baskı altına alarak kontrol etmeye çalışsa da başarılı olamadığı aşikardır. Düşünce dünyasında yakılan bir kıvılcım devamının gelmesi için yeterlidir. Ve bu noktada insan “bir kerecik de olsa, tek bir şeyi tam olarak anlama deneyimi olan ve bilginin nasıl elde edildiğini gerçekten duyumsamış olan bir kimse, kendisinin hiç anlamadığı, sonsuz sayıda başka gerçeklerin de var olduğunu fark eder” (Aşçıoğlu, 2004, s. 88; Topdemir & Yinilmez, 2009, s. 207). Bu koşullardan biri kendinden önceki çağa sırtını dönmeden, geleceği proje ederek bugün de varlığını bilimle birlikte görünür kılmalıdır. Ancak bu tutum yerine getirebildiği sürece medeni bir toplum ve çağdaş bir birey olabiliriz. Bunu yapan bireyler sorgulayabilme becerisini aktif olarak kullanabilirler. Bunun için bireylerin özerk ve özgür olmaları gerekmektedir. Devlet ya da din baskısı olduğunda bilimde ve toplumda ilerleme sağlamamız mümkün değildir. Galileo içinde yaşadığı toplumun olumsuz koşullarına rağmen bunu yapmayı başarabilmiştir. Her şeye, nitekim yıldırıcı baskılara rağmen, “Eppur si muove”, “O hala dönüyor” (Fermi & Bernardini, 1961, s. 48) demekten geri durmamıştır.

Kaynakça

- Aşçıoğlu, R. (2004). *Galileo Bilimsel Devrim*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Berry, A. (1961). *A Short of Astronomy*. New York: Dower Publications.
- Bixby, W. (1997). *Galileo ve Newton'un Evreni*. (N. Arık, Çev.) İstanbul: Tübitak Popüler Kültür Yayınları & Yapı Kredi Yayınları.
- Bryant, W. W. (2018). *Galileo*. (A. B. Işık, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Fermi, L., & Bernardini, G. (1961). *Galileo and Scientific Revolution*. New York: Basic Books.
- Ferngren, G. B. (2016). *Batı Geleneğinde Bilim ve Din Tarihi*. (C. A. Ceyda Pekşen, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- MacLachlan, J. (2008). *Galileo Galilei İlk Fizikçi*. (İ. Kalınyazgan, Çev.) Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Maury, J. P. (2006). *Galilei Yıldızların Habercisi*. (A. Berktaş, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sobel, D. (2000). *Galileo'nun Kızı*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Topdemir, H. G., & Seval Yinilmez. (2009). Galileo'nun Bilimsel Çalışmaları Üzerine Değerlendirme . *Kutadgubilig*, 207.
- Topdemir, H. G., & Unat, Y. (2018). *Bilim Tarihi* (9 b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Topdemir, H. G., & Yavuz Unat. (2019). *Bilim Tarihi ve Felsefesi*. Ankara.
- Topdemir, H. G., & Yinilmez, S. (2009). *Galileo*. İstanbul: Say Yayınları.

İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Etkinliğine Yönelik Algının Sendikalaşma Eğilimi Üzerine Etkisi*

Arş. Gör. Dr. Onur Hasan ÖZGÜN

**İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi A.B.D.*

Giriş

Günümüzdeki anlamda ücretli çalışma ilişkisini yaratan sanayi devriminden bu yana geçen sürede meydana gelen ekonomik, teknolojik, siyasi gelişmeler çalışma ilişkilerini sürekli olarak etkilemiş ve dönüştürmüştür. Bu dönüşüm ve etkileşim süreci günümüzde de devam etmekte, sürmektedir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında, çalışma hayatında geleneksel endüstri ilişkilerinin tasfiyesi görülürken, bunun yerine artık çalışma hayatında esnek ve bireysel ilişkilerin hüküm sürmeye başladığı söylenebilmektedir.

Uluslararası ekonomik, siyasal ve sosyal koşulların değişmesi, istihdamın sanayiden hizmet sektörüne kayması, teknolojik gelişmeler ve buna bağlı olarak yönetim biçimlerinin değişmesi, esnek üretim ve yönetim biçimlerinin uygulanmaya başlanması işgücü piyasasını işçiler aleyhine değiştirmiş ve işverenlerin endüstri ilişkilerindeki inisiyatifini artırmıştır. Sanayi devriminden beri kol gücüne dayalı çalışma ilk kez bu kadar önemini yitirmiştir. Sanayi çağının üretim sürecinin mekan ve zaman birlikteliği hızla kaybolmaya yüz tutmuş, işçilerin aynı mekanda ve vardiyada çalışma zorunluluğu azalmıştır. Yeni yönetim tekniklerinin parçaladığı mekan ve zaman birlikteliği ile dünyada meydana gelen diğer gelişmeler, 1970'li yıllardan itibaren endüstri ilişkilerini yeni bir eğilim içine sokarken, yeniden yapılanma günümüzde tüm şirketler için bir ihtiyaç haline gelmiştir.

1970 sonrası Japonya ile başlayan, yeni endüstrileşen ülkelerde devam eden ve gelişmiş ekonomilerde rekabetin artması anlamını taşıyan yeni ekonomik koşullar, ileri teknolojik olanaklarla birlikte dünya çapında sermaye hareketliliğinin ve ticaret serbestisinin artması gibi bir gelişmeye yol açmıştır. Bu gelişme sonucunda dünyanın tek bir pazara dönüşmesinden kaynaklı artan rekabet ortamının beraberinde getirdiği verimlilik ve esneklik temelli bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bu doğrultuda başta ABD olmak üzere, İngiltere ve Japonya gibi birçok gelişmiş ülkede sendikasızsistemin gelişmesi ile ilgili fikirlere kaynak teşkil edecek çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan çıkan sonuç, sendikasızsistemin hızlı bir şekilde gelişmekte ve birçok ülkede baskın hale gelmekte olduğudur (Şenkal 1999: 39).

Post-Fordist gelişmeler, işyerinde üretimdeki ilişkileri – işçilerin birbirleriyle ve üretim araçlarını denetleyenlerle kurduğu ilişkileri post-fordist paradigmanın içerisinde yeniden kurmuştur. Bu dönemde, işyeri içinde yönetim ve işçiler arasında ortak çıkarlar yaratmayı amaçlayan söylemler ile formal ve informal birlikteliklerle işçilerin fabrikaya katılım ve bağlılığını artırmanın yanı sıra işçilerin çıkarlarını dile getirebilecekleri kurumsallaşmış endüstri ilişkilerinin dışında yeni bir forum da yaratılmak istenmiş yani işletme yönetimleri artık sendikayı aradan çıkararak doğrudan işçilere ulaşmayı amaçlamıştır (Özdemir 1997: 27). Bu amaç doğrultusunda insan kaynakları yönetimi kavramı doğmuştur. İnsan kaynakları yönetimi kavramı, çoğunlukla teknelci yaklaşımla endüstri ilişkileri içerisinde yer aldığından, zaman zaman işçi sendikalarını ortadan kaldırmayı hedefleyen bir kavram şeklinde de algılanabilmektedir (Tınar 2000: 901). Bu noktada teknelci yaklaşımla anlatılmak istenen, insan kaynakları yönetiminin, anlayış ve fonksiyonlar itibarıyla, sendikalara ihtiyaç duyulmayacak şekilde çalışma ilişkileri içerisinde işçi – işveren ilişkilerine dair olan tüm alanları doldurma niyetidir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, araştırmaya katılan çalışanların çalıştıkları işletmelerdeki insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğine yönelik algılarının, sendikalaşma eğilimlerinin, demografik özellikler ve çalıştıkları işletmelerin özellikleri bakımından değerlendirilmesi; çalışanların çalıştıkları işletmelerdeki insan

* Bu çalışma Onur Hasan Özgün tarafından gerçekleştirilen lisansüstü tez çalışmasından türetilmiştir.

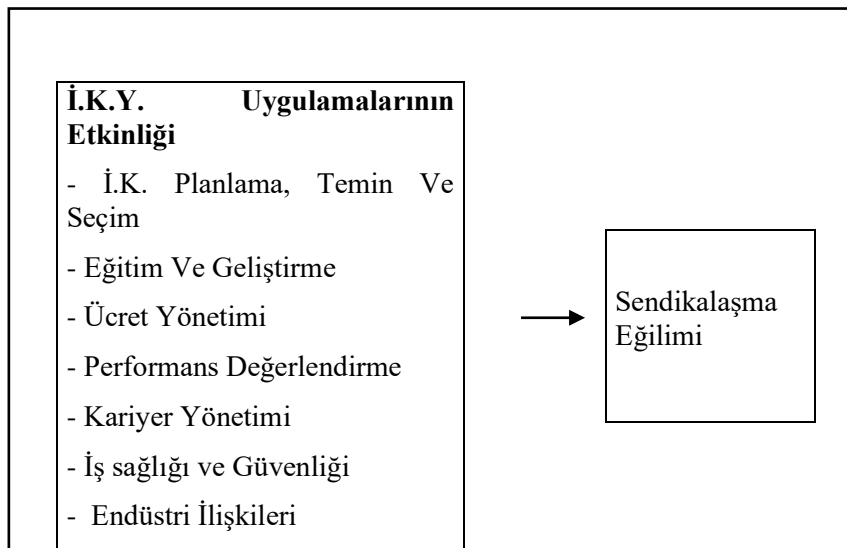
kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğine yönelik algılarının sendikalaşma eğilimleri üzerine etkisinin saptanmasıdır.

Çalışma ilişkilerine dair bu dönüşüm süreci devam ederken, çalışma hayatının içinde bulunan aktörlerin (insan kaynakları yönetimi ve sendika) birbirleri ile olan ilişkisinin araştırmada konu edilmesi, yaşanan dönüşüm sürecinin çalışanlara yönelik ortaya çıkan veya çıkması muhtemel sonuçlarına ilişkin fikir oluşturması açısından önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın Modeli

Araştırma, tanımlayıcı araştırma modeline uygun olarak yapılandırılmıştır. Tanımlayıcı araştırma, bir problemle ilgili durumları, değişkenleri ve değişkenler arasındaki ilişkileri tanımlamaktadır (Kurtuluş 2006: 252) . Buna göre araştırmada, insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğine yönelik algı genel olarak ve insan kaynakları yönetimi uygulamalarının boyutları itibarıyla değerlendirilmiş, bunun çalışanların sendikalaşma eğilimi üzerine etkisi ölçülmüştür. Ayrıca araştırmada insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğine yönelik algı ve çalışanların sendikalaşma eğilimi demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

Araştırmanın Modeli

Araştırmanın Varsayım ve Sınırlılıkları

Araştırmada, kişilere çalıştıkları kurumlardaki insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğine yönelik algılarını ve sendikalaşma eğilimlerini belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur. Kişilerin anket sorularına içtenlikle ve dürüstçe cevap verdikleri varsayılmaktadır. Araştırmanın örnekleminin genellikle eğitilmiş ve genç çalışanlardan oluşması, zaman ve maliyet kısıtları nedeniyle toplumun bütün kesimlerine ulaşamaması, çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Hipotezleri

H1: Çalışanların insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğine ilişkin algılarının sendikalaşma eğilimleri üzerine etkisi vardır.

H1_{ABCDEFG}: Çalışanların *insan kaynakları planlama temin ve seçim, eğitim ve geliştirme, ücret yönetimi, performans değerlendirme, kariyer yönetimi, iş sağlığı ve güvenliği, endüstri ilişkileri* uygulamalarının etkinliğine ilişkin algılarının sendikalaşma eğilimleri üzerine etkisi vardır.

H2_{ABCDE}: Çalışanların insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğine ilişkin algıları *cinsiyetlerine, eğitim durumlarına, yaşlarına, mevcut işlerindeki çalışma sürelerine, toplam çalışma sürelerine* göre farklılık göstermektedir.

Ana Kütle ve Örneklem

Çalışmanın amacı, çalışanların insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğine yönelik algılarının sendikalaşma eğilimleri üzerine etkisini incelemek olduğundan, çalışmanın ana kütlesi ülkemizde şu anda

çalışmakta olan özel sektör çalışanları olarak belirlenmiştir. Araştırmada kolayda örnekleme yolu tercih edilmiş ve bu şekilde farklı sektörlerde çalışan ve farklı demografik özelliklere sahip kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Sonuçta toplam olarak 200 kişiye anket uygulanmıştır.

Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket uygulanmıştır. Anketler, yanıtlayıcılara internet üzerinden ve basılı halde ulaştırılarak uygulanmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışanların insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğine ilişkin algılarını belirlemeye yönelik ifadeler yer verilirken, ikinci bölümde çalışanların sendikalaşma eğilimleri ölçülmüştür. Üçüncü bölümde ise, yanıtlayıcıların demografik özellikleri ve çalıştıkları şirketlere ait bazı bilgiler belirlenmeye çalışılmıştır. Hazırlanan ölçekte insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğini ölçmeye yönelik toplam 31 ifadeye yer verilirken, sendikalaşma eğilimlerinin belirlenmesine yönelik ise 6 ifadeye yer verilmiştir. Ölçekte yer alan bu ifadeler verilen cevaplar; 5'li Likert ölçeğinde, (1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Ne katılıyorum ne katılmıyorum, (4) Katılıyorum ve (5) Kesinlikle katılıyorum ölçülerine göre değerlendirilmiştir.

Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

200 çalışan üzerinde yapılan ve iki ana bölümle beraber toplam 37 ifadeden oluşan ankette insan kaynakları yönetiminin etkinliği değişkeni 31, sendikalaşma eğilimi değişkeni ise 6 ifade ile ölçülmüştür. İnsan kaynakları yönetimi etkinliğine ilişkin ise 7 alt boyut bulunmaktadır.

Bunlar ;

- İnsan kaynakları planlama, temin ve seçim
- Eğitim ve geliştirme
- Ücret yönetimi
- Performans değerlendirme
- Kariyer Yönetimi
- İş sağlığı ve güvenliği
- Endüstri İlişkileri

olmak üzere temel insan kaynakları yönetimi fonksiyonlarıdır.

İnsan kaynakları yönetiminin etkinliğine yönelik oluşturulan 31 ifadenin geçerliliğini ölçmek adına yapılan faktör analizine ilişkin sonuçlar ise şu şekildedir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda elde edilen sonuçlar çerçevesinde, değişkenler arası korelasyonların faktör analizine uygunluğunu test eden KMO değeri 0,902 olarak tespit edilmiştir. Sosyal bilimler alanında 0,60 değerinin üzerinde olması istenen bu değer, ölçeğe ilişkin değişkenlerin analize uygunluğunun uygun seviyede olduğunu göstermektedir. 0,05 anlamlılık derecesine göre anlamlı olarak belirlenmiş olan Bartlett küresellik testi ise değişkenler arasında faktör analizi yapmaya yeterli düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yapılan faktör analizinin sonuçları ise insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğini ölçen ifadelerle ilişkin faktör yüklerinin daha önce öngörüldüğü şekilde ilgili boyutlar altında toplandığını göstermektedir. Ölçeğin iç tutarlılığını belirlemek için ise ölçeğin değişkenleri itibarıyla Cronbach α değerleri incelenmiş ve ölçeğin literatürde kabul gören 0,70 oranının üstünde (0,946) olduğu görülmüştür. Bu durum değişkenlerin içsel tutarlığa sahip olduğunu göstermektedir.

Sendikalaşma eğilimi değişkenine yönelik oluşturulan 6 ifadenin geçerliliğini ölçmek adına yapılan faktör analizine ilişkin sonuçlar ise şu şekildedir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda elde edilen sonuçlar çerçevesinde, değişkenler arası korelasyonların faktör analizine uygunluğunu test eden KMO değeri 0,802 olarak tespit edilmiştir. Sosyal bilimler alanında 0,60 değerinin üzerinde olması istenen bu değer, ölçeğe ilişkin değişkenlerin analize uygunluğunun uygun seviyede olduğunu göstermektedir. 0,05 anlamlılık derecesine göre anlamlı olarak belirlenmiş olan Bartlett küresellik testi ise değişkenler arasında faktör analizi yapmaya yeterli düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Teorik olarak tek boyutlu olması beklenen ölçeğin, yapılan araştırmada da tek boyutlu olarak oluştuğu görülmüştür. Ölçeğin iç tutarlılığını belirlemek adına Cronbach α değeri incelenmiş ve ölçeğin literatürde kabul gören 0,70 oranının üstünde (0,871) olduğu görülmüştür. Bu durum değişkenlerin içsel tutarlığa sahip olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın Bulguları

Çalışanların insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğine yönelik algılarının ve boyutlarının, sendikalaşma eğilimleri ile olan ilişkisine ve bu algı ve eğilimlerin demografik verilere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tanımlayıcı İstatistikler

	Karakteristikler	Sayısal Değerler	Yüzde Değerler
Cinsiyet	Kadın	83	41,5
	Erkek	117	58,5
Medeni Durum	Evli	66	33,0
	Bekar	134	67,0
Eğitim Durumu	Üniversite	77	38,5
	Y.L. - Doktora	123	61,5
Yaş	30 yaş altı	148	74,0
	30 yaş üstü	52	26
Mevcut İşteki Çalışılma Süresi	1 Yıldan Az	55	27,5
	1 – 5 Yıl Arası	105	52,5
	5 yıl ve üzeri	40	20
Toplam Çalışma Süresi	5 Yıldan Az	114	57
	5 – 10 Yıl Arası	51	25,5
	10 yıl ve üzeri	35	17,5

Ölçeklere İlişkin Ortalama Değerler

Katılımcıların insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğine yönelik algılarına ilişkin verdikleri cevaplar incelendiğinde çalışanların en etkin şekilde algıladıkları insan kaynakları yönetimi işlevinin “endüstri ilişkileri” olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışanların en az etkin olarak algıladıkları insan kaynakları yönetimi işlevinin ise “performans değerlendirme” olduğu belirlenmiştir.

İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliği ölçeğinde ifadeler (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum olarak değerlendirilmiştir. İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliği ile ilgili ifadelerin tamamının ortalaması 2,94'tür. Buna göre, çalışanların insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğine yönelik algıları noktasında kararsız oldukları söylenebilmektedir. İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğinin alt boyutları incelendiğinde ise insan kaynakları planlama - temin ve seçim boyutunun ortalaması 3,29, eğitim-geliştirme boyutunun ortalaması 2,72, ücret yönetimi boyutunun ortalaması 2,66, performans değerlendirme boyutunun ortalaması 2,58, kariyer yönetimi boyutunun ortalaması 2,76, iş sağlığı ve güvenliği boyutunun ortalaması 3,14, endüstri ilişkileri boyutunun ortalaması 3,49 olarak belirlenmiştir.

Sendikalaşma eğilimi ölçeğinde ifadeler yine aynı şekilde (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum olarak değerlendirilmiştir. Tabloya bakıldığında katılımcıların sendikalaşma eğilimlerinin ortalamasının 2,89 olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların sendikalaşma eğilimlerinin olumsuzla yakın olmakla birlikte daha çok kararsız olduğu görülmektedir.

	Ortalama	Standart Sapma
İKY Uyg. Etkinliği	2,94	1,01
Sendikalaşma Eğilimi	2,89	1,02
Planlama Temin ve Seçim	3,29	0,89
Eğitim ve Geliştirme	2,72	1,01
Ücret Yönetimi	2,66	1,04

Performans Değerlendirme	2,58	0,96
Kariyer Yönetimi	2,76	0,92
İş Sağlığı ve Güvenliği	3,14	1,09
Endüstri İlişkileri	3,49	1,34

Çalışanların İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Etkinliğine Yönelik Algılarının Sendikalaşma Eğilimleri Üzerine Etkisi

Çalışanların insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğine yönelik algılarının sendikalaşma eğilimleri üzerine etkisi regresyon analizi ile incelenmiştir. Yapılan regresyon analizine ilişkin veriler aşağıda bulunan tabloda verilmiştir. İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğine yönelik algı bağımsız değişken, sendikalaşma eğilimi ise bağımlı değişken olarak ele alınmıştır.

R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Std. Hata	Modelin Anlamlılık Derecesi
0,91	0,008	0,003	1,02	0,200

Regresyon analizine göre, insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğine yönelik algının sendikalaşma eğilimini anlamlı bir şekilde etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. ($p:0,200 > 0,01$)

	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	Sig.
	Beta	Std. Hata	Beta		
Sabit	3,26	0,29	-0,09	11,08	0,00
İKY	-0,12	0,09		-1,28	0,20

Daha sonra İKY uygulamalarının etkinliğinin boyutları itibarıyla ele alınıp bu boyutların çalışanların sendikalaşma eğilimleri üzerinde bir etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Bu etki incelenirken çoklu doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Analizde her değişkenin modele sırayla eklendiği ve modele katkı yapmayan değişkenlerin modelden çıkarıldığı stepwise yöntemi kullanılmıştır. İKY uygulamalarına ait 7 alt boyut bağımsız değişkenler, sendikalaşma eğilimi bağımlı değişken olarak stepwise yöntemle regresyon analizine sokulduğunda üç model kurulmuş ve üçüncü modelde anlamlı sonuçlara ulaşıldığı tespit edilmiştir.

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Std. Hata	Sig.
1	0,22	0,052	0,047	0,99	0,001
2	0,30	0,093	0,084	0,97	0,000
3	0,34	0,122	0,108	0,96	0,000

Üçüncü modelde yer alan analiz sonuçlarına göre, çalışanların sendikalaşma eğilimleri üzerinde en fazla etkili olan İKY işlevlerine yönelik algıların, “endüstri ilişkileri” ve “ücret yönetimine” ilişkin olduğu saptanmıştır. Yani, çalışanların endüstri ilişkileri ve ücret yönetimi işlevlerine ilişkin algılarındaki bir birimlik değişimin, sendikalaşma eğilimleri üzerinde -0,193 birimlik bir değişime sebep olduğu söylenebilmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi endüstri ilişkileri işlevi ve ücret yönetimi işlevine dair uygulamalar çalışanlar tarafından etkin olarak algılandıkça, sendikalaşma eğilimlerinin azalmakta olduğunu söylemek mümkündür.

Üçüncü modelde yer alan bulgular sonucunda ulaşılan bir diğer anlamlı sonuç ise İKY işlevlerine yönelik algılardan “eğitim ve geliştirme” işlevine ilişkin olandır. Analiz sonuçlarına göre, çalışanların eğitim ve geliştirme işlevine ilişkin algılarındaki bir birimlik değişimin, sendikalaşma eğilimleri üzerinde 0,300

birimlik bir değişime sebep olduğu söylenebilmektedir. Buna göre, tabloda da görüldüğü üzere, eğitim ve geliştirme işlevine dair uygulamalar çalışanlar tarafından etkin olarak algılandıkça sendikalaşma eğilimleri de artmaktadır.

	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	Sig.
	Beta	Std. Hata	Beta		
End. İliş.	-0,193	0,054	-0,255	-3,580	0,00
Eğitim	0,300	0,78	0,296	3,82	0,00
Ücret	-0,193	0,076	-0,197	-2,52	0,012

İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Etkinliğinin Demografik Özelliklere Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Bulgular

Bu bölümde çalışanların İKY uygulamalarının etkinliğine yönelik algılarının çeşitli değişkenler açısından (cinsiyet, medeni durum, yaş, mevcut işteki çalışma süresi, toplam çalışma süresi) farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bunun için parametrik testler kullanılmış, t-testi ve tek yönlü varyans analizinden yararlanılmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre çalışanların İKY uygulamalarının etkinliğine yönelik algılarının cinsiyetlerine, medeni durumlarına, yaşlarına, toplam çalışma sürelerine göre farklılık göstermediği yalnızca mevcut işlerindeki toplam çalışma süresine göre anlamlı farklılık gösterdiği anlaşılmıştır.

İKY Uygulamalarının Etkinliğinin Mevcut İşteki Çalışma Süresine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Homojenlik Testi Sonuçları

	Levene İst.	df1	df2	Sig.
İKY Uygulamalarının Etkinliği	1,25	2	197	0,28

Levene testi sonucunda İKY uygulamalarının etkinliğine ait Sig. değerinin 0,05'ten büyük olduğu görülmüştür. Bu durumda grup varyanslarının eşitliği kabul edilmiş ve ANOVA analizi yapabilmek için gerekli şart sağlanmıştır.

Analiz sonuçları aşağıda gösterilmektedir:

İKY Uygulamalarının Etkinliğinin Mevcut İşteki Çalışma Süresine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve ANOVA Değerleri

		Tanımlayıcı istatistikler			ANOVA değerleri	
İKY Uygulamalarının Etkinliği	Mevcut İşteki Çalışma Süresi	N	Ort.	Std. Sapma	F	Sig.
	1 yıldan az	55	2,95	0,75	3,25	0,04
	1 – 5 yıl arası	105	2,85	0,70		
	5 yıl ve üzeri	40	3,20	0,80		

Yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre, İKY uygulamalarının etkinliği mevcut işteki çalışma süresine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. ($p: 0,04 < 0,05$). Buna göre çalışanların İKY uygulamalarının etkinliğine yönelik algılarının, mevcut işlerindeki çalışma sürelerine göre farklılaştığı söylenebilmektedir. Algılara yönelik farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için kullanılan Post Hoc testlerinden Scheffe testi sonucuna göre, mevcut işlerindeki çalışma süresi 1 - 5 yıl arası olan çalışanlar ile mevcut işlerindeki çalışma süresi 5 yıl ve üzeri olan çalışanların İKY uygulamalarının etkinliğine yönelik algıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Tablodan da görüldüğü üzere, mevcut işlerindeki çalışma süresi 5

yıl ve üzeri olan çalışanların, İKY uygulamalarının etkinliğine yönelik algılarının, mevcut işlerindeki çalışma süresi 1 ila 5 yıl arasında olan çalışanların algılarına göre daha olumlu olduğu söylenebilir.

Sonuç

Çalışanların insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğine yönelik algılarının sendikalaşma eğilimlerine etkisine yönelik bir takım veriler ortaya konmuştur. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular genel kanı olan, çalışanların çalıştıkları işyerlerindeki insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkinliğine yönelik algılarının olumsuz olması durumunda sendikalaşma eğilimlerinin artacağına dair olan düşüncüyü kısmen desteklememiştir. İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarından “endüstri ilişkileri” ve “ücret yönetimi” uygulamalarının çalışanlar tarafından etkin olarak algılandığı işletmelerde, çalışanların sendikalaşma eğilimlerinin azalmakta olduğunu söylemek mümkündür. Ülkemizdeki sendikal mücadelede ve çalışanların bireysel iş arayışlarında önceliğin ücrete veriliyor olduğu gerçeği araştırmadan çıkan sonucu destekler niteliktedir. Özellikle sendikal mücadelenin “ücret sendikacılığı” içerisinde sıkışmış olması, yüksek işsizlik oranları sebebiyle çalışanların işgücü piyasası içerisinde her şeyden daha çok ücret gelirleri üzerinde durması araştırmanın sonuçlarıyla örtüşen diğer gerçekliklerdir. Araştırmanın ortaya koyduğu bir diğer sonuç ise çalışanların işyerlerindeki eğitim ve geliştirme uygulamalarını etkin olarak algılamaları durumunda sendikalaşma eğilimlerinin artış gösterdiği yönünde olduğudur. İnsan kaynakları departmanlarının eğitim ve geliştirme işlevine dönük faaliyetleri sendikalar tarafından desteklenen ve istenen şirket içi uygulamalardır. Çalışanlara dönük bu tür uygulamaların işletme içinde, eğer örgütlüyse, genellikle sendikalarla eşgüdümlü bir şekilde gerçekleştiriliyor olduğu bilinmektedir.

Mevcut işyerlerindeki çalışma süresi daha fazla olan çalışanların hali hazırdaki işyerlerinde İKY uygulamalarının etkinliğini, mevcut işyerlerinde çalışma süresi daha az olan çalışanlara nazaran olumlu algılamaları araştırma neticesinde ulaşılan bir başka sonuçtur. İş hayatında ve mevcut işyerinde daha fazla çalışmış olanların daha az çalışanlara göre İKY uygulamalarının etkinliğini olumlu yönde algılamaları, iş hayatına veya işyerine dair yüksek beklenti içerisinde olan daha az tecrübeli çalışanların beklentilerini karşılayacak koşullarda çalışmıyor olmalarından ileri geldiği düşünülmektedir. İş hayatında ve mevcut işyerinde geçen süre arttıkça, beklentinin gerçekçi seviyelere inmesi ve zamanla İKY uygulamalarının farkedilirliğinin artması da bir başka araştırma sonucuna dair bir başka çıkarım olabilir.

Kaynakça

Kurtuluş Kemal, Pazarlama Araştırmaları, 8.Baskı, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2006

Şenkal Abdülkadir, Sendikasız Endüstri İlişkileri (Genel Olarak Dünyada ve Türkiye’de), Kamu-İş Yayınları, Ankara, 1999

Tınar Mustafa Yaşar, “Sosyal Siyasetten Endüstri İlişkilerine, Endüstri İlişkilerinden İnsan Kaynaklarına”, Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu-İşverenleri Sendikası Yayını, Ankara, 2000

Yücesan Özdemir Gazme, “Türkiye’ de Emek Sürecinin Değişen Doğası ve İşyerinde Sendikal Siyasetin Gerekliliği”, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt 10, Sayı 34,1999